

DİL, DİN, DÜŞÜNCE VE
YORUM SEMPOZYUMU II

**Dijital Çağda Dil, Din,
Düşünce ve Ahlakın Evrimi**
02-03 Ekim 2025

BİLDİRİLER ÖZET KİTABI

Yayınevi: İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Publisher: IZMIR KATIP CELEBI UNIVERSITY PRESS
Yayın No. / Publication Number: 53

DİL, DİN, DÜŞÜNCE VE YORUM SEMPOZYUMU II
Dijital Çağda Dil, Din, Düşünce ve Ahlakın Evrimi
Bildiriler Özet Kitabı

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief
Öğr. Gör. Dr. Yaşar ALDIRMAZ

Editörler / Editors
Prof. Dr. Mehmet DİRİK
Prof. Dr. Hamide ULUPINAR
Doç. Dr. Mehmet BÜKÜM
Doç. Dr. Coşkun BABA
Doç. Dr. Hatice Merve ÇALIŞKAN BAŞER
Dr. Öğr. Üyesi Rale Zehra CENGİZ

Tasarım / Design
Büşra UYAR

E-ISBN
978-625-95496-7-5

Basım / Printing
Necmettin Erbakan University Press (NEU PRESS)
Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok
No: 11 Meram / KONYA / TÜRKİYE
0332 221 0 575 - www.neupress.org
Sertifika No / Certificate No: 48888

İKÇÜ YAYINEVİ 1. Baskı, İzmir/TÜRKİYE
Ekim 2025, 389 sf, 16x24 cm

Tüm Hakları Saklıdır. Bu kitabın basım, yayın, satış hakları İKÇÜ Yayınevinin izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri herhangi bir bilgi depolama ve erişim sistemiyle veya mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz.

All Rights Reserved. All or parts of this book cannot be reproduced by any information storage and access system or by mechanical, electronic, photocopying, magnetic or other methods without the permission of IKCU Publishing House.

İçindekiler

KURULLAR	8
SUNUŞ	12

ARAP DİLİ VE BELÂGAT

Dijital Medyada Kur'an'a Yönelik Eleştiriler ve İ'câzü'l-Kur'an Söylemi ..	24
Dijital Çağ Öncesi Ve Sonrasında Filistin Haberlerinin Dili: Medya Arapçasında Belâgat, Söylem Ve Ahlaki Kodların Evrimi	28
İbn Hişâm en-Nahvî'nin Gramer Eserlerinin Dijital Platformlarda Öğretimi: YouTube Örneği ve Pedagojik Bir Analiz	32
Arapça Dijital Sözlüklerde Çok Anlamlılığın Temsili	38
Yapay Zekânın Gözüyle Muallakât: Klasik Arap Şiirinde Anlam ve Üslubun Dijital Analizi	42
Arabizi Fenomeni: Dijital Çağda Arapçanın Dönüşümü ve Geleceği ..	46

HADİS

Kur'an-Sünnet İlişkisi Açısından Hz. Peygamber'in Bazı Davranışları Sonrasında Vahiyle Uyarılması	50
Hadis Usûlünde Yapay Zekanın Klasiğini Kurgulamak Mümkün Mü? ...	54
Dijital Çağda "Mahrem Alan"ın Sınırları: Hadislerdeki Haya İlkelerinin Sanal Dünyaya Uyarlanabilirliği	58
Dijital Ortamda Hadis Naklinin Geleceği: Kaynak Güvenilirliği ve Yorum Metotları	62
Yapay Zekâ ve Hadis İlmi: Fırsat mı Risk mi?	66
İsnad Tenkidinde Yapay Zekanın Kullanılabilirliği	70
Yapay Zekânın Hadislerin Karşılaştırmalı Metin Tenkidine Katkısı Üzerine Bir İnceleme	74
Dijital Çağda Hadis Araştırmaları: Yapay Zekâ Destekli Analiz Denemesi	78
Hadislerde Kriz ve Afet Yönetimi Anlayışı: Hz. Peygamber'in Uygulamalarının Günümüz Kriz Yönetimine Katkısı	82
Kıyamet Tasavvurları Bağlamında Kavramsal Bir Analiz: Ye'cüc ve Me'cüc	86

İSLAM HUKUKU

Dijital Çağda İslam Tıp Etiği: Yeni Sorunlar, Fıkî Yaklaşımlar	91
Günümüz Koşulları Açısından İslam Aile Hukukunda Şikâk Kavramı ..	95
Dijital Çağda Fetvalara Erişim: Telfik, Tahric ve Tercih/Tahyir Bağlamında Bir Değerlendirme	99
Ramazan el-Buti-nin Suriye'deki Rolü ve Sosyal Medya Etkisi	103
Dijital Ortamda Yapılan İkrarın İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi ..	107
Dijital Bağımlılığı Fetva Konusu Yapmanın İmkânı (Fıkîh ve İbadet Metafiziği Bağlamında Bir Çözümleme)	111
Modern Evlilik Aracıları Bağlamında Online Tanışma Siteleri: Ahlakî Ve Hukukî Bir Sorgulama	115
Yapay Zekâ Çağında Ferâiz İlmi: Geleneksel İlmin Dijital Temsili Mümkün Mü?	119
Günümüz Fetvâlarında Umûmü'l-Belvâ İlkesinin Etkisi	123
Online Bağış Uygulaması: Fıkîhî Bir Değerlendirme	126
Dijital Ortamda Cemaatle Namaz Kılmanın Hükümü	130
Dijital Fetva Kurulları: Fetva İçerikli Bazı İnternet Sitelerinin İçerik, Yöntem ve Dil Açısından Analizi	134
İslâm Hukuku Açısından Dijital Ortamda Gerçekleşen Evliliğin Hukukî Sonuçları	138
Fetva 2.0: Dijital Mecralarda İslam Boşanma Hukukuna Dair Dini Cevap Üretimi	142

KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Yapay Zeka Dünyasında Aşk ve Aşığın Ontolojisi Üzerine Yapay Zeka Destekli Bir İnceleme	147
Dijital Çağda Kelâmın Muhatap Kitlesindeki Dönüşüm ve Geleneksel Dilin Yeniden İnşası	151
Ahlâkî Görecelik ve Nübüvvetin Temellendirilmesi: İmam Mâtürîdî'nin Epistemolojisi Üzerinden Bir İnceleme	155
Online Mezhepçilik: Dijital Çağda Mezhebî Kimliğin Yayılım ve Temsili (Selefi Anlayışlar Örneği)	159
İslam Kelamı Açısından Genel Yapay Zekanın İmkânı	163
Mezheplerin Modern Faaliyet Alanları: Dijital Mescitler ve Sanal Vaazlar	167

KUR'ÂN OKUMA VE KIRAAT

Akran Öğrenmesinden Ekran Öğrenmesine Kur'an -İmkanlar, Fırsatlar ve Riskler-	172
Dijital Çağda Kur'an Eğitimi: Yeni Öğrenme Ortamları ve Uygulamalar	176
Çevrim İçi Kiraat Eğitimi: Dijital Medya ile Kur'an Öğreniminde Fırsatlar ve Riskler	180

TASAVVUF

Dijital Çağda Kavramsal Dönüşümün Ahlâkî Evrimleşmeye Etkisi: Bazı Tasavvufî Kavramlar Bağlamında Bir Analiz	185
Dijital Çağda Benlik Krizi: René Guénon'un Gelenekselci Eleştirisi Işığında Bir Okuma	189
Dünyamın Sınırları Dilimin Sınırlarını Aşar: Erken Dönem Sûfilere Açısından Dil Problemi	193

TEFSİR

Dijital Platformlarda Âyetlerin Paylaşılmasının Nedenleri Ve Yansımaları: Tarihî Süreç Üzerinden Bir Okuma	198
Dijital Tefsir Platformlarının Arapça Eğitime Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme	202
Klasikten Dijitale: Rivayet Ağırlıklı Tefsirler Özelinde Yapay Zeka İle Meal Üretmenin İmkân ve Sınırları	206
Yapay Zekâ Asistanlarında Kur'an Yorumu: Fırsatlar Ve Tehditler	210
Dijital Çağda Tefsir Çeşitliliği: Zorunlu Maruziyetten Güven Bunalımına ve Çözüm Önerileri	214
Dijital Çağda Ahlak Felsefesi: İslâmî ve Felsefî Perspektifler	218

DİN EĞİTİMİ

Diyanet İşleri Başkanlığı Mobil Uygulama Hizmetleri Üzerine Betimsel Bir Analiz	221
Dijital Çağda Hafif Engelli Bireyler ve Din Eğitimi	225
Postmodern Dönemde Din Eğitimi: Fırsatlar ve Tehditler	229
Din Eğitiminde Dijital Hikâye Anlatıcılığı: Kuramsal Temeller ve Pedagojik Uygulama İmkânları	233
Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Dijital Vatandaşlık Açısından Değerlendirilmesi	237

Almanya'da Cami Merkezli Temel Din Eğitiminin Dil Gelişimine Etkisi: Türkçe ve Yerel Dil Dengesi	241
Sosyal Medyada Dini Dijitalleştirme Tehlikesi	245

DİN SOSYOLOJİSİ

Dijital Çağda Dinin Toplum Hayatındaki Fonksiyonlarının Dönüşümü..	250
Dijital Çağda Değerlerin Yeniden İnşası: Ebeveynlik Pratikleri, Zorluklar ve Stratejiler	254
Paranormal İnançların Postmodern Sürümleri: Manifest ve Melek Kartları Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme	258
Günümüzde Toplumsal Şiddet, Etkileri ve Sebepleri Üzerine Nitel Bir Çalışma	262
Dijital Müftüler: Yapay Zekâ Temelli İslami Mobil Uygulamalar ve Dini Ötorite Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme	266

DİN PSİKOLOJİSİ

Makinedeki Tanrı: Black Mirror Dizisinin "Plaything" Bölümünde Transhümanist Maneviyatın İzleri	271
Dijikolojik İnsanın Dini Bilgiye Bilişsel Uyumsuzluğu	275

DİNLER TARİHİ

Modernleşme, Sekülerleşme ve Ahlak: Japon Toplumunda Geleneksel İnançların Ahlaki İz dönüşümü ile İslam Toplumdaki Karşılığı	280
Günümüz İnteraktif Eğitiminde Din ve Bilim İlişkisi	284

FELSEFE

Sudûrun Dijital Tezâhürü: Yapay Zekânın Ontolojik, Epistemolojik Ve Etik Statüsü Üzerine Fârâbîci Bir Okuma	289
Dijital Dünyada Yaratıcı Düşünmenin Geliştirilmesi: Yapay Zekâ Destekli Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme	293
Dijital Rasyonalitenin Politik ve Ahlaki Yönelimleri Dönüştürmesi (Mi)? -Byung Chul Han Düşünceleri Üzerinden Bir Değerlendirme-	297
İbn Sînâ'da Semantik: Dijital Çağ Bağlamında Bir Değerlendirme	301
Erdem Teorisi Çağdaş Ahlak Problemlerine Cevap Verebilir Mi?	305
Dijitalleşme Bilgiye Ulaşmayı Kolaylaştırdı mı? Dijitalleşmeye Yönelik Aristotelesçi Epistemoloji Bağlamında Felsefi Bir Eleştiri	309
Aristoteles ve İbn Rüşd Felsefesi Işığında Dijital Çağda Madde-Form İlişkisinin Yeniden Yorumlanması	313

Dijital Çağda Araç-Gereçlerin Dönüşümü Bağlamında Yeni Bir Tekno- Onto-Teoloji Arayışı	317
Türkiye’de Güncel Din Felsefesi Yazınının Metasentez Analizi	320
Şuursuz Akıl Mümkün Müdür? Yapay Zekâ Çağında Meşşâî Bilgi Anlayışını Yeniden Düşünmek	324
Dijital Çağda Etik Erozyon Karşısında Dinî Ahlakın Ontolojik ve Epistemolojik Temelleri: Din Felsefesi Perspektifinden Bir Yeniden Değerlendirme	328

MANTIK

Dijital Sofizm Ve Mantık	333
Klasikmantik.com: Dijital Çağda Yapay Zekâ Destekli Klasik Mantık Ortak Çalışma Platformu	337
Dijital Çağda Bir Eleştirel Düşünme Biçimi Olarak Algoritma Okuryazarlığı	341
Dijital Çağ ve Bir Eleştirel Düşünme Engeli Olarak İç-Grup ve Dış-Grup Önyargıları	345
Dijital Çağ ve Tanrı Kavramının Evrenselliği: Çağdaş Epistemolojik Tartışmalara Bir Çözüm Önerisi Olarak Fârâbî’nin Kavram Teorisi	349
İlahiyat Alanında Medyada Karşılaşılan Bazı Mantık Yanlışlarının Değerlendirilmesi	353
Yapay Zeka Döneminde Gelişen Bazı Mantık Teorileri Ve Bunların Klasik Dini Ve Felsefi Düşünceye Etkisi	357
Dijitalleşme ve Mantık: S. Jevons’un Mantık Makinesi	361
Mantık İle Akıl Yürütmenin Ayrışması: Rasyonallite ve Yapay Zekâ Bağlamında Normatiflik Sorunu	365
Dijital Safsatadan Kurtulma	369
Dijitalleşen Mantık: Büyük Dil Modelleri Akıl Yürütebilir Mi?	372
Dijital Manipülasyon Karşısında Düşünsel Tutarlılığın Korunması	376
Dijital Çağda Sanal Kumar Problemi: Analojik Bir Çıkarımla Fiziki Kumarın Haramlığına İlişkin Hükmün Sanal Kumar Açısından Geçerliliği Üzerine Bir Değerlendirme	380

TARİH

Memlûk Yazmalarının Yapay Zekâ ile Çok Katmanlı Analizi	385
---	-----

Kurullar

ONURSAL BAŞKANLAR

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Rektörü

Sinan KAZANCI
İzmir İl Müftüsü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Mehmet DİRİK
İlahiyat Fakültesi Dekanı/İslam Hukuku Anabilim Dalı

Prof. Dr. Hamide ULUPINAR
Tasavvuf Anabilim Dalı

Doç. Dr. Mehmet BÜKÜM
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Coşkun BABA
Mantık Anabilim Dalı

Doç. Dr. Hatice Merve ÇALIŞKAN BAŞER
Tefsir Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Rale Zehra CENGİZ
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Saffet Köse
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Muhyiddin KARADAĞI
Qatar University

Prof. Dr. Arthur BUEHLER
Victoria University

Prof. Dr. David JASPER
University of Glasgow

Prof. Dr. David THOMAS
University of Birmingham

Prof. Dr. Ednan ASLAN
Universität Wien

Prof. Dr. Enes KARİC
Univerzitet u Sarajevu

Prof. Dr. Frank GRIFFEL
Yale University

Prof. Dr. Hamid ALGAR
University of California, Berkeley

Doç. Dr. Hussin bin SALAMON
Universiti Teknologi Malaysia

Prof. Dr. Oliver LEAMAN
University of Kentucky

Prof. Dr. Werner, G. JEANROND
University of Oxford

Prof. Dr. Wael B. HALLAQ
Columbia University

Prof. Dr. Metin İzeti
Makedonya Tetova Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin Akbaş
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Emiroğlu
İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi (Emekli)

Prof. Dr. Dilaver Gürer
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız
Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Murat Kayacan
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Tahsin Koçyiğit
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Kaplan
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. A. Ayhan Çitil
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail L. Hacinebioğlu
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Rafet el-Mikâfî
Trablus Üniversitesi

Prof. Dr. Sâfi Habîb
Naama Salihi Ahmed Üniversitesi

Prof. Dr. Zulkifl b. Muhammed Yusuf
Malaya Üniversitesi

Prof. Dr. Hâlid et-Turûdî
Zeytûne Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Arıcı
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. İskender Şahin
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Raşit Çavuşoğlu
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Bekir Emiroğlu
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed Akdoğan
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Sabri Çap
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Halil İbrahim Şenavcu
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Hakkı Karaşahin
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Maksut Çetin
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Nihat Durmaz
Konya Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Turgut Akyüz
Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammet Yeşilyurt
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah el-Hunâî
Sultan Qabus Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed es-Selcî
Yermuk Üniversitesi

Doç. Dr. Eyüp Akşit
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Aydın
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Necla Yasdıman Demirdöven
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. İzzet Marangozoğlu
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Halil İbrahim Eryılmaz
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Dr. Serkan Sayar
Milli Eğitim Bakanlığı

SEKRETERYA

Arş. Gör. Mustafa YILMAZ
İslam Hukuku Anabilim Dalı

Arş. Gör. Yusuf Ziya AKGÜN
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

SUNUŞ

Bilginin üretim, paylaşım ve dönüşüm biçimlerinin çok hızlı bir şekilde geliştiği ve değiştiği dijital çağ, insanlık tarihinin en köklü kavramlarını yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Dilin anlam üretme süreçleri, dinî tecrübelerin aktarımı, düşüncenin biçimlenişi ve ahlakın temellendirilmesi; dijital dünyanın sunduğu imkânlar ve meydan okumalarla karşı karşıyadır.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak, bu çok katmanlı dönüşüm sürecini disiplinler arası bir perspektifle ele almak amacıyla düzenlediğimiz **“Dil, Din, Düşünce ve Yorum Sempozyumu II”** sempozyumu, bu yıl **“Dijital Çağda Dil, Din, Düşünce ve Ahlakın Evrimi”** ana temasıyla gerçekleştirilmiştir. Ulusal ve uluslararası akademisyenlerin katkılarıyla zenginleşen sempozyumumuzda, dijitalleşmenin birey ve toplum nezdinde nasıl bir dönüşüme yol açtığı; klasik ve çağdaş metinler, yöntemler ve yaklaşımlar çerçevesinde tartışılmıştır.

Elinizdeki bu özet kitabı, sempozyumda sunulan bildirilerin temel içeriklerini bir araya getirerek, dijital çağın dil, din, düşünce ve ahlak alanlarına dair açtığı yeni tartışma zeminlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Kitapta yer alan bildiriler, farklı disiplinlerden gelen akademik bakış açılarını bir araya getirerek hem teorik derinlik hem de güncel bağlamlar sunmaktadır.

Katkı sunan tüm araştırmacılara, düzenleme kurulumuza ve emeği geçen herkese teşekkür eder; bu yayının araştırmacılar, öğrenciler ve ilgili tüm okuyucular için ufuk açıcı bir kaynak olmasını temenni ederiz.

Saygılarımla,
Sempozyum Düzenleme Kurulu

YÜZ YÜZE PROGRAM AKIŞI

02 Ekim 2025, Perşembe

Fuat Sezgin Konferans Salonu

Saat: 10.00 - 10.30

Açılış Konferansı

10.30 - 11.00

Prof. Dr. Mehmet DİRİK

İKÇÜ İlahiyat Fakültesi Dekanı

02 EKİM 2025 PERŞEMBE
BİRİNCİ OTURUM 11.30 - 12.45 Fuat Sezgin Konferans Salonu
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muhsin AKBAŞ
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ "Dijital Çağda Dinin Toplum Hayatındaki Fonksiyonlarının Dönüşümü"
Doç. Dr. Sümeyra YAKAR "Ramazan El-Buti'nin Suriye'deki Rolü ve Sosyal Medya Etkisi"
Doç. Dr. Bekir EMİROĞLU "Dijital Çağda Değerlerin Yeniden İnşası: Ebeveynlik Pratikleri, Zorluklar ve Stratejiler"
Doç. Dr. H. İbrahim ŞENAVCU "Modernleşme, Sekülerleşme ve Ahlak: Japon Toplumunda Geleneksel İnançların Ahlaki İzdüşümü ile İslam Toplumdaki Karşılığı"
13.00 - 14.15 ÖĞLE YEMEĞİ
İKİNCİ OTURUM 13.00 - 14.15
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT
Doç. Dr. Emine Enise YAKAR "Dijital Çağda Fetvalara Erişim: Telif ve Tehayyür Bağlamında Yeni Dinî Yönelimler"

Doç. Dr. Maksut ÇETİN "Dijital Çağda Mezheplerin Kimlik Sorunu"
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Eser ALTUNTAŞ "İbn Hişâm en-Nahvî'nin Gramer Eserlerinin Dijital Platformlarda Öğretimi: YouTube Örneği ve Pedagojik Bir Analiz"
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sefa TURAN "Dijital Çağda Kelâmın Muhatap Kitlesindeki Dönüşüm ve Geleneksel Dilin Yeniden İnşası"
15 Dakika Ara
ÜÇÜNCÜ OTURUM 13.00 - 14.15
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Murat KAYACAN
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÇELİK "Dijital Manipülasyon Karşısında Düşünsel Tutarlılığın Korunması"
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Selman TOSUN "Erdem Teorisi Çağdaş Ahlak Problemlerine Cevap Verebilir Mi?"
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ÖZER "İnteraktif Eğitimde Din ve Bilim İlişkisi"
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Latif BAKIŞ "Popüler Kültürde Değer Belirlenimi"

02 EKİM 2025 PERŞEMBE
BİRİNCİ OTURUM 11.30 - 12.45 SALON A
Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Lokman YILMAZ
Arş. Gör. Dürdane Zeynep TEKME "Dünyanın Sınırları Dilimin Sınırlarını Aşar: Erken Dönem Sûfileri Açısından Dil Problemi"
Arş. Gör. Dr. Muhammed Fatih EREN "Ahlâkî Görecelik Ve Nübüvvetin Temellendirilmesi: İmam Mâtürîdî'nin Epistemolojisi Üzerinden Bir İnceleme"
Arş. Gör. Dr. Muhammed Cihat ORUÇ "Online Mezhepçilik: Dijital Çağda Mezhebî Kimliğin Yayılım ve Temsili (Selefilik Örneği)"
Arş. Gör. Handan Zülal ERSOY "Dijitolojik İnsanın; Dini Bilgiye Bilişsel Uyumsuzluğu"
13.00 - 14.15 ÖĞLE YEMEĞİ

İKİNCİ OTURUM 13.00 - 14.15
Oturum Başkanı: Doç. Dr. H. İbrahim ŞENAVCU
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DEMİRCİ "Umûmü'l-Belvâ İlkesinin Güncel Fıkıh Problemlerine Etkisi: Modern Fetvâ Kurumları Üzerine Bir İnceleme"
Dr. Abdullah ARSLAN "İslâm Hukuku Açısından Dijital Ortamda Gerçekleşen Evliliğin Hukukî Sonuçları"
Dr. Osman GÜNEŞ "Mezheplerin Modern Faaliyet Alanları Dijital Mescitler Ve Sanal Vaazlar"
Mücahit GÖKTAŞ "Fetva 2.0: Dijital Mecralarda İslam Boşanma Hukukuna Dair Dini Cevap Üretimi"
15 Dakika Ara
ÜÇÜNCÜ OTURUM 13.00 - 14.15
Oturum Başkanı: Prof. Dr. İskender ŞAHİN
Dr. Mehmet Kadri DEMİR "Dijital Çağda Tefsir Çeşitliliği: Zorunlu Maruziyetten Güven Bunalımına ve Çözüm Stratejileri"
Dr. Öğr. Üyesi Lokman YILMAZ "Akran Öğrenmesinden Ekran Öğrenmesine Kur'an -İmkanlar, Fırsatlar ve Riskler-"
Dr. Halil ERHUN "Dijital Çağda Kur'an Eğitimi: Yeni Öğrenme Ortamları ve Uygulamalar"
Dr. Ahmet ARSALAN "Dijital Çağda Mahremiyete İlişkin İnsan Hakkı"

02 EKİM 2025 PERŞEMBE
BİRİNCİ OTURUM 11.30 - 12.45 SALON B
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hatice Merve ÇALIŞKAN BAŞER
Doç. Dr. Hakkı KARAŞAHİN / Arş. Gör Yusuf Ziya AKGÜN "Dijital Müftüler: Yapay Zekâ Temelli İslami Mobil Uygulamalar ve Dini Otorite Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme"

Doç. Dr. Muhammet ERTÖY- Mert ATEŞ "Paranormal İnançların Postmodern Sürümleri: Manifest ve Melek Kartları Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme"
Dr. Akif SAVAŞ "Postmodern Dönem Din Eğitimi: Tehditler ve Fırsatlar"
Arş. Gör. Dr. Şeyma SAVAŞ "Arapça Dijital Sözlüklerde Müşterek Lafızların Temsili"
13.00 - 14.15 ÖĞLE YEMEĞİ
İKİNCİ OTURUM 13.00 - 14.15
Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Samet YAĞCI
Prof. Dr. Mehmet DİRİK-Fatma ÖNCÜL "Günümüz Koşulları Açısından İslam Aile Hukukunda Şikak Kavramı"
Arş. Gör. Dr. Kadir DEMİROĞLU "Dijital Ortamda Cemaatle Namaz Kılmanın Hükümü"
Dr. Zehra Betül DİNDAROĞLU "Modern Evlilik Araçları Bağlamında Online Tanışma Siteleri: Ahlaki Ve Hukuki Bir Sorgulama"
Arş. Gör. Dr. Seracettin ERAYDIN "Dijital Fetva Kurulları: Fetva İçerikli Bazı İnternet Sitelerinin İçerik, Yöntem ve Dil Açısından Analizi"
15 Dakika Ara
ÜÇÜNCÜ OTURUM 13.00 - 14.15
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Maksut ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Muhammed DENİZ "Mantık ile Akıl Yürütmenin Ayrışması: Rasyonalite ve Yapay Zekâ Bağlamında Normatiflik Sorunu"
Arş. Gör. Dr. Muhammet YURTKURAN "İslam Kelamı Açısından Genel Yapay Zekanın İmkânı"
Arş. Gör. Tarık LİKOĞLU "Şuursuz Akıl Mümkün Müdür? Yapay Zekâ Çağında Meşşâi Bilgi Anlayışını Yeniden Düşünmek"
Arş. Gör Enes KAVAK "Dijital Çağda Araç-Gereçlerin Dönüşümü Bağlamında Yeni Bir Tekno-On-to-Teoloji Arayışı"

03 EKİM 2025 CUMA
DÖRDÜNCÜ OTURUM 10.00 - 11.15 Fuat Sezgin Konferans Salonu
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muammer ERBAŞ
Prof. Dr. İskender ŞAHİN "Dijital Dünyanın Kur'an'ın Öğretimine ve Anlaşılmasına Yönelik Sunduğu Avantajlar"
Dr. Öğr. Üyesi Samet YAĞCI "Diyanet İşleri Başkanlığı Mobil Uygulama Hizmetleri Üzerine Betimsel Bir Analiz"
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜRBÜZ "Online Bağış Uygulaması: Fıkhi Bir Değerlendirme"
Dr. Öğr. Üyesi Remzi AKYEL "Dijital Bağımlılığı Fetva Konusu Yapmanın İmkânı (Fıkıh ve İbadet Metafizik Bağlamında Bir Çözümleme)"
15 DAKİKA ARA
BEŞİNCİ OTURUM 11.30 - 12.45
Oturum Başkanı: Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU
Prof. Dr. Hülya ALTUNYA SAYAN "Dijital Çağda Muhakeme ve Hikmetten Yoksun Mantıksal Düşünme Üzerine Bir Soruşturma"
Prof. Dr. Necmettin PEHLİVAN – Arş. Gör. Mustafa ÜLKÜ "Klasikmantık.Com: Dijital Çağda Yapay Zekâ Destekli Klasik Mantık Ortak Çalışma Platformu"
Doç. Dr. Mustafa YEŞİL – Doç. Dr. Yunus Emre AKBAY "Dijital Çağ ve Bir Eleştirel Düşünme Engeli Olarak İç-Grup ve Dış-Grup Önyargıları"
Doç. Dr. Yunus Emre AKBAY – Doç. Dr. Mustafa YEŞİL "Dijital Çağ Ve Tanrı Kavramının Evrenselliği: Çağdaş Epistemolojik Tartışmalara Bir Çözüm Önerisi Olarak Fârâbî'nin Kavram Teorisi"
12.45 - 14.30 CUMA NAMAZI - ÖĞLE YEMEĞİ
YEDİNCİ OTURUM 16.15 - 17.30
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hülya ALTUNYA SAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Remziye SELÇUK "Dijitalleşme ve Mantık: S. Jevons'un Mantık Makinesi"
Dr. Öğr. Üyesi Enver ŞAHİN "Dijital Safsatadan Kurtulma"
Dr. Öğr. Üyesi Samet BÜYÜKADA "Dijitalleşen Mantık: Büyük Dil Modelleri Akıl Yürütebilir Mi?"

ÇEVİRİMİÇİ (ONLINE) PROGRAM AKIŞI

02 EKİM 2025 PERŞEMBE
BİRİNCİ OTURUM 09.00 - 10.15
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Zişan TÜRÇAN
Prof. Dr. Zişan TÜRÇAN "Geleneksel ve Modern Dönemde Hadis Yorumlarının Teorik Temelleri"
Prof. Dr. İbrahim KUTLUAY "Dijital Çağda Oryantalistik Çalışmalar ve Hadis Araştırmalarına Katkıları"
Doç. Dr. Abdullah ÇELİK "Dijital Ortamda Hadis Naklinin Geleceği: Kaynak Güvenilirliği ve Yorum Metotları"
Doç. Dr. Yusuf OKTAN "Dijital Çağda "Mahrem Alan"ın Sınırları: Hadislerdeki Haya İlkelerinin Sanaal Dünyaya Uyarlanabilirliği"
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep POLAT "Yapay Zekâ ve Hadis İlmi: Fırsat mı Risk mi?"
15 DAKİKA ARA
İKİNCİ OTURUM 10.30 - 11.30
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mehmet YAŞAR
Doç. Dr. Mehmet YAŞAR "Dijital Platformlarda Ayetlerin Paylaşılmasının Nedenleri ve Yansımaları: Tarihsel Süreç Üzerinden Bir Okuma"
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba YILDIRIM "Klasikten Dijitale: Rivayet Ağırlıklı Tefsirler Özelinde Yapay Zeka İle Meal Üretmenin İmkân ve Sınırları"
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin YILDIRIM "Dijital Çağ Öncesi ve Sonrasında Filistin Haberlerinin Dili Medya Arapçasında Belâgat, Söylem Ve Ahlaki Kodların Evrimi"
Arş. Gör. Mehmet Can NİŞLİ "Arabizi Fenomeni: Dijital Çağda Arapçanın Dönüşümü Ve Geleceği"
15 DAKİKA ARA
ÜÇÜNCÜ OTURUM 11.45 - 13.00
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bahset KARSLI
Prof. Dr. Bahset KARSLI "Dini Sermayenin Sembolik İnşasında Dijital Dini Otorite Tartışmaları"

Doç. Dr. Tamer YILDIRIM-Mamika YILDIRIM "Dijital Rasyonalitenin Politik ve Ahlakî Yönelimleri Dönüştürmesi (Mi)? -Byung Chul Han Düşünceleri Üzerinden Bir Değerlendirme-"
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ŞAHİN "Yapay Zekâ Çağında Feraiz İlmi: Geleneksel İlmin Dijital Temsili Mümkün mü?"
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah CENGİZ "Çevrimiçi Kıraat Eğitimi"
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇETİN – Arş. Gör. Dr. Tuğba TAŞDEMİR "Makinedeki Tanrı: Black Mirror Dizisinde (Plaything) Transhümanist Maneviyatın İzleri"
15 DAKİKA ARA
DÖRDÜNCÜ OTURUM 13.15 – 14.30
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU
Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER "Klasik Dönem Bektaşî Edebiyatı Din Dilinin Kültürel Sürekliliği ve Dijital Dönüşümü"
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU – Zişan Cihangir IŞIN – Tamer IŞIN "Yapay Zeka Dünyasında Aşk ve Aşığın Ontolojisi Üzerine Yapay Zeka Destekli Bir İnceleme"
Doç. Dr. Aykut Alper YILMAZ "Sonsuz Yaşamın Arzu Edilirliği Tartışması"
Dr. Öğr. Üyesi Abdülhalim İNAM "Almanya'da Cami Merkezli Temel Din Eğitiminin Dil Gelişimine Etkisi: Türkçe ve Yerel Dil Dengesi"
Dr. Şule SOYAL ŞENOL "Dijital Çağda Hadis Araştırmaları: Yapay Zekâ Destekli Analiz Denemesi"
BEŞİNCİ OTURUM 14.45 – 16.00
Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Eşref ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Eşref ŞAHİN "Mahremiyet, İfşa ve Nefis Terbiyesi: Tasavvufun Dijital Çağla Sınanı"
Prof. Dr. Mehmet DİRİK – İbrahim KARATAŞ "Dijital Çağda İslam Tıp Etiği: Yeni Sorunlar, Fikhî Yaklaşımlar"
Dr. Murat AKTEPE "Yapay Zeka Asistanlarında Kur'an Yorumu: Fırsatlar ve Tehditler"
Dr. Orhan SARI "Dijital Çağda Ahlak Felsefesi"

Arş. Gör. Dr. Ayşegül TOPRAK ŞAHİN "Yapay Zekânın Hadislerin Karşılaştırmalı Metin Tenkidine Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme"
15 DAKİKA ARA
ALTINCI OTURUM 16.15 - 17.30
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Turgut AKYÜZ
Doç. Dr. Mustafa YÜCEER "Hadis Usûlünde Yapay Zekanın Klasikini Kurgulamak Mümkün Mü?"
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ACARER "Dijital Çağda Sanal Kumar Problemi: Analogik Bir Çıkarımla Fiziki Kumarın Haramlığına İlişkin Hükmün Sanal Kumar Açısından Geçerliliği Üzerine Bir Değerlendirme"
Dr. Öğr. Üyesi Harun TAKCI - Şeyma KOÇAK TÜRKMEN "Türkiye'de Güncel Din Felsefesi Yazınının Metasentez Analizi"
Doç. Dr. Turgut AKYÜZ - Rukiye ŞİMŞEK "İlahiyat Alanında Medyada Karşılaşılan Bazı Mantık Yanlışlarının Değerlendirilmesi"
Dr. Hatice ÖNCEL "Dijital Çağda Etik Erozyon Karşısında Dinî Ahlakın Ontolojik ve Epistemolojik Temelleri: Din Felsefesi Perspektifinden Bir Yeniden Değerlendirme"

03 EKİM 2025 CUMA
YEDİNCİ OTURUM 09.30 - 10.45
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kamil KÖMÜRCÜ
Prof. Dr. Kamil KÖMÜRCÜ "Dijital Sofizm ve Mantık"
Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU - Reyhan ÖZSOY Dijital Çağda Bir Eleştirel Düşünme Biçimi Olarak Algoritma Okuryazarlığı: Sosyal Medya Algoritmaları Örneği
Doç. Dr. Gülümser DURHAN "Dijital Dünyada Yaratıcı Düşünmenin Geliştirilmesi: Yapay Zekâ Destekli Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme"
Doç. Dr. Turgut AKYÜZ - Rukiye ŞİMŞEK "Yapay Zeka Döneminde Gelişen Bazı Mantık Teorileri Ve Bunların Klasik Dini Ve Felsefi Düşünceye Etkisi"
Dr. Özcan SARIDOĞAN "Aristoteles ve İbn Rüşd Felsefesi Işığında Dijital Çağda Madde-Form İlişkisinin Yeniden Yorumlanması"
15 DAKİKA ARA

SEKİZİNCİ OTURUM 11.00 - 12.15
Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Büşra KUTLUAY ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Büşra KUTLUAY ÇELİK "Günümüzde Toplumsal Şiddet, Etkileri ve Sebepleri Üzerine Nitel Bir Çalışma"
Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Teik AL BAYATI "Sosyal Medyada Dini Dijitalleştirme Tehlikesi"
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK "Memlûk Yazmalarının Yapay Zekâ ile Çok Katmanlı Analizi"
Dr. Öğr. Üyesi Luay Hatem YAQOOB "İbn Sînâ'da Semantik: Dijital Çağ Bağlamında Bir Değerlendirme"
Arş. Gör. Abdurrahim YEŞİLMEN "Hadislerde Kriz Ve Afet Yönetimi Anlayışı Hz. Peygamber'in Uygulamalarının Günümüz Kriz Yönetimine Katkısı"
12.45 - 14.30 CUMA NAMAZI
DOKUZUNCU OTURUM 16.15 - 17.30
Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk SİLİFKE
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk SİLİFKE "Dijitalleşme Bilgiye Ulaşmayı Kolaylaştırdı mı? Dijitalleşmeye Yönelik Aristotelesçi Epistemoloji Bağlamında Felsefi Bir Eleştiri"
Arş. Gör. Dr. Sultan GÜLŞEN "Din Eğitiminde Dijital Hikâye Anlatıcılığı: Kuramsal Temeller ve Pedagojik Uygulama İmkânları"
Arş. Gör. Dr. Ahmet YİĞİT "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Dijital Vatandaşlık Açısından Değerlendirilmesi"
Arş. Gör. Dr. Salih ZOR "Yapay Zekânın Gözüyle Muallakât: Klasik Arap Şiirinde Anlam ve Üslubun Dijital Analizi"
Arş. Gör. Dr. Feyza IŞIK GÜLER "Dijital Çağda Benlik Krizi: René Guénon'un Gelenekselci Eleştirisi Işığında Bir Okuma"
15 DAKİKA ARA
ONUNCU OTURUM 15.45 - 17.15
Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇALAR
Doç. Dr. Sabri ÇAP "Kur'an-Sünnet Tartışmaları Bağlamında Hz. Peygamber'in Vahiyle Uyarılması ve Bu Uyarıların Uygulama Sonrasında Gelmesi"

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇALAR

"Dijital Medyada Kur'an'a Yönelik Eleştiriler ve İcâzû'l-Kur'ân Söylemi: Modern Çağda Eski Söylemler"

Dr. Öğr. Üyesi Adem URHAN

"Dijital Çağda Kavramsal Dönüşümün Ahlâkî Evrimleşmeye Etkisi: Bazı Tasavvufî Kavramlar Bağlamında Bir Analiz"

Fatımanur GÜÇLÜER

"Dijital Çağda Deontolojik Ahlak Mümkün Mü?"

Dr. Öğr. Üyesi İsmail KURT

"İsnad Tenkidinde Yapay Zekanın Kullanılabilirliği"

Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER- Arş. Gör. Dr. Mensure SÖNMEZ

"Dijital Tefsir Platformlarının Arapça Eğitime Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme"

ARAP DİLİ VE BELÂGATI

DİJİTAL MEDYADA KUR'ÂN'A YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE İ'CÂZÜ'L-KUR'ÂN SÖYLEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇALAR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
adem.calar@ikcu.edu.tr

ÖZET

Dijital medya, bilgiye erişimi kolaylaştırmasının yanı sıra, eleştirel ve ideolojik içeriklerin hızla yayılmasına olanak tanıyan etkili bir alan hâline gelmiştir. Bu durum, özellikle dinî metinlerin dijital ortamda farklı yönleriyle tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, bu bağlamda tarihsel geçerliliği, bilimsel tutarlılığı, dilsel yapısı ve ahlaki mesajları gibi çeşitli yönlerden yoğun şekilde eleştiriye maruz kalmaktadır. YouTube, X, Reddit, TikTok gibi dijital platformlarda üretilen içerikler, Kur'ân'a yönelik karşıt söylemleri geniş kitlelere ulaştırmakta ve farklı inanç grupları üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmektedir.

Bu bildiride, dijital medyada Kur'ân'a yöneltilen eleştiriler sistematik biçimde sınıflandırılarak incelenmekte ve bu eleştirilere karşı geliştirilen savunma stratejilerinden biri olan İcâz-ü'l-Kur'ân söylemi değerlendirilmektedir. Araştırmanın temel amacı, İcâz kavramının günümüz dijital eleştiri ortamında nasıl yeniden üretildiğini, ne şekilde kullanıldığını ve hangi açılardan dönüşüme uğradığını ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemine dayalı bu çalışmada, içerik analizi tekniğiyle çeşitli dijital platformlardan seçilen video, gönderi, yorum ve tartışma başlıkları incelenmiştir.

Eleştiriler üç temel başlıkta toplanmıştır: birincisi, Kur'ân'ın metinsel yapısına ve tarihsel arka planına yönelik sorgulamalardır; ikincisi, Kur'ân'da yer alan bilimsel içeriklerin çağ-

daş bilgilerle ne ölçüde uyumlu olduğu yönündeki eleştirilerdir; üçüncüsü ise Kur'ân'ın ahlakî öğretilerinin evrenselliği ve güncelliğine dair itirazlardır. Bu eleştiriler karşısında i'câz söylemi, Kur'ân'ın eşsiz dili, anlam bütünlüğü ve meydan okuyucu niteliğıyle savunma işlevi üstlenmektedir.

Çalışmanın bulguları, klasik i'câz anlayışının dijital ortamda hâlâ etkili olduğunu, ancak dijital medya diline ve hızına tam olarak adapte olamadığında sınırlı kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, bazı İslamî çevrelerin bu söylemi daha dinamik, kısa, görsel ve genç odaklı içeriklerle destekleyerek yeniden yapılandırđı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, dijital medyada Kur'ân karşıtı söylemlerin doğasını ve i'câz merkezli savunma stratejilerinin bu yeni düzende nasıl bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Tefsir, i'câz-zü'l-Kur'ân, Dijital Medya, Eleştirel Söylem, Dinî Savunma.

CRITICISMS OF THE QUR'AN IN DIGITAL MEDIA AND THE DISCOURSE OF İJĀZ AL-QUR'ĀN

ABSTRACT

In addition to facilitating access to information, digital media has become an effective environment for the rapid dissemination of critical and ideological content. This has particularly enabled religious texts to be discussed from various perspectives in online settings. The Qur'an, in this context, is frequently subjected to intense criticism regarding its historical validity, scientific consistency, linguistic structure, and moral messages. Content produced on digital platforms such as YouTube, X, Reddit, and TikTok contributes to the spread of oppositional discourses against the Qur'an and generates various impacts on different religious and social groups.

This paper systematically classifies and analyzes the criticisms directed at the Qur'an in digital media and evaluates the discourse of İjāz al-Qur'ān as one of the Islamic defense strategies developed in response to these criticisms. The main objective of the study is to examine how the concept of İjāz is reproduced, utilized, and transformed in today's digital criticism environment. Based on a qualitative research design, the study uses content analysis to examine selected videos, posts, comments, and discussion threads from various digital platforms.

The criticisms are categorized into three main areas: first, inquiries regarding the textual structure and historical background of the Qur'an; second, objections concerning the scientific content in the Qur'an and its compatibility with modern knowledge; and third, challenges to the universality and relevance of its moral teachings. In response, the İjāz discourse serves as a means of defense by emphasizing the Qur'an's

unique language, semantic integrity, and rhetorical challenge.

The findings indicate that although the traditional understanding of i'jāz continues to serve as a functional defense, it may prove limited if not adapted to the pace and language of digital media. Moreover, some Islamic circles have been observed to reconstruct this discourse using dynamic, visual, and youth-oriented formats. In conclusion, this study aims to shed light on the nature of anti-Qur'anic discourse in digital media and to explore the evolving role of i'jāz-centered defense strategies in the contemporary digital landscape.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Qur'anic Exegesis, I'jāz al-Qur'ān, Digital Media, Critical Discourse, Religious Apologetics.

DİJİTAL ÇAĞ ÖNCESİ VE SONRASINDA FİLİSTİN HABERLERİNİN DİLİ: MEDYA ARAPÇASINDA BELÂGAT, SÖYLEM VE AHLAKİ KODLARIN EVRİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Tahsin YILDIRIM

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

tahsin.yildirim@ikcu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın gayesi, Filistin haberlerinin dil ve anlatım dünyasının, dijital çağ öncesi geleneksel medya ile özellikle 2020 sonrası dijital medya ortamlarında nasıl bir derin dönüşüm geçirdiğini titizlikle ve derinlemesine araştırmaktır. Çalışma, klasik Arapça haber metinleri ile sosyal medya gönderileri, haber portalları ve video tabanlı platformlarda kullanılan medya Arapçası arasındaki belirgin farklılıkları ortaya koymaya odaklanmıştır.

Araştırma, nitel yöntemle, yani söylem analizi yoluyla gerçekleştirilmiş; geleneksel haberlerde sıklıkla rastlanan mecaz, icâz, teşbih ve dinî-manevi referanslar gibi belâgat unsurlarının dijital ortamda gözle görülür biçimde azaldığı tespit edilmiştir. Bunun yerine, görsellik, anlık duygusal tepki, çarpıcı imgeler, simge ve metaforlar dijital medyanın dilinde merkezî ve baskın bir rol oynamaktadır. Fotoğraflar, videolar, kısa ve çarpıcı başlıklar ile etiketler; haberin iletiminde sözcüğün yerini alarak, okuyucu/izleyici üzerinde hızlı ve yoğun bir etki yaratmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda, dijital çağda Filistin haberlerinin ele alınıp yönteminde ahlaki ve dinî değerler, çoğunlukla yüzeysel ve sembolik ifadelerle sınırlı kalmış, derin düşünsel ve etik çağrılar ise görsel içeriklerin arka planına itilmiştir. Görsel anlatım, etik

ve ahlaki yükümlölüklerin taşıyıcısı olmaktan çok, dikkat çekme, paylaşılma stratejisinin ve manipölasyonun bir aracı haline gelmiştir. Bu durum, medya Arapçasının belâgat açısından zenginlik, incelik, edebî estetik ve nüanslardan uzaklaşmasına, söylemin yüzeyselleşmesine ve ahlaki kodların gerilemesine neden olmuştur.

Sonuç itibariyle, elde edilen bulgular, medya Arapçasının dijital çağda içerik üretiminde hız, görünürlük, etkileşim ve paylaşılabirlik odaklı bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, klasik Arapça belâgatının geleneksel haber metinlerinden dijital platformların görsel ve kısa formulu içeriğine kaymasını, ahlaki ve dini referansların etkisinin azalmasını beraberinde getirmiştir. Bu bildiri, Arap dili ve belâgatı disiplininde bu önemli evrimi tarihî, sosyolojik ve eleştirel bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Medya Arapçası, Görsel Dil, Ahlâkî Kodlar, Söylem Analizi.

THE LANGUAGE OF PALESTINIAN NEWS BEFORE AND AFTER THE DIGITAL AGE: THE EVOLUTION OF RHETORIC, DISCOURSE, AND MORAL CODES IN MEDIA ARABIC

ABSTRACT

This study aims to meticulously explore the profound transformation in the linguistic and rhetorical realm of Palestinian news discourse, comparing the traditional media of the pre-digital era with the digital media environments that have especially flourished since 2020. The research focuses on delineating the marked distinctions between classical Arabic news texts and the Media Arabic employed across social media posts, news portals, and video-based platforms.

Conducted through qualitative discourse analysis, the investigation reveals a noticeable decline in the use of rhetorical devices such as metaphor, eloquent brevity (*icaz*), simile, and religious-spiritual references, which were prevalently featured in conventional news reporting. Instead, digital media discourse privileges visuality, instantaneous emotional responses, striking imagery, symbols, and metaphors that play a central and dominant role. Photographs, videos, succinct and impactful headlines, alongside hashtags, increasingly supplant verbal expression, aiming to engender swift and intense impressions upon the reader or viewer.

Within this context, moral and religious values in the treatment of Palestinian news during the digital era tend to be confined to superficial and symbolic expressions, while profound intellectual and ethical appeals are relegated behind visual content. Visual narration serves less as a bearer of ethical and moral obligations and more as a tool for attention-seeking, dissemination strategies, and manipulation. This

shift results in a departure from the richness, subtlety, literary aesthetics, and nuances characteristic of Media Arabic's rhetoric, leading to a superficial discourse and a decline in moral codes.

Ultimately, the findings illustrate that Media Arabic content creation in the digital age undergoes a transformation focused on speed, visibility, interaction, and shareability. This evolution entails a transition from the classical rhetorical eloquence of traditional news texts to the visual and brief forms dominant on digital platforms, accompanied by a diminished influence of moral and religious references. This study endeavors to critically and historically assess this significant evolution within the discipline of Arabic language and rhetoric.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Media Arabic, Visual Language, Moral Codes, Discourse Analysis.

İBN HİŞÂM EN-NAHVÎ'NİN GRAMER ESERLERİNİN DİJİTAL PLATFORMLARDA ÖĞRETİMİ: YOUTUBE ÖRNEĞİ VE PEDAGOJİK BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Eser ALTUNTAŞ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

muhammed.altuntas@cbu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde dijital teknolojilerin çeşitli alanlarda hızla gelişmesiyle birlikte eğitim yöntemleri de önemli ölçüde dönüşümüne uğramış ve dil öğretimi, geleneksel sınıf ortamlarıyla sınırlı kalmamıştır. Arapça öğretimi de bu dönüşümden etkilenmiş, özellikle YouTube gibi video tabanlı platformlar aracılığıyla hazırlanan öğretim içerikleri, daha geniş kitlelere ulaşır hâle gelmiştir. Bu dijital ortamların, Arap dili eğitiminde temel rol oynayan klasik eserlerin öğretilmesindeki rolü ise araştırmanın konusudur. Dolayısıyla bu çalışmada, örneklem olarak Arap dili grameri alanında önemli bir yere sahip olan İbn Hişâm en-Nahvî'nin (öl. 761/1360) *Muğnî'l-lebîb, el-İ'râb 'an kâvâ'idî'l-i'râb, Şüzûrû'z-zeheb* ve *Kaṭrû'n-nedâ* adlı eserleri ile bu eserlere yazılmış şerhlerin YouTube üzerinden öğretime odaklanılmıştır. İnceleme, Türkçe içerik üreten ve ders olarak okutulan metni ekrana yansıtan kanallarla sınırlandırılmıştır. Bu kanallar temel alınarak, söz konusu klasik eserlerin dijital ortamda nasıl sunulduğu, hangi öğretim yöntemlerinin tercih edildiği ve bu içeriklerin hangi pedagoji ilkeleriyle uyumlu olduğu veya olmadığı değerlendirilmiştir. İncelenen kanallar (Seyda Prof. Dr. M. Halil Çiçek, Medresetul Ahmediyye, Mahmut Sami Gülcü, Klasik Metin Okumaları-Tahsin Gider, e-Medrese, İlahiyat Akademisi) arasında bazı yöntem farklılıkları bulunsa da öğreticilerin genellikle metinleri ekrana yansıtarak kelime kelime çe-

viri ve anlam çözümlemeleri yaptıkları, zaman zaman gramer yapılarını açıkladıkları görülmektedir. Bu yöntem, öğrenenlerin Arap dilinin yapısal özelliklerini kavramalarına yardımcı olmakta ve kavramsal öğrenmeyi desteklemektedir. Ayrıca gramer konularının metin bağlamında ele alınması, dilsel farkındalığı artırmakta ve daha bütüncül bir öğrenme imkânı sunmaktadır. Söz konusu videoların bireysel erişime açık ve tekrar izlenebilir nitelikte olması, öğrenenlere öz düzenlemeli öğrenme, bireysel hız ilkesi, öğrenen kontrolü ve yaşam boyu öğrenme gibi pedagojik yaklaşımlar açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. İçeriklerin görsel-işitsel biçimde sunulması, çift kodlama ve çoklu ortam öğrenme kuramlarıyla uyum göstermekte; ayrıca metin çözümlemelerinde yapılan bağlamsal açıklamalar, öğrencilerin karmaşık ve parçalı hâlde bulunan ön bilgilerini yeniden organize etmelerine katkı sağlayarak kavramsal değişim kuramı doğrultusunda öğrenmeyi desteklemektedir. Diğer yandan, içeriklerin büyük ölçüde öğretici merkezli sunulması, doğrudan etkileşimin sınırlı kalması ve öğrenenlerin anlık soru yöneltememeleri gibi durumlar, bu videoların katılımcı ve geri bildirim temelli öğrenme modelleriyle tam olarak örtüşmediğini ortaya koymaktadır. Bazı öğreticilerin ders esnasında muhtemel sorulara yanıtlar vermeleri veya yorumlar bölümünde öğrenenlerle etkileşime girmeleri, bu eksikliği kısmen gidermektedir. Ayrıca, ayrıntılı gramer tahlillerinin yoğunluğu, zaman zaman odak kaybına yol açarak bazı öğrenciler için bilişsel yükü artırmakta ve öğrenme verimliliğini azaltabilmektedir. Ders sürelerinde belli bir standardın sağlanmaması da öğrenme sürecinin daha öngörülebilen, planlı ve verimli yürütülmesini güçleştiren bir diğer unsurdur. Sonuç olarak, İbn Hişâm en-Nahvî'nin gramer eserlerinin YouTube üzerinden öğretimi, pedagojik açıdan hem güçlü hem de zayıf yönleri sahiptir. Bireysel öğrenmeye imkân tanınması, görsel-işitsel destek sağlanması ve anlamlı öğrenme kuramıyla örtüşmesi önemli bir avantaj iken; öğrenci merkezliliğin sınırlı kalması ve etkileşim eksikliği ise zayıf yönleri

arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, bu tür içeriklerin daha planlı, pedagojik ilkelere dayalı ve öğrenci merkezli biçimde tasarlanması, klasik Arapça eserlerin dijital ortamlarda daha etkili ve sürdürülebilir biçimde öğretilmesine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, mevcut derslerin özellikle orta ve ileri düzey Arapça gramer öğretimi için güçlü bir temel teşkil ettiği ve Arapça klasik dil metinlerinin dijital platformlarda sürdürülebilir bir şekilde öğretilebileceğini ortaya koyduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Arapça Öğretimi, YouTube, İbn Hişâm en-Nahvî, Pedagojik Analiz.

THE TEACHING OF IBN HISHĀM AL-NAHWĪ'S GRAMMATICAL WORKS ON DIGITAL PLATFORMS: A YOUTUBE-BASED PEDAGOGICAL ANALYSIS

ABSTRACT

With the rapid development of digital technologies across various fields, educational methods have undergone a significant transformation, and language teaching is no longer confined to traditional classroom environments. Arabic language instruction has likewise been influenced by this transformation; teaching materials prepared through video-based platforms such as YouTube have become increasingly accessible to broader audiences. The present study investigates the role of these digital environments in teaching classical works, which play a central role in Arabic language education. Accordingly, this research focuses on the YouTube-based instruction of Ibn Hishām al-Nahwī's (d. 761/1360) major grammatical works -*Mughnī al-Labīb*, *al-I'rāb 'an Qawā'id al-I'rāb*, *Shudhūr al-Dhahab* and *Qaṭr al-Nadā*- along with their commentaries. The analysis is limited to Turkish-language YouTube channels that display the text on screen and present it as part of a structured lesson. Based on these selected channels, the study evaluates how these classical works are presented in digital settings, what instructional methods are employed, and to what extent these practices align with pedagogical principles. Although methodological variations exist among the analyzed channels (Seyda Prof. Dr. M. Halil Çiçek, Medresetul Ahmediyye, Mahmut Sami Gülcü, Klasik Metin Okumaları-Tahsin Gider, e-Medrese and İlahiyat Akademisi), instructors generally display the text on screen, provide word-by-word translations and semantic analyses, and occasionally explain grammatical structures. This method helps learners comprehend the structural characteristics of the Arabic language

and supports conceptual learning. Furthermore, addressing grammatical issues within textual contexts enhances linguistic awareness and provides a more holistic learning experience. The open accessibility and replayability of these videos offer significant advantages in terms of self-regulated learning, individualized pacing, learner autonomy, and lifelong learning. Presenting the content through audiovisual means aligns with dual coding and multimedia learning theories. Moreover, contextual explanations in text analysis assist learners in reorganizing their fragmented prior knowledge, thereby facilitating learning in accordance with the conceptual change theory. However, the predominantly instructor-centered delivery, limited opportunities for direct interaction, and learners' inability to ask real-time questions indicate that these videos only partially align with participatory and feedback-oriented learning models. Some instructors attempt to mitigate this limitation by addressing potential questions during lectures or interacting with learners through the comment section. Additionally, the high density of detailed grammatical analyses occasionally leads to cognitive overload, resulting in reduced concentration and learning efficiency for some students. The absence of standardized lesson durations also hinders the predictability, organization, and overall efficiency of the learning process. In conclusion, the YouTube-based teaching of Ibn Hishām al-Nahwī's grammatical works presents both pedagogical strengths and weaknesses. While it promotes individualized learning, offers audiovisual support, and aligns with meaningful learning theory, its limited learner-centeredness and lack of interactivity remain notable drawbacks. Therefore, designing such instructional materials in a more structured, pedagogically grounded, and learner-oriented manner could contribute to the more effective and sustainable teaching of classical Arabic texts in digital environments. Nevertheless, the current lessons provide a strong foundation for intermediate and

advanced Arabic grammar instruction and demonstrate the potential for teaching classical Arabic texts effectively and sustainably through digital platforms.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Language Instruction, YouTube-Based Learning, Ibn Hishām al-Nahwī, Pedagogical Analysis.

ARAPÇA DİJİTAL SÖZLÜKLERDE ÇOK ANLAMLILIĞIN TEMSİLİ

Arş. Gr. Dr. Şeyma Savaş

Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
seyma.savas@usak.edu.tr

ÖZET

Arap dil biliminde müşterek lafızlar, “lafızları aynı anlamları farklı kelimeler” şeklinde tanımlanmıştır. Bu yönüyle müşterek lafız kavramı, hem eş adlı hem de çok anlamlı sözcükleri kapsar. İlk dönemlerden itibaren, Arap dilcileri iştirâk olgusu üzerinde durmuş, lafızları aynı anlamları farklı sözcükleri konu alan müstakil sözlükler telif etmişlerdir. Nitekim bir lafzın vaz edildiği tüm mânaların ortaya konması, dinî ve edebî metinlerin doğru anlaşılmasının yanında, dilin söz varlığının ve anlam zenginliğinin korunması için de önemlidir. Bu doğrultuda sözlüklerde, bir sözcüğün tarihî seyir içerisinde kazandığı tüm anlamlara, bu anlamları ile oluşturulmuş bağlam ve eş dizimsel yapılar yer verilmesi gerekmektedir. Modern dönemde Arapça dijital sözlüklerin yaygınlaşması ile beraber, klasik sözlüklerdeki söz varlığı bu platformlara aktarılmıştır. Ancak dijital sözlüklerin söz varlığı incelendiğinde bu sözlüklerde müşterek lafızların anlamlarının tam olarak yansıtılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada *Almaany*, *The Arabic Lexicon*, *Dohadictionary*, *Arabicdict*, *Alankaa* gibi kapsamlı Arapça-Arapça dijital sözlük platformları esas alınarak, bu sözlüklerin söz varlığı içerisindeki müşterek lafızlardan alınan örneklem, müşterek lafızları konu alan sözlükler başta olmak üzere, klasik dönemde telif edilmiş sözlüklerin söz varlığı ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada, dijital Arapça sözlüklerde bulunan müşterek lafızların anlamlarının tamamının kullanıcıya aktarılıp aktarılmadığı ve sundukları an-

lam çeşitliliği incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Arapça dijital sözlüklerin önemli kısmının, basılı genel sözlüklerin dijital ortama aktarılmış hali olduğu, sistematik genel sözlükler dışında kalan küçük çaplı klasik sözlüklerin bu platformlara dâhil edilmediği, dijital sözlüklerin belirli bir standart ve gelişmiş bir filtreleme sistemine sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Müşterek lafızların anlam çeşitliliğinin dijital sözlüklere yansıtılması için genel sözlüklerin yanı sıra terim sözlükleri ve anlam eksenli sözlüklerin de dijital sözlüklerin veri tabanına eklenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap sözlükçülüğü, Arapça dijital sözlükler, Çok anlamlılık, Müşterek lafız, Dijital dönüşüm.

THE REPRESENTATION OF POLYSEMY IN ARABIC DIGITAL DICTIONARIES

ABSTRACT

In Arabic linguistics, polysemous lexemes (*al-lafz al-mush-tarak*) are defined as words that share the same form but differ in meaning. This category encompasses both homonymous and polysemous expressions. From the earliest periods, Arabic linguists have examined the phenomenon of lexical polysemy and compiled independent lexicons devoted to words that share a form yet diverge in meaning. Identifying all the meanings to which a word has been applied throughout its history is essential not only for the accurate interpretation of religious and literary texts but also for preserving the linguistic and semantic richness of Arabic. Accordingly, dictionaries should document all the meanings a word has acquired over time, together with the contexts and collocational patterns in which those meanings occur. In the modern era, with the widespread use of digital Arabic lexicons, the content of classical dictionaries has been transferred to online platforms. However, an examination of these digital resources reveals that they often fail to capture the full semantic range of polysemous words. This study compares selected examples of *mushtarak lafz* drawn from major digital Arabic dictionaries—such as *Al-maany*, *The Arabic Lexicon*, *Dohadictionary*, *Arabicdict*, and *Alankaa*—with their counterparts in classical lexicons, particularly those dedicated to polysemous words. The findings indicate that most digital Arabic dictionaries are digitized versions of printed general dictionaries, while smaller and more specialized classical works have not been incorporated. Moreover, these platforms generally lack consistent standards and advanced filtering systems. To ensure that the semantic diversity of polysemous lexemes is adequately represented,

digital Arabic dictionaries should integrate not only comprehensive general lexicons but also specialized terminological and semantically oriented dictionaries into their databases.

Keywords: Arabic lexicography, Digital dictionaries, Polysemous lexemes, Al-lafz al-mushtarak, Digital transformation.

YAPAY ZEKÂNIN GÖZÜYLE MUALLAKÂT: KLASİK ARAP ŞİİRİNDE ANLAM VE ÜSLUBUN DİJİTAL ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Salih ZOR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
salih.zor@cbu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, İslam öncesi Arap şiirinin en seçkin örneklerini barındıran ve Arap edebiyat geleneğinin kurucu metinleri arasında sayılan *Muallakât-ı Seb'â'yı* (Kâbe duvarına asılan yedi şiir), modern bir filolojik perspektifle incelemeyi hedeflemektedir. Bu yedi şiir, bedevi hayatının, savaşın, aşkın ve tabiatın canlı tasvirleriyle sadece birer edebi metin olmanın ötesinde, Cahiliye döneminin sosyo-kültürel ve ahlaki dokusunu yansıtan tarihsel belgeler niteliğindedir. Geleneksel şerh ve belagat eksenli yaklaşımlar, bu şiirlerin derin anlam katmanlarını ve estetik değerini ortaya koymada önemli bir rol oynamışsa da günümüzün teknolojik imkânları yeni ve bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu bağlamda, çalışma, *Muallakât* metinlerini, önde gelen yapay zekâ dil modelleri olan ChatGPT, Gemini AI ve Microsoft Copilot'un analizine sunarak, bu araçların metin çözümleme yeteneklerini karşılaştırmalı olarak ele alacaktır. Ayrıca yapay zekânın tematik örüntüleri, sembolik yapıları ve üslup özelliklerini nasıl tespit ettiği incelenecek ve elde edilen bulgular, klasik şerh literatüründeki yorumlarla mukayese edilecektir. Bu kıyaslama, yapay zekânın yetkinliklerini sergilemekle kalmayıp, onun kültürel ve tarihsel bağlama dayalı örtük anlamları kavramadaki zaafılarını da eleştirel bir gözle sorgulayacaktır.

Çalışmanın temel amacı, yapay zekâ destekli metin analizinin, klasik edebiyat araştırmalarına ne gibi yeni ufuklar açabileceğini göstermek ve bu kadim şiirlerin dijital çağın mercüğinden nasıl okunabileceğine dair yenilikçi bir metodoloji önermektir. Bu sayede geleneksel filolojik birikim ile modern teknolojinin kesişim noktasında özgün bir değerlendirmenin sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Muallakât, Arap Şiiri, Metin Analizi, Üslup ve Anlam.

THROUGH THE LENS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A DIGITAL ANALYSIS OF MEANING AND STYLE IN CLASSICAL ARABIC POETRY (AL-MU'ALLAQĀT)

ABSTRACT

This study aims to examine the Mu'allakāt-ı Seb'a (the Seven Poems hung on the Kaaba wall), which contain the most distinguished examples of pre-Islamic Arabic poetry and are among the founding texts of the Arabic literary tradition, from a modern philological perspective. These seven poems, with their vivid depictions of Bedouin life, war, love, and nature, are more than just literary texts; they are historical documents reflecting the socio-cultural and moral fabric of the Jahiliyyah period. While traditional approaches centred on commentary and rhetoric have played an important role in revealing the deep layers of meaning and aesthetic value of these poems, today's technological capabilities offer a new and holistic perspective.

In this context, the study will subject the *Mu'allagāt* texts to analysis by leading artificial intelligence language models, namely ChatGPT, Gemini AI, and Microsoft Copilot, and will comparatively examine the text analysis capabilities of these tools. Furthermore, it will examine how artificial intelligence identifies thematic patterns, symbolic structures, and stylistic features, and the findings will be compared with interpretations in classical commentary literature. This comparison will not only showcase the capabilities of artificial intelligence but also critically question its weaknesses in grasping implicit meanings based on cultural and historical context.

The main objective of the study is to demonstrate the new horizons that AI-assisted text analysis can open for classical literary studies and to propose an innovative methodology

for reading these ancient poems through the lens of the digital age. The aim is to present a unique assessment at the intersection of traditional philological knowledge and modern technology.

Keywords: Artificial Intelligence, Mu'allagāt, Arabic Poetry, Text Analysis, Style and Meaning.

ARABİZİ FENOMENİ: DİJİTAL ÇAĞDA ARAPÇANIN DÖNÜŞÜMÜ VE GELECEĞİ

Arş. Gör. Mehmet Can NİŞLİ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
mehmetcan.nisli@cbu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, dijital çağın getirdiği teknolojik ve kültürel dönüşümlerin Arapça üzerindeki etkilerini, özellikle Latin alfabesi ve rakamlarla yazılan “Arabizi” fenomeni üzerinden incelemektedir. Arabizi, internet ve mobil iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla Arap harflerinin kullanılamadığı veya zorlukla kullanıldığı ortamlarda ortaya çıkan, Arapçanın fonetik özelliklerini Latin harfleri ve bazı rakamlarla ifade eden bir yazım biçimidir. Çalışmanın temel amacı, Arabizi’nin Arapça üzerindeki dilsel, kültürel ve eğitimsel etkilerini ortaya koymak ve bu yazım biçiminin Arapçanın geleceği açısından taşıdığı fırsat ve riskleri değerlendirmektir. Yöntem olarak literatür taraması ve sosyal medya gözlemleri kullanılmış; Arabizi’nin kullanım biçimleri, yaygınlığı ve toplumsal bağlamı analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Arabizi’nin kısa vadede iletişimde kolaylık ve hız sağladığını, Arapçanın dijital ortamlara uyumunu hızlandırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, uzun vadede standart Arap harflerinin kullanımında azalma, dilin estetik değerlerinin zayıflaması ve kültürel mirasın erozyona uğraması gibi riskler gözlemlenmiştir. Ayrıca, farklı Arap ülkelerinde Arabizi’nin yerel lehçelerle birlikte değişen biçimlerde kullanılması, dilin birlikteliği ve standartlaşması açısından yeni zorluklar doğurmaktadır. Bu bağlamda, dil politikalarının ve eğitim stratejilerinin Arabizi’nin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini dikkate alarak geliştiril-

mesi, Arapçanın sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabizi, Dijital Çağ, Arapça, Dil Politikaları, Kaligrafi.

THE ARABIZI PHENOMENON: TRANSFORMATION AND FUTURE OF ARABIC IN THE DIGITAL AGE

ABSTRACT

This study examines the effects of technological and cultural transformations brought by the digital age on the Arabic language, focusing on the “Arabizi” phenomenon—the representation of Arabic sounds using Latin letters and numerals. Arabizi emerged with the spread of internet and mobile communication technologies in contexts where Arabic script was difficult or impossible to use. The study aims to analyze the linguistic, cultural, and educational impacts of Arabizi and to assess its opportunities and risks for the future of Arabic. Using literature review and social media observations, the study investigates Arabizi’s forms, prevalence, and social functions. Findings reveal that Arabizi enhances speed and convenience in communication and supports Arabic’s adaptation to digital platforms. However, it also carries long-term risks such as the decline in standard Arabic script usage, the erosion of calligraphic aesthetics, and the weakening of cultural heritage. The phenomenon’s varied use across Arab countries, often intertwined with local dialects, poses challenges to linguistic unity and standardization. The study concludes that language policies and educational frameworks must balance these dynamics to safeguard Arabic’s sustainability, linguistic diversity, and cultural identity in the digital era.

Keywords: Arabizi, Digital Age, Arabic Language, Language Policies, Calligraphy.

HADİS

KUR'AN-SÜNNET İLİŞKİSİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN BAZI DAVRANIŞLARI SONRASINDA VAHİYLE UYARILMASI

Prof. Dr. Sabri ÇAP

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
sabri.cap@ikcu.edu.tr

ÖZET

İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet ilk asırlardan günümüze kadar hem müstakil olarak hem de aralarında ki ilişki açısından birçok esere ve araştırmaya konu edinilmiştir. Sünnet Kur'an'ın açıklayıcısı olduğu gibi İslâm'da birçok hüküm Sünnet'le belirlenmiştir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) konumunu söz konusu eden birçok âyet bulunduğu gibi Hz. Peygamber'in uygulamalarını ve ictihadlarını tasdik ve teyid eden bir kısım âyetler de mevcuttur. Bütün peygamberler gibi Resûl-i Ekrem masum olmakla birlikte bazı âyetlerde O'nun bir kısım tasarrufları eleştirilmiş, tashih edilmiş ve bu fiiller sebebiyle Resûlullah'a ilâhî itâb söz konusu olmuştur. Bu durum, Hz. Peygamber'in sadece vahyi aktaran bir elçi değil; aynı zamanda ictihad eden, hüküm koyan, ancak vahiyle kontrol edilen bir teşri özelliğinin olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in vahiy gelmemiş olan bir kısım hususlarda içtihadî uygulamaları veya davranışları sebebiyle Kur'an vahiyyle uyarıldığı âyetler ele alınacaktır. Özellikle bu uyarıların uygulamalardan önce değil, sonra gelmesi ve bunun Sünnet'in konumu ile Kur'an-Sünnet ilişkisi açısından ele alınmaya çalışılacaktır. Bu maksatla Hz. Peygamber'in uygulamalarını tasdik eden âyetler ile birlikte, Kur'an'da Resûlullah'ın tebliğ yöntemi, aile hayatı, savaş hukuku, sosyal hayatla ilgili tasarrufları bağlamında içtihadî kararlarına ve bazı tutumlarına yönelik uyarı ve yönlendirme

dirmeleri içeren âyetler tasnif edilerek değerlendirilecektir. Bu uyarıların çoğunun, uygulama gerçekleşikten sonra geldiğine ve Resûlullah'ın kararlarının geçmişe yönelik iptal edilmediğine dikkat çekilecektir. Kur'an dışında Hz. Peygamber'in uyarıldığından bahseden rivayetler de göz önünde bulundurulacaktır. Kur'an'ın sonradan gelen uyarıları ve Sünnet'in belirlediği hükmün baki kalması, tashih veya tenkid edilen hükmün geçmişe yönelik uygulanmamasının nasıl anlaşılması gerektiği Kur'an-Sünnet ilişkisi açısından tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Kur'an, İctihad, Hz. Peygamber.

THE PROPHET'S ADMONITION THROUGH REVELATION IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE QUR'AN AND THE SUNNAH

ABSTRACT

The two primary sources of Islam—the Qur'an and the Sunnah—have been extensively examined from the earliest centuries to the present day, both as independent sources and in terms of their interrelationship. The Sunnah not only serves as an exposition of the Qur'an but also determines numerous rulings within Islamic jurisprudence. Alongside numerous verses concerning the status of the Messenger of God (peace be upon him), there are also revelations that affirm and approve of his actions and ijtihād-based decisions. Although the Prophet—like all other messengers—is considered infallible (ma'sūm), certain verses criticize, correct, or address some of his practices through divine admonitions (itāb). This highlights that the Prophet was not merely a transmitter of revelation, but also an autonomous legal decision-maker whose judgments were nevertheless subject to the supervision of divine revelation. This study focuses on Qur'anic verses in which the Prophet is reproached after performing specific actions or ijtihād-based decisions in matters where no prior revelation had been received. Particular attention is given to the fact that these admonitions generally occurred post factum rather than in advance. The study investigates the implications of this for the status of the Sunnah and its relationship to the Qur'an. To this end, both verses that confirm the Prophet's actions and those that address his ijtihād-based decisions in areas such as propagation, family life, military law, and social affairs will be thematically analyzed. It will be especially emphasized that these admonitions were typically issued after the actions took place and that the Prophet's decisions were

not retroactively annulled. Additionally, narrations outside the Qur'an that report divine reproaches directed at the Prophet will also be taken into account. Finally, within the framework of the Qur'an-Sunnah relationship, the study explores how the continued validity of Sunnah-based rulings, despite subsequent divine correction or criticism, should be interpreted.

Keywords: Hadith, Sunnah, Qur'an, Ijtihād, Prophet Muḥammad.

HADİS USÛLÜNDE YAPAY ZEKANIN KLASİĞİNİ KURGULAMAK MÜMKÜN MÜ?

Doç. Dr. Mustafa YÜCEER

Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
mustafayuceer@selcuk.edu.tr

ÖZET

İlim tarihinde siyasal, sosyal ve kültürel gelişmelerle birlikte özellikle son asırda yaşanan teknolojik ilerlemeler hayatın her alanında olduğu kadar sosyal bilimlerde ve özelde hadis sahasında da yadsınamaz etkiler bırakmaktadır. Son yirmi yılda yapılan bilgisayar programları merkezli veri madenciliğinin tabii sonucu olarak hadis metinleri başta olmak üzere rical, cerh-tadil ve usule dair disiplinlerin de dijital platformlarda farklı şekilde yer aldığı görülmektedir.

Hasseten çıkış noktasını internet platformlarından elde ettiği verilerle bilgi kümeleri oluşturan yapay zeka uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte bilgi erişimi için kullanılan programların yerini bilgi üreten, karmaşık düzeylerde bilgiyi sistematize edebilen ve kesin sonuçlar ortaya koyarak insan faktörünü minimize edebilen modeller almaktadır. Veri madenciliğinin geldiği son dönemle birlikte bahse konu yapay zeka uygulamalarının objektifliği mümkün müdür? Hadis ilminin parametrelerinde yer alan illet, tedlis, mütabaat, irsal, cerh-tadil, lafızların delaleti gibi sübjektivitenin etkin olduğu alanlarda ne ölçüde doğru sonuçlar verebilir? gibi sorular çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre yapılan çalışmaların daha çok var olan yapay zeka uygulamalarının temel argümanlarına göre şekillendiği görülmektedir. O halde akla “objektif bir hadis usulünün yapay zekaya entegresinin

imkanı” sorusu gelmekte ve böyle bir uygulamanın imkanı ile hangi parametrelere göre modelin yapılacağı problematiği tartışılmalıdır.

Bu çalışmada hadis usulünün yapay zeka uygulamalarında özgünlüğünü kurgulamanın imkanı tümevarım yöntemiyle ele alınmıştır. Her ilmin klasikleşen kurucu metinleri olduğu gibi yapay zekanın da her yeni sürümünde gösterdiği gelişimi de dikkate alarak bir klasiğinin olacağı sonucu tabiidir. Ancak beklenen etki düzeyi ve başarı oranı, beslendiği veri tabanlarının karmaşıklığı ile klasik metinlerin aksine yanlış ve bir o kadar sübjektif olacaktır. Dijital dünyanın getirdiği olanaklar etrafında düşünüldüğünde hadis usulünde yapay zekanın klasiğini kurgulamanın imkanı ise bulanık mantık ve yapay sinir ağları gibi iki uygulama ve teori ile mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu anlamda her geçen gün daha da gelişim gösteren yapay zeka uygulamalarına yönelik, alt yapısı hadis uzmanları tarafından kurulmuş usule dair modeller, klasik usul anlayışlarında mütakaddim tanımlamalarında olduğu gibi dijital dönemin ilk nüvelerini teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Usûl, Yapay Zeka, Bulanık Mantık, Yapay Sinir Ağları.

IS IT POSSIBLE TO CONSTRUCT THE CLASSICS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HADITH SCHOLARSHIP?

ABSTRACT

Alongside political, social and cultural developments in the history of science, technological advances, particularly in the last century, have had an undeniable effect on the social sciences, and on hadith in particular, as well as on all areas of life. As a natural consequence of data mining based on computer programmes over the last two decades, hadith texts and disciplines related to rical, cerh-tadil and usul have emerged differently on digital platforms.

With the proliferation of artificial intelligence applications that form information sets using data obtained from internet platforms, programs used for accessing information are being replaced by models that produce and systematise information at complex levels, minimising the human factor by producing precise results. In the latest era of data mining, can these artificial intelligence applications be objective? To what extent can they provide accurate results in areas where subjectivity is effective? The study begins with the parameters of the science of hadith, which include illet, tedlis, mutabaat, irsal, cerh-tadil and the evidence of words. According to the findings, it is evident that studies are largely shaped by the fundamental principles of existing artificial intelligence applications. Therefore, the question of 'the possibility of integrating an objective hadith methodology into artificial intelligence' arises, and the feasibility of such an application, as well as the parameters according to which the model will be built, should be discussed.

This study discusses the possibility of applying the methodology of hadith originality to artificial intelligence using an inductive method. Just as every science has foundational texts that have become classics, it is reasonable to assume that artificial intelligence will also have its own classics, given the progress it demonstrates with each new iteration. However, unlike classical texts, the expected level of impact and success rate will be inaccurate and subjective due to the complexity of the databases it feeds on. Taking into account the possibilities offered by the digital world, it is thought possible to construct a classic of artificial intelligence in hadith methodology using two applications and theories, such as fuzzy logic and artificial neural networks. In this sense, procedural models for artificial intelligence applications are developing more and more every day. Their infrastructure is established by hadith experts and they will constitute the first nuclei of the digital era, as defined by mutaqaddim in classical procedural understandings.

Keywords: Hadith, Methodology, Artificial Intelligence, Fuzzy Logic, Artificial Neural Networks.

DİJİTAL ÇAĞDA “MAHREM ALAN”IN SINIRLARI: HADİSLERDEKİ HAYA İLKELERİNİN SANAL DÜNYAYA UYARLANABİLİRLİĞİ

Doç. Dr. Yusuf Oktan

Yalova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
yusufoktan@yalova.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri, dijital çağın mahremiyet algısında meydana gelen dönüşüm ile hadislerdeki haya ve iffet ilkelerinin sanal dünyada ne ölçüde uygulanabilir olduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde “ifşa”, “gözetim”, “veri paylaşımı” ve “dijital beden teşhiri” gibi olgular, mahremiyetin anlamını kökten dönüştürmüştür; bu dönüşüm, İslam ahlakının merkezinde yer alan haya ilkesiyle yeni bir gerilim alanı oluşturmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, dijital mahremiyetin sınırlarını İslami etik bağlamında yeniden tanımlamak ve hadislerdeki ahlaki ilkelerin sanal dünyadaki karşılıklarını ortaya koymaktır. Yöntem olarak nitel ve kavramsal analiz benimsenmiştir; hadislerdeki “tecessüsten kaçınma”, “gözlerin korunması”, “dil emniyeti” ve “ayıpları örtme” gibi ilkeler, çağdaş dijital davranış biçimleriyle karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Çalışma boyunca hem klasik hadis kaynakları hem de çağdaş dijital etik ve medya teorileri kullanılmıştır; böylece disiplinler arası bir yöntem benimsenmiştir. “Mahremiyet, haya ve iffet kavramları”, “medya ve mahremiyet”, “sanal dünyada hadislerdeki haya ilkeleri” ve “dijital çağda hadis ilkelerinin uygulanabilirliği” başlıkları altında yapılan inceleme, dijital mahremiyetin yalnız bireysel değil, toplumsal bir sorumluluk alanı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, dijital ortamdaki mahremiyet ihlalleri tarih boyunca süregelen ahlaki sapmaların modern biçimleridir. İslam’ın mahre-

miyet, haysiyet ve onuru korumaya dair ilkeleri, her çağda geçerliliğini koruyan evrensel etik prensiplerdir. Hz. Peygamber'in (sav) "Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olandır" ve "kim kardeşinin ayıbını örterse Allah da onun ayıbını örter" şeklindeki hadisleri, dijital çağın iletişim ağlarında da yönlendirici bir ahlâk pusulası sunmaktadır. Bu çerçevede, haya ilkesinin sanal dünyada yaşatılması hem bireysel erdemin hem de toplumsal huzurun teminatı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mahremiyet, Sosyal Medya, Sanal Alem, Dinî etik.

THE BOUNDARIES OF “PRIVACY” IN THE DIGITAL AGE: THE APPLICABILITY OF THE PRINCIPLES OF MODESTY IN HADITH TO THE VIRTUAL WORLD

ABSTRACT

This paper aims to examine the transformation in the perception of privacy in the digital age and the extent to which the principles of modesty and chastity in the hadiths can be applied in the virtual world. Today, phenomena such as “exposure,” “surveillance,” “data sharing,” and “digital body display” have fundamentally transformed the meaning of privacy; this transformation has created a new area of tension with the principle of modesty, which lies at the heart of Islamic ethics. The primary objective of this study is to redefine the boundaries of digital privacy within an Islamic ethical framework and to identify the moral principles in the hadiths that correspond to the virtual world. Qualitative and conceptual analysis was adopted as the method; principles in the hadiths such as “avoiding voyeurism,” “protecting the eyes,” “safety of speech,” and “covering faults” were examined in a comparative manner with contemporary digital behaviors. Throughout the study, both classical hadith sources and contemporary digital ethics and media theories were utilized, thereby adopting an interdisciplinary approach. The examination conducted under the headings “Privacy, modesty, and chastity concepts,” “media and privacy,” “modesty principles in hadith in the virtual world,” and “the applicability of hadith principles in the digital age” demonstrates that digital privacy is not only an individual but also a social responsibility. In conclusion, privacy violations in the digital environment are modern manifestations of moral deviations that have persisted throughout history. Islam’s principles regarding the protection of privacy, dignity, and honor are universal ethical principles that remain

valid in every era. The Prophet Muhammad's (Pbuh) sayings, "A Muslim is one from whose hand and tongue other Muslims are safe" and "Whoever covers his brother's faults, Allah will cover his faults," provide a guiding moral compass in the communication networks of the digital age. In this context, upholding the principle of modesty in the virtual world has been regarded as a guarantee of both individual virtue and social harmony.

Keywords: Hadith, Privacy, Social Media, Virtual World, Religious Ethics.

DİJİTAL ORTAMDA HADİS NAKLİNİN GELECEĞİ: KAYNAK GÜVENİLİRLİĞİ VE YORUM METOTLARI

Doç. Dr. Abdullah ÇELİK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
abdullahcelik@ibu.edu.tr

ÖZET

Dijital çağın hızlı bilgi akışı, hadis ilmi açısından erişim ve paylaşım süreçlerini büyük ölçüde dönüştürmektedir. Artık nadir yazma eserler, çevrimiçi veri tabanları ve sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere kolayca ulaştırılabilmekte bu da araştırmacıların vakit ve mekân kısıtlamalarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Ancak aynı hız, sahihliği tartışmalı rivayetlerin kontrolsüz şekilde yayılmasına da zemin hazırlamaktadır. Kaynaksız veya bağlamından koparılmış hadis paylaşımları, özellikle sosyal medyada hızla dolaşıma girerek bilgi kirliliğine yol açmakta ve dinî bilgilerin yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle hadislerin sıhhatini tespit edecek uzman denetimi ve akademik standartları koruyacak kurumsal çabalar önem kazanmaktadır. İlahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi resmî kuruluşların, dijital ortamlarda hadislerin doğruluk derecelerini gösteren veri tabanları oluşturmaları kullanıcıların doğru bilgiye ulaşmasını kolaylaştıracakları anlaşılmaktadır. Ayrıca yapay zekâ tabanlı büyük veri analizi ve metin madenciliği yöntemleri sened ve metin incelemesini hızlandırarak uydurma rivayetlerin erken tespitine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buna karşın yapay zekâ araçları sadece teknik destek işlevi görmeli; nihai değerlendirme, klasik usulün titizliği ve uzman âlimlerin birikimiyle yapılmalıdır. Dijital ortamda hadis naklinin geleceğinde kaynak güvenilirliğinin sağlanması kadar metinlerin doğru yorumlanması da kritik bir

rol oynamaktadır. Çeviri hataları ve yüzeysel değerlendirmeler hadisleri amacından uzaklaştırarak tekfir veya itikadî sapmalara zemin hazırlayabilmektedir. Bu sebeple eğitim programları ve farkındalık çalışmaları aracılığıyla genç kullanıcıların eleştirel okuma ve kaynak sorgulama becerilerini geliştirmek önemlidir. Resmî kurumların sosyal medyada etkin rehberlik yapması, paylaşımların kaynağını sorgulayan bir kültürün oluşumuna katkı sunmaktadır. Sonuç itibarıyla dijital çağda hadis ilminin geleceği; klasik metodolojinin korunarak dijital teknolojilerden yararlanılması, yapay zekâ analizlerinin yalnızca yardımcı bir araç olarak konumlandırılması ve toplumsal bilinç düzeyinin eleştirel düşünceyle desteklenmesi sayesinde sağlam bir zemine oturacaktır. Böylelikle hızlı erişimin sağladığı avantajlar, doğru usullerle birleştirildiğinde dijital dünyanın sunduğu potansiyel daha etkili ve sahih şekilde kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Çağ, Toplum, Medya, Yorum, Hadis, Uydurma.

THE FUTURE OF HADİTH TRANSMISSION IN THE DIGITAL AGE: ENSURING SOURCE AUTHENTICITY AND INTERPRETATIVE METHODOLOGIESABSTRACT

ABSTRACT

The rapid flow of information in the digital age has profoundly transformed the processes of access and dissemination in the science of *ḥadīth*. Today, rare manuscripts can easily reach large audiences through online databases and social media, which significantly reduces the limitations of time and place for researchers. However, this same speed also facilitates the uncontrolled spread of reports whose authenticity (*ṣiḥḥa*) is doubtful. Unsourced or decontextualized *ḥadīth* quotations circulate rapidly, especially on social media, leading to information pollution and causing the misinterpretation of religious knowledge. For this reason, expert supervision capable of verifying the authenticity of *ḥadīth* and institutional efforts that uphold academic standards have gained increasing importance. It is recognized that official bodies such as faculties of theology and the Presidency of Religious Affairs (*Diyānet İşleri Başkanlığı*) could facilitate users' access to reliable information by establishing digital databases that indicate the degrees of authenticity (*darajāt al-ṣiḥḥa*) of *ḥadīth*. Furthermore, artificial intelligence-based big data analysis and text-mining techniques are expected to accelerate the examination of both *isnād* and *matn*, thereby contributing to the early detection of fabricated reports (*mawḍūʿāt*). Nevertheless, AI tools should serve only as technical assistants; the final assessment must rely on the meticulousness of classical methodology and the accumulated expertise of qualified scholars (*ʿulamā*). In the future of *ḥadīth* transmission in digital environments, ensuring the reliability of sources is as critical as the accurate interpretation of texts. Translation errors and

superficial evaluations may distort the intended meanings of *ḥadīth* and create grounds for *takfīr* (excommunication) or doctrinal deviation (*inhirāf* ‘*aqā’idī*). Therefore, it is vital to improve young users’ skills in critical reading and source verification through educational programs and awareness initiatives. The active guidance of official institutions on social media also contributes to fostering a culture that questions the origins of shared religious content. In conclusion, the future of ‘ilm al-ḥadīth in the digital age will stand on a solid foundation if classical methodology is preserved while taking advantage of digital technologies, if AI analyses are positioned merely as auxiliary tools, and if public awareness is strengthened through critical thinking. Thus, when the advantages of rapid access are combined with sound scholarly methods, the potential offered by the digital world can be utilized more effectively and authentically.

Keywords: Digital Age, Society, Media, Interpretation, *Ḥadīth*, Fabrication (*Mawḍū‘ Ḥadīth*).

YAPAY ZEKÂ VE HADİS İLMİ: FIRSAT MI RİSK Mİ?

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep POLAT

Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
zeyneppolat@ardahan.edu.tr

ÖZET

21. yüzyılın en dikkat çekici teknolojik gelişmelerinden biri olan yapay zekânın (YZ), sosyal bilimleri ve özellikle dinî ilimleri de etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Yapay zekânın metin tanıma, sınıflandırma, bağlamsal arama ve dil işleme konularındaki kabiliyetleri, hadis ilmi açısından da yeni imkânlar sunmaktadır. Bu teknoloji, geleneksel yöntemlere entegre edildiğinde hadis ilmi araştırmalarında önemli katkılar sağlayabilme potansiyeline sahiptir. Öte yandan, bu gelişmelerin hadis ilmine yönelik bazı riskler barındırdığını söylemek mümkündür. Örneğin algoritmaların ilmî denetimden yoksun bir şekilde kullanılması ya da yapay zekâyı aşırı güven gibi ihtimaller, dijital mecralarda hadis bilgi kirliliğine ve nihayetinde geleneksel ilmî otoritenin zayıflamasına yol açabilir. Bu sebeple çalışma, YZ teknolojilerinin hadis ilmine olan olumlu ve olumsuz etkilerini incelemeyi amaçlamakta; YZ'nin hadis ilmine entegre edilmesinde geleneksel usul ve modern teknolojinin dengeli bir şekilde harmanlanmasının önemini vurgulamaktadır. Araştırma, hadis çalışmalarında teknolojiye dayalı yeni yöntemlerin geliştirilmesine teorik zemin hazırlarken, dijital çağda ilmî otoritenin korunması için önemli bir farkındalık sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışma "1. YZ'nin Hadis İlmine Sağladığı Kolaylıklar" ve "2. Riskler ve Sınırlılıklar" şeklinde iki bölüm halinde düzenlenmiştir. YZ'nin hadis ilmine sağlayabileceği katkılar; 1. Hadis Metinlerinin Kategorize Edilmesi, 2. İsnâd Zincirlerinin Analizi, 3. Uydurma

Hadislerin Tespiti, 4. Hızlı Veri Tarama, 5. Dil ve Anlam Analizi, 6. Metin Benzerliği Tespiti, 7. Çok Dilli Hadis Veri Tabanları ve 8. Hadis Eğitiminde Materyal Geliştirme alanlarında nasıl verim alınabileceği değerlendirilecektir. 2. Riskler ve Sınırlılıklar başlığında ise; 1. Sahihlik Kriterlerinin Yüzeyselleşmesi, 2. Râvi ve Bağlam Değerlendirmelerindeki Eksiklikler, 3. Metinlerin Tahrif Edilme Riski 4. Bağlamdan Kopuk İçerik Üretimi ve Yayılımı, 5. Yapay Zekânın Sahih Hadis Üslubunu Taklit Etme İhtimali, 6. Algoritmik Tarafgirlik ve İdeolojik Yönlendirme ve 7. Etik Dışı Kullanım konuları işlenmektedir.

Sonuç olarak, mezkûr başlıklar altında zikredilen bu fayda ve riskler birlikte değerlendirildiğinde, ilmî mirasın zenginleşmesini ve Müslümanların bu mirasa daha kolay erişmesini sağlayabilecek bir araç olan yapay zekânın, denetimsiz kullanıldığında hadislerin güvenilirliğini ve ilmî değerini düşürecek bir tehlikeye dönüşebileceği görülmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ, hadis ilmi için aynı anda hem fayda hem de risk taşıyan çift yönlü bir imkân olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılması gereken; YZ'yı güvenilir veri kaynakları ve etik kuralların gözetilmesi şartıyla istifade edilecek bir “yardımcı araç” haline getirmektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yapay Zekâ (YZ), Dijital Dönüşüm, Dijitalleşme, Dinî Bilgi.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND HADITH SCIENCE: AN OPPORTUNITY OR A RISK?

ABSTRACT

One of the most striking technological developments of the 21st century, artificial intelligence (AI), has undeniably affected the social sciences and in particular, religious studies. AI's capabilities in text recognition, classification, pattern recognition, and language processing also offer new opportunities in the field of hadith studies. When integrated with traditional methods, these technologies have the potential to make significant contributions to the study of hadith. On the other hand, it is possible to say that these developments pose some risks to hadith science. For example, the use of algorithms without scientific supervision or excessive reliance on artificial intelligence may lead to hadith information pollution in digital media and ultimately to the weakening of traditional scientific authority. For this reason, the study aims to examine the positive and negative contributions of AI technologies to Hadith science and emphasizes the need for a balanced blend of traditional methods and modern technology in the integration of AI into Hadith science. The research aims to provide a theoretical foundation for the development of new technology-based methods in hadith studies while offering important insights into the preservation of scholarly authority in the digital age.

This study will be structured in two sections: "1. The Benefits of AI for Hadith Science" and "2. Risks and Limitations". The contributions AI can make to hadith science include: 1. Categorization of Hadith Texts, 2. Analysis of Isnad Chains, 3. Identification of Fabricated Hadiths, 4. Quick Data Search, 5. Language and Meaning Analysis, 6. Text Similarity Detection,

7. Multilingual Hadith Databases, and 8. Material Development in Hadith Education. Under the “2. Risks and Limitations” title: 1. Superficiality of Authenticity Criteria, 2. Deficiencies in Narrator and Context Criticism, 3. Risk of Text Tampering, 4. Production and Dissemination of Content Disconnected from Context, 5. Possibility of Artificial Intelligence Imitating the Style of Authentic Hadith, 6. Algorithmic Bias and Ideological Guidance, and 7. Unethical Use.

In conclusion, when the benefits and risks mentioned under these headings are evaluated together, it becomes clear that artificial intelligence, a tool that can enrich the scientific heritage and provide Muslims with easier access to it, can, when used unchecked, turn into a danger that will diminish the reliability and scholarly value of hadiths. Therefore, artificial intelligence presents a two-way opportunity for hadith scholarship, simultaneously offering both benefits and risks. What needs to be done is to transform AI into a “helping tool” that can be utilized only if reliable data sources and ethical principles are observed.

Keywords: Hadith, Artificial Intelligence (AI), Digital Transformation, Digitalization, Religious Knowledge.

İSNAD TENKİDİNDE YAPAY ZEKANIN KULLANILABİLİRLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesin İsmail KURT

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
ismail.kurt@mku.edu.tr

ÖZET

Akıl yürütme, aniliz etme, sonuçlandırma ve sürekli öğrenme insana özgü bir davranıştır. Ancak yaşadığımız çağda insanoğlu bu hâssa'sını yapay zeka adı verilen yazılım ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Söz konusu yazılım; bilgiyi tespit etme, yeniden öğrenme, sürekli gelişme, analiz etme, yargıya varma gibi yeteneklere sahiptir. Başka bir ifadeyle özellikle bilgisayar teknolojisi dikkate alındığında insanlığın ortak mirası olan internet ortamı yapay zekanın bilgi edinme ve öğrenme alanı olup burada elde ettiği verilerden hareketle analizler gerçekleştirmektedir. Bu çalışmamızda da çeşitli yapay zeka uygulamaları kullanılarak hadis ilminin önemli bir konusu olan isnad tenkidi gerçekleştirilecek olup bu konuda yapay zekanın yetkinliği test edilecektir. Bu amaçla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, güneşin üzerine doğduğu her bir müslümanın, eklemleri sayısınca sadaka vermesini tavsiye etmekte olduğu hadis örnek olarak tercih edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan rivayet hem tarafımızdan hem de Claude, ChatGpt ve Gemini isimli yapay zeka yazılımları tarafından isnad tenkidine tabi tutulmuştur. Yazılı ve dijital kaynakların kullanıldığı bu çalışmada elde edilen bulgular her iki metodun mukayesiyle analiz edilmiştir. Netice itibarıyla senette yer alan raviler hakkında benzer kanaatlere ulaşılmış olup yalın haliyle bir uyum söz konusudur. Ancak yapay zekanın

bu amaçla kullanılmasında çeşitli avantaj ve dezavantajlar bulunmaktadır. Bu sebeple şu hususlara ayrıca dikkat edilmesi gerekmektedir: Araştırmacı, promptlarının yapay zekayı yönlendireceğini unutmamalıdır. Dolayısıyla yapay zekadan elde edilecek cevaplar öncelikle ona soru yönelten kimsenin ilgi, bilgi ve birikimi ile doğrudan alakalıdır. Elde edilen sonuçlar muhakkak surette basılı ya da doğruluğu kabul edilmiş dijital kaynaklar üzerinden kontrol edilmelidir. Şayet dijital kaynakların kullanılması zorunluluğu bulunuyorsa kurumsal, güvenilirliği noktasında şöhret sahibi sayfalar tercih edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rical İlmi, Yapay Zeka, Küllü Sülemâ, İsnad Tenkidi.

THE USABILITY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ISNAD CRITICISM

ABSTRACT

Reasoning, analysis, inference, and continuous learning are inherently human behaviors. However, in the present era, humanity has been compelled to share these cognitive faculties with software known as artificial intelligence (AI). This software possesses the ability to detect information, relearn, continuously develop, analyze, and make judgments. In other words, considering the advancements in computer technology, the internet—humanity’s collective heritage—serves as AI’s domain for acquiring and processing knowledge, enabling it to conduct analyses based on the data it obtains. In this study, we will use various artificial intelligence applications to perform a critical analysis of isnad, which is an important subject of hadith science, and the competence of artificial intelligence in this regard will be tested. For this purpose, Prophet (p.b.u.h.) the hadith in which every muslim on whom the sun rises recommends giving alms according to the number of joints has been preferred as an example.

The narration that is the subject of our study has been subjected to isnad criticism by both us and artificial intelligence software named Claude, ChatGpt and Gemini. The findings obtained in this study, in which written and digital sources were used, were analyzed by comparing both methods. As a result, similar opinions have been reached about the narrators included in the deed, and there is a harmony in its simple form. However, there are various advantages and disadvantages in using artificial intelligence for this purpose. For this reason, it is also necessary to pay attention to the following issues: One should not forget that the researcher’s prompts

will guide the artificial intelligence. Therefore, the answers obtained from artificial intelligence are primarily related to the interest, knowledge and expertise of the person who asks the question. The results obtained must be verified through printed or accepted digital sources. If there is a necessity to use digital sources, institutional pages with a reputation for reliability should be preferred.

Keywords: Hadith, Rijāl Science, Artificial Intelligence, Kullu Sulama, Isnād Criticism.

YAPAY ZEKÂNIN HADİSLERİN KARŞILAŞTIRMALI METİN TENKİDİNE KATKISI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Arş. Gör. Ayşegül TOPRAK ŞAHİN

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

aysegultoprak@artvin.edu.tr

ÖZET

Hadis metinlerinin tenkidi, İslami ilimler içerisinde tarihsel süreçte gelişmiş en sofistike metodolojilerden birine sahiptir. Bu bağlamda metin tenkidi faaliyetleri, farklı raviler tarafından aktarılan lafız varyantlarının karşılaştırılması, anlam tutarlılığı, tarihsel bağlam ve dilsel uygunluk gibi unsurların analizini içermektedir. Günümüzde yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler, bu faaliyetlerin dijital ortamda daha sistematik, hızlı ve pratik bir biçimde yürütülmesine imkân tanımaktadır. Bu çalışmada yapay zekânın doğal dil işleme (NLP) ve metin karşılaştırma algoritmaları aracılığıyla hadis metinlerinin varyantlarını tespit etme, farklı rivayetleri karşılaştırmalı olarak analiz etme ve anlam yakınlıklarını ölçme gibi alanlardaki potansiyel katkısı ele alınmaktadır. Ayrıca klasik hadis tenkidi metotlarıyla dijital araçlar arasında nasıl bir entegrasyon kurulabileceği hususu tartışılmaktadır. Bu çerçevede klasik usûl ile dijital imkânlar arasında yeni bir yorumlayıcı bağ kurulabileceği savunulmaktadır. Nihayetinde bu çalışma hem dil ve anlam hem de yöntem düzeyinde hadis ilmine disiplinler arası bir açılım sunmayı hedeflemektedir. Çalışmada klasik hadis tenkidi literatürünün analizinden hareketle modern NLP teknikleri (edit distance, cosine similarity, semantic similarity, word embedding, konu modelleme, ontoloji tabanlı bilgi grafikleri vb.) incelenmiş ve yapay zekâ destekli sistemlerin hadis metinleri üzerindeki deneysel uygulamaları değerlendirilmiştir. Sonuç olarak yapay

zekânın hadis metin tenkidinde hızlı, kapsamlı, pratik ve sistematik analiz imkânı sunduğu; ancak nihai hükmün verilmesinde insan merkezli klasik yöntemlerin yerini alamadığı kanaatine varılmaktadır. Çalışma, klasik usûl ile dijital imkânların entegrasyonunun hadis ilmine yeni açılımlar sunduğunu; ancak bu entegrasyonun metodolojik duyarlılıklardan kopmadan, güvenilir veri tabanları, gelişmiş Arapça NLP modelleri ve etik çerçeveler ışığında yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Metin Tenkidi, Dijital Beşeri Bilimler, Yapay Zekâ, Doğal Dil İşleme.

INQUIRY INTO THE CONTRIBUTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO THE COMPARATIVE TEXTUAL CRITICISM OF HADİTHS

ABSTRACT

The criticism of hadīth texts possesses one of the most sophisticated methodologies developed within the Islamic sciences throughout history. In this context, textual criticism activities include the analysis of elements such as the comparison of wording variants transmitted by different narrators, semantic consistency, historical context, and linguistic appropriateness. Today, advances in artificial intelligence technologies allow these activities to be carried out in a more systematic, rapid, and practical manner in digital environments. This study examines the potential contribution of artificial intelligence through natural language processing (NLP) and text comparison algorithms to the identification of hadīth variants, the comparative analysis of different transmissions, and the measurement of semantic proximity. Furthermore, it discusses how an integration might be established between classical methods of hadīth criticism and digital tools. Within this framework, it is argued that a new interpretive link can be established between traditional methodologies and digital opportunities. Ultimately, this study aims to offer an interdisciplinary expansion to the science of hadīth at both the linguistic/semantic and methodological levels. Building upon an analysis of the classical literature of hadīth criticism, the research reviews modern NLP techniques (such as edit distance, cosine similarity, semantic similarity, word embedding, topic modeling, and ontology-based knowledge graphs) and evaluates the experimental applications of AI-assisted systems on hadīth texts. The findings suggest that artificial intelligence provides rapid, comprehensive, practical, and systematic opportunities

for textual analysis of ḥadīths; however, it cannot replace the human-centered classical methodologies in delivering final judgments. The study concludes that the integration of traditional methods and digital tools offers new perspectives for the science of ḥadīth, but emphasizes that such integration must be pursued without detachment from methodological sensitivities, and should be grounded in reliable databases, advanced Arabic NLP models, and ethical frameworks.

Keywords: Ḥadīth, Textual Criticism, Digital Humanities, Artificial Intelligence, Natural Language Processing.

DIJİTAL ÇAĞDA HADİS ARAŞTIRMALARI: YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ ANALİZ DENEMESİ

Dr. Şule Soyal ŞENOL

Diyanet İşleri Başkanlığı, Bartın İl Müftülüğü

bisenol@hotmail.com

ÖZET

Yapay zekâ, insan zekâsı gerektiren öğrenme, akıl yürütme ve problem çözme gibi görevleri yerine getirmek için bilgisayarların ve algoritmaların kullanılması olarak tanımlanmaktadır. İnsan zekâsını taklit eden ve çeşitli görevleri otomatize eden bir teknoloji olarak günlük hayattan eğitim hayatına kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Bu anlamda son yıllarda yapay zekâ alanında hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Yapay zekânın hızlı gelişimi diğer alanlarda olduğu gibi akademik yazım süreçlerinde de faydalar sağlamakta ve yazarlara ve araştırmacılara çalışma sürecinde hız, veriye dayalı içerik üretimi ve hataların azaltılması gibi imkanlar sunmaktadır. Yapay zekâ ve insan iş birliğinin, akademi dünyasında özgün ve önemli içerikler üretmesi imkânsız görünmemektedir. Bununla beraber yapay zekâ temelli dil programlarının yardımı ile üretilen yazıların ne derece doğru ve güvenilir olduğu tartışmalıdır. Bu çalışmada, akademik hadis araştırmalarında yapay zekâdan faydalanma imkanının olup olmadığı ve elde edilen verilerin doğruluğu araştırılacaktır. ChatGPT, DeepSeek ve Gemini adlı yapay zekâ dil modellerine sahih, zayıf ve mevzû olduğu tespit edilmiş örnek hadisler verilerek bu hadislerin isnadlarının analizlerini yapmaları ve hadislerin sıhhatlerini tespit etmeleri istenecektir. ChatGPT'ye hadis konusundaki bilgisinin hangi düzeyde olduğu sorulduğunda "Hadis konusundaki bilgim ileri düzeydedir." şeklinde oldukça iddialı cevap vermiştir ve ha-

dislerin değeriendirilmesi konusunda “Bir hadisın sahihlik derecesi, râvi zinciri, güvenilirliğı gibi yönlerden analiz edebilirim.” diye eklemiştir. DeepSeek’e hadis konusundaki bilgisinin hangi düzeyde olduğı sorulduğunda “Hadis konusundaki bilgim, İslami kaynaklara (Kütüb-i Sıtte, şerh kitapları, temel hadis usulü eserleri vb.) dayalı geniş bir veri tabanına ve akademik çalışmalara erişimle desteklenmektedir.” şeklinde daha güvenilir bir yaklaşımla cevap vermiştir. Cevabına şöyle devam etmiştir: “Ancak şunu önemle belirtmeliyim: Tahlil ve Yorum: Hadislerin senet (rivayet zinciri) ve metin (içerik) analizine dair temel usul bilgilerine hakimim. Farklı mezheplerin veya alimlerin hadislere yaklaşımı hakkında genel bilgi verebilirim. Sınırlarım: Mutlak hüküm vermem: Bir hadisın sahih/hasen/zayıf olduğuna dair nihai kararı ancak hadis alimleri verebilir. Ben mevcut klasik kaynaklardaki değeriendirmeleri aktarabilirim.” Son olarak “Önemli Uyarı: Dinî bir mesele için doğrudan fetva veya kesin hüküm arayışıdaysanız, lütfen bu konuda yetkili bir İslam alimine veya kuruma başvurun.” yönlendirmesini yapmıştır. Yapılan incelemede yapay zekanın hadis araştırmalarında yönlendirilen ve denetlenen bir asistan olarak faydalı olacağı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yapay Zekâ, ChatGPT, DeepSeek, Gemini, İsnad Analizi.

HADITH RESEARCH IN THE DIGITAL AGE: AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE-ASSISTED ANALYSIS

ABSTRACT

Artificial intelligence is defined as the use of computers and algorithms to perform tasks that require human intelligence, such as learning, reasoning and problem solving. As a technology that imitates human intelligence and automates various tasks, it is used in many areas from daily life to educational life. In this sense, there have been rapid developments in the field of artificial intelligence in recent years. The rapid development of artificial intelligence provides benefits in academic writing processes as in other fields and offers authors and researchers opportunities such as speed, data-based content production and reduction of errors in the work process. It does not seem impossible for artificial intelligence and human collaboration to produce original and important content in the academic world. However, it is debatable to what extent the writings produced with the help of AI-based language programs are accurate and reliable. This study will investigate the possibility of utilizing artificial intelligence in academic hadith research and the accuracy of the data obtained. Gemini will be given sample hadiths that have been determined to be sahih, weak and mawzū and will be asked to analyze the isnad of these hadiths and determine the authenticity of the hadiths. When ChatGPT was asked about the level of its knowledge on hadith, it gave a very assertive answer as “My knowledge on hadith is advanced” and added, “I can analyze a hadith in terms of its degree of sahihness, chain of narrators, and reliability.” When DeepSeek was asked about his knowledge of hadith, he responded in a more credible way: “My knowledge of hadith is supported by access to a large database of Islamic sources (Kütüb-i Sitte, books of commen-

taries, basic works of hadith methodology, etc.) and academic studies.” He continued his answer as follows: “However, I must emphasize the following: Analysis and Interpretation: I have a basic procedural knowledge of the analysis of the hadiths in terms of their senet (chain of narration) and text (content). I can give general information about the approach of different sects or scholars to hadiths. Limits: I do not make absolute judgments: Only hadith scholars can make the final decision on whether a hadith is sahih/hasan/weak. I can convey the evaluations in the available classical sources.” Finally, “Important Warning: If you are seeking a direct fatwa or definitive ruling on a religious matter, please contact an authorized Islamic scholar or institution.” The analysis showed that artificial intelligence would be useful as a guided and supervised assistant in hadith research.

Keywords: Hadith, Artificial Intelligence, ChatGPT, Deep-Seek, Gemini, Isnad Analysis.

HADİSLERDE KRİZ VE AFET YÖNETİMİ ANLAYIŞI: HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARININ GÜNÜMÜZ KRİZ YÖNETİMİNE KATKISI

Arş. Gör. Abdurrahim YEŞİLMEN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

abdurrahim.yesilmen@cbu.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri, hadislerde yer alan rivayetler üzerinden Hz. Peygamber'in kriz ve afet yönetimi anlayışını incelemekte ve bu uygulamaların günümüz kriz yönetimi literatürüyle karşılaştırmalı analizini yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, doğal afetler, savaşlar, salgın hastalıklar, ekonomik buhranlar ve sosyal krizler gibi olağanüstü durumlarda Hz. Peygamber'in sergilediği liderlik, tedbir, dayanışma ve moral desteği boyutlarını ortaya koymak; bu tarihsel örneklikten hareketle modern kriz yönetimi modellerine katkı sunmaktır. Yöntem olarak çalışma, klasik hadis kaynakları ile konuya ilişkin çağdaş akademik literatürden yararlanarak hazırlanmıştır. Hadis rivayetleri metin ve bağlam analizine tabi tutulmuş; elde edilen bulgular, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji ve liderlik teorileri gibi disiplinlerin sunduğu perspektifler ışığında değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım hem tarihsel verilerin bütüncül okunmasına hem de modern bilimsel paradigmalara irtibat kurulmasına imkân vermektedir. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in kriz yönetiminde benimsediği ilkeler; tedbir, planlama, öngörü, şûrâ, adalet, liyakat, toplumsal dayanışma, moral desteği, affedicilik ve merhamet gibi değerler üzerine inşa edilmiştir. Onun hadislerde yansıyan uygulamaları, modern kriz yönetiminin hazırlık, müdahale, iyileştirme ve önleme aşamalarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ayrıca bu örneklik, dinî başa çıkma literatürüyle de uyumlu olup, birey

ve toplumlara travmalarla baş etmede bilişsel, duygusal ve davranışsal destek sunmaktadır. Netice itibariyle hadislerdeki kriz yönetimi anlayışı, yalnızca Müslüman toplumlar için değil, evrensel ölçekte de modern kriz yönetimine ahlakî, psikolojik ve sosyolojik katkılar sağlayabilecek zengin bir miras ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kriz Yönetimi, Afet Yönetimi, Hz. Peygamber, Dinî Başa Çıkma.

THE UNDERSTANDING OF CRISIS AND DISASTER MANAGEMENT IN HADITH: THE CONTRIBUTION OF THE PROPHET MUHAMMAD'S PRACTICES TO CONTEMPORARY CRISIS MANAGEMENT

ABSTRACT

This paper examines the Prophet Muhammad's understanding of crisis and disaster management as reflected in hadith reports and aims to provide a comparative analysis of these practices within the framework of contemporary crisis management literature. The primary objective of the study is to reveal the Prophet's leadership, precautionary measures, solidarity, and moral support in extraordinary circumstances such as natural disasters, wars, epidemics, economic crises, and social conflicts, and to demonstrate how these historical examples may contribute to modern models of crisis management. Methodologically, the study draws upon classical hadith sources as well as relevant contemporary academic literature. The hadith reports are subjected to textual and contextual analysis, and the findings are evaluated in light of perspectives offered by disciplines such as public administration, sociology, psychology, and leadership studies. This interdisciplinary approach enables both a holistic reading of historical data and an engagement with modern scientific paradigms. The results indicate that the Prophet's principles of crisis management were built upon values such as precaution, planning, foresight, consultation (shūrā), justice, meritocracy, social solidarity, moral support, forgiveness, and compassion. His practices as reflected in hadith largely correspond to the four stages of modern crisis management: preparedness, response, recovery, and mitigation. Moreover, this Prophetic model resonates with the literature on religious coping, providing individuals and communities with cognitive, emotional, and be-

havioral strategies for dealing with trauma. In conclusion, the crisis management approach reflected in hadith constitutes a rich legacy that can contribute not only to Muslim societies but also, on a universal scale, to modern crisis management by offering ethical, psychological, and sociological insights.

Keywords: Hadith, Crisis Management, Disaster Management, Prophet Muhammad, Religious Coping.

KİYAMET TASAVVURLARI BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR ANALİZ: YE'CÜC VE ME'CÜC

İhsan YEĞEN

İlçe Müftüsü, Çiğli İlçe Müftülüğü; Doktora Öğrencisi
yegenyegenihsan@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, İslam eskatolojisinin en önemli ve tartışmalı unsurlarından biri olan Ye'cüc ve Me'cüc meselesini ele almaktadır. Kıyamet tasavvurları İslam geleneğinde özellikle fiten (fitneler), melâhim (büyük savaşlar) ve gayb (beşer idrakini aşan ilahî bilgi) kavramları çerçevesinde şekillenmiş; Ye'cüc ve Me'cüc bu üç alanın kesişiminde yer almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresinde Zülkarneyn'in inşa ettiği set ile engellenen bu toplulukların, Allah'ın vaadi geldiğinde yeniden yeryüzüne salınacağı; Enbiyâ sûresinde ise onların "her tepeden akın edecekleri" ve kıyametin yaklaşacağı açıkça bildirilmiştir. Hadislerde ise bu anlatı daha da genişletilmiş; onların sayılarının çokluğu, su kaynaklarını tüketmeleri, insan yaşamını tehdit eden yıkıcı etkileri ve sebep olacakları büyük kaos ayrıntılı şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca rivayetlerde Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkışı kıyametin on büyük alametinden biri olarak zikredilmiştir.

Ye'cüc ve Me'cüc yalnızca fizikî bir topluluk değil, aynı zamanda fitne, bozulma ve çözülmenin sembolü olarak yorumlanmıştır. Bu yönüyle anlatı, tarih boyunca Müslüman toplumların yaşadığı siyasi ve sosyal krizleri anlamlandırmada güçlü bir referans noktası oluşturmuştur. Günümüzde ise küresel savaşlar, çevresel felaketler, salgınlar, nüfus hareketliliği ve dijital çağın ortaya çıkardığı kaotik süreçlerle birlikte, Ye'cüc ve Me'cüc kıssası modern eskatolojik tartışmalara da ilham

vermekte; hem geçmişin bir rivayeti hem de geleceğe dair sürekli bir uyarı olarak güncelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ye’cc Ve Me’cc, Kıyamet Tasavvurları, Fiten, Melhim, Gayb.

A CONCEPTUAL ANALYSIS IN THE CONTEXT OF APOCALYPTIC CONCEPTIONS: GOG AND MAGOG

ABSTRACT

This study examines Gog and Magog (Ye'cûc and Me'cûc) as one of the central and most debated elements of Islamic eschatology. Apocalyptic imagination in the Islamic tradition has been largely shaped around the concepts of fiten (tribulations), malāhim (great wars), and ghayb (divine knowledge beyond human perception), and Gog and Magog stand at the intersection of these three notions. In the Qur'an, Surat al-Kahf recounts the story of Dhul-Qarnayn, who confined Gog and Magog behind a mighty barrier until the divinely appointed time, while Surat al-Anbiyā' portrays their overwhelming emergence from every elevation as a clear sign of the imminence of the Last Day. Hadith literature elaborates on these references by describing their immense numbers, their consumption of water sources, their devastation of human life, and the chaos they will unleash upon the world. Their appearance is explicitly mentioned among the ten major signs of the Hour, underscoring their eschatological significance.

Beyond being a historical or mythological account, Gog and Magog have also been understood as a symbol of corruption, disorder, and social disintegration. For centuries, Muslim communities interpreted this narrative not only as an apocalyptic expectation but also as a lens through which political, moral, and social crises could be explained. In the modern era, characterized by global wars, environmental catastrophes, pandemics, mass migrations, and the chaotic effects of digital transformation, the figure of Gog and Magog continues to inspire contemporary eschatological debates. Thus, their narrative remains both a reminder of past trials and a

timeless warning about the challenges awaiting humanity in the future.

Keywords: Gog And Magog, Apocalypse, Fiten, Malāhim, Ghayb.

İSLAM HUKUKU

DİJİTAL ÇAĞDA İSLAM TIP ETİĞİ: YENİ SORUNLAR, FIKHÎ YAKLAŞIMLAR

Prof. Dr. Mehmet DİRİK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
mhmtdrk@hotmail.com

Doktora Öğrencisi İbrahim KARATAŞ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
ibrahim_karatas34@outlook.com

ÖZET

21. yüzyılın başından itibaren dijital teknolojilerin sağlık alanına entegrasyonu, tıp pratiğinde köklü dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Özellikle son dönemlerde yaygınlaşan tele-tıp uygulamaları, verilerin yorumlanması ve anlaşılmasında etkin olarak kullanılmaya başlanan yapay zekâ destekli teşhis ve tedavi sistemleri, uzun yıllar kayıt altında tutulup takip edilebilen dijital hasta verileri ayrıca genetik testler ve nano-tıp gibi alanlar, yalnızca teknik değil aynı zamanda etik ve hukukî bir sorgulama ihtiyacını da doğurmuştur. Bu yeni tıbbî gerçeklik karşısında, İslâm tıp etiğinin geleneksel ilkelerinin ve fikhî metodolojinin nasıl bir yaklaşım benimsediği sorusu güncelliğini korumaktadır.

Bu bildirinin amacı, dijitalleşmenin beraberinde getirdiği başlıca tıbbî-etik sorunları İslâm fıkhnın temel ilkeleri doğrultusunda değerlendirmek, klasik kaynaklarla çağdaş fıkıh akademilerinin içtihatları arasında bir köprü kurarak İslâm tıp etiğinin dijital çağa dair çözüm kapasitesini ortaya koymaktır.

Yöntem olarak, klasik fıkıh literatürü (özellikle zaruret, maslahat, örf, kıyâs ve istihsân ilkeleri), çağdaş İslâm hukukçularının

fetvaları, İslâmî fıkıh akademilerinin kararları ve modern tıp etiği kaynakları birlikte analiz edilecektir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada mukayeseye sıkça başvurularak batı etik literatürü ile İslam tıp etik anlayışı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu çalışmada İslam Hukuku bağlamında tele-tıp ve uzak-tan sağlık hizmetlerinin meşruiyeti, yapay zekânın teşhis ve tedavide kullanımı, dijital hasta verilerinin mahremiyet sınırları, genetik bilginin paylaşımı ve adalet sorunu, yapay organlar ile yaratılışı değiştirme tartışması ve beyin ölümü-ölüm kriterleri üzerinden organ bağış meseleleri ele alınan başlıca meselelerdir. Hem klasik hem modern fıkıh kaynaklarından faydalanan bu çalışmada özellikle el-Karâfi, Şâtıbî, Karadâvî gibi klasik ve çağdaş İslâm hukukçularının eserlerine; İslam Fıkıh Akademisi'nin ilgili kararlarına; güncel tıp etiği literatürüne; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ne ve konuyla ilgili ulusal-uluslararası bildiriler ve makalelere başvurulmuştur.

Sonuç olarak, İslam fıkının sadece klasik sorunlara değil, dijital çağın karmaşık etik meselelerine de cevap verebilecek esneklikte bir metodolojiye sahip olduğu; ancak bu sürecin çağdaş içtihadî çabalarla, disiplinlerarası yaklaşımlarla ve ehil ilmî kurullarla desteklenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, tıp mesleğini icra edenlerin dijital etik okuryazarlığı kadar temel fıkıh bilgisiyle de donatılmasının elzem olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tıp Etiği, Dijital Sağlık, Fıkıh, Yapay Zekâ, Maslahat.

ISLAMIC MEDICAL ETHICS IN THE DIGITAL AGE: EMERGING ISSUES AND JURISPRUDENTIAL APPROACHES

ABSTRACT

The integration of digital technologies into modern healthcare since the early 21st century has led to profound transformations in medical practice. Telemedicine, AI-assisted diagnostic tools, long-term digital health records, genetic testing, and nano-medicine not only present technical advancements but also raise complex ethical and legal questions. In response, the applicability of Islamic medical ethics and jurisprudential methodology to these new realities has become a pressing issue. This study aims to assess the major ethical-medical issues emerging from digital healthcare within the framework of Islamic jurisprudence. By drawing connections between classical Islamic legal sources and contemporary fatwas and resolutions by Islamic Fiqh academies, the paper highlights Islam's potential to offer principled guidance in digital medical contexts.

The research employs a qualitative methodology, combining classical jurisprudential principles—such as *ḍarūra* (necessity), *maṣlaḥa* (public interest), *ʿurf* (custom), *qiyās* (analogy), and *istiḥsān* (juristic preference)—with modern fatwas, decisions of Islamic legal bodies, and bioethical literature. Comparative analysis is used to explore similarities and divergences between Islamic and Western bioethics.

Key topics addressed include: the legitimacy of telemedicine in light of traditional requirements for direct examination; the ethical use of AI in diagnosis and treatment; data privacy in managing digital patient records; justice and confidentiality concerns in genetic testing; and the permissibility of artificial

organs and organ donation based on brain death criteria.

The findings suggest that Islamic jurisprudence offers a flexible and robust ethical framework capable of addressing contemporary challenges in medical practice. However, this capacity requires reinforcement through updated *ijtihad*, interdisciplinary dialogue, and informed scholarly institutions. Furthermore, it is essential that healthcare professionals are equipped not only with digital ethics literacy but also with a sound understanding of basic Islamic legal principles.

Sources include works by classical and modern jurists such as al-Qarāfī, al-Shāṭibī, and al-Qaraḍāwī; resolutions by the International Islamic Fiqh Academy; the Encyclopedia of Islam by the Turkish Directorate of Religious Affairs; and relevant academic articles on bioethics.

Keywords: Islamic Medical Ethics, Digital Health, Fiqh, Artificial Intelligence, Advice.

GÜNÜMÜZ KOŞULLARI AÇISINDAN İSLAM AİLE HUKUKUNDA ŞİKAK KAVRAMI

Prof. Dr. Mehmet DİRİK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
mehmet.dirik@ikcu.edu.tr

Fatma ÖNCÜL

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
y241322058@ogr.ikcu.edu.tr

ÖZET

İslam hukuku açısından kadın erkek birlikteliğinin yegane yolu nikahtır. Nikah akdi, kendisiyle meşru bir şekilde bir araya gelen kadın ve erkeğe birbirlerine karşı çeşitli hak ve sorumluluklar yükler. Evlilik birlikteliğinin amaca uygun şekilde devam edebilmesi için tarafların bu hak ve sorumluluklara riayet etmeleri gerekir. İslam dini evlilik birliğine zarar verecek her türlü tutum ve davranıştan uzak durulmasını, evliliğin devamlı mutluluk üzerine kurulmasını amaçlamıştır. Buna rağmen insan olmanın tabii bir sonucu olarak zaman zaman eşler arasında evlilik birlikteliğini sarsan söz, tutum ve davranışlar ortaya çıkabilmekte; bu durum ciddi anlaşmazlıklara evrilebilmekte, zamanla evliliği sürdürmek zorlaşmakta ve hatta imkansız hale gelebilmektedir. Şiddetli geçimsizlik olarak adlandırılan bu durum fıkıhta şikak kavramı ile ifade edilmektedir. Şikaka götüren sebeplerin başında karı- kocanın aile içi evlilik hukukuna riayet etmemesi gelmektedir. Kuran'ı Kerim'de Nisa Süresi 35. ayet şikak kavramından bahsetmekte ancak şikakın sebepleri açıklanmamaktadır. Bundan dolayı şikak kavramının anlamı, yorumu ve uygulama biçimi dönemin sosyal yapısına, mezhepsel farklılıklarına, kültürel ve hukuki yaklaşımlara göre farklılık göstermektedir.

Bu çalışmada, şikak kavramının mahiyeti, klasik tefsirlerde, özellikle ahkam tefsirlerinde ve fıkhi mezheplerin aile hukukuna dair eserlerinde nasıl yorumlandığı ele alınacak ve günümüz hukuk anlayışı açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Şikakın mahiyet ve işlevinin anlaşılması açısından fıkıh mezheplerinin hangi aşamayı şikak olarak değerlendirdiği ve muhtemel bir şikak durumunda hakem tayini, hakemin statüsü ve ne zaman boşanma gerekçesi haline geleceğinin ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca çağdaş İslam aile hukukunda bu kavramın nasıl yorumlandığı, modern hukuk sistemleriyle bağdaşıp bağdaşmadığı ve modern hukuk sisteminde uygunabilirliği analiz edilmek istenmektedir.

Bu çalışma, şikak kavramının dini metinlerdeki kökeninden, modern hukuk uygulamalarına kadar uzanan çok katmalı yapısını çözümlemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda din, dil, düşünce ve ahlakın evrimi çerçevesinde İslam aile hukukunun bu kavramı ele alınıp yeni perspektifler ortaya koymaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Aile Hukuku, Şikak, Hakem Tayini, Boşanma.

THE CONCEPT OF SHIQĀQ IN ISLAMIC FAMILY LAW IN LIGHT OF MODERN CONDITIONS

ABSTRACT

In Islamic law, the only way for a relationship between a man and a woman is the institution of marriage. The marriage contract (nikāḥ) imposes various rights and responsibilities on the man and woman who come together legitimately. In order for the marriage to continue in accordance with its purpose, the parties must comply with these rights and responsibilities. The religion of Islam aims to avoid any attitude and behavior that will harm the marriage union and to establish the marriage on continuous happiness. Despite this, as a natural consequence of being human, sometimes words, attitudes and behaviors that undermine the marriage union may occur between the spouses; this situation can evolve into serious disagreements, and over time, it becomes difficult to continue the marriage and even impossible. This situation, called severe incompatibility, is expressed in fiqh with the concept of shiqāq. The main reason leading to shiqāq is the failure of the husband and wife to comply with the law of marriage within the family. Although the concept of shiqāq is mentioned in the Qur'an, specifically in Surah al-Nisā' (4:35), its underlying causes are not detailed. Therefore, the meaning, interpretation and application of the concept of shiqāq vary according to the social structure of the period, sectarian differences, cultural and legal approaches.

In this study, the nature of the concept of shiqāq, how it is interpreted in classical commentaries, especially in ahkam commentaries and in the works of fiqh schools on family law, will be discussed and an attempt will be made to evaluate it in terms of today's understanding of law. In order to unders-

tand the nature and function of shiqāq, it is necessary to reveal which stage the fiqh schools consider as shiqāq and the appointment of an arbitrator in a possible shiqāq situation, the status of the arbitrator and when it becomes grounds for divorce. In addition, it is aimed to analyze how this concept is interpreted in contemporary Islamic family law, whether it is compatible with modern legal systems and its applicability in the modern legal system.

This study aims to analyze the multi-layered structure of the concept of shiqāq, extending from its origin in religious texts to modern legal practices. In this context, this concept of Islamic family law will be discussed within the framework of the evolution of religion, language, thought and morality and new perspectives will be tried to be presented.

Keywords: Islamic Law, Islamic Family Law, Shiqāq, Arbitration, Divorce.

DİJİTAL ÇAĞDA FETVALARA ERİŞİM: TELFİK, TAHRİC VE TERCİH/TAHYİR BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Emine Enise YAKAR

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

emineenise.yakar@erdogan.edu.tr

ÖZET

Dijitalleşme, bireylerin dinî bilgiye ulaşım biçimlerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle İslam hukuku alanında, internetin ve dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin fetvalara erişimi son derece kolaylaşmış; bu durum, klasik döneme kıyasla farklı mezheplerin görüşlerine ulaşmayı hem zamansal hem mekânsal sınırların ötesine taşımıştır. Artık bir kişi, mezhebi arka planı fark etmeksizin herhangi bir konuda birkaç tıklama ile çok sayıda fetvaya ulaşabilmektedir. Bu erişim kolaylığı, beraberinde hem yöntemsel hem de epistemolojik bazı sorunları gündeme getirmektedir.

İslam hukukunda önemli kavram olan telfik, tahrir ve tercih/tahyir günümüzde dijital platformlar üzerinden yeniden tartışmaya açılmıştır. Telfik, genellikle mezheplerin görüşlerini usulî tutarlılığı gözetmeden birleştirerek yeni bir hüküm ortaya koyma anlamına gelir. Tahrir, mezhep imamlarının benimsedikleri usul kurallarına veya fikhî meselelere getirdikleri çözümlere dayanarak henüz hükmü belirlenmemiş meselenin hükmünü belirleme şeklinde tanımlanır. Tercih/tahyir ise birbiriyle teauruz eden fikhî görüşlerden bir emare sebebiyle birini seçmek demektir. Klasik literatürde bu yöntemlere dair ciddi sınırlar çizilmiş, özellikle telfik konusunda birçok âlim çekimser davranmıştır. Ancak dijital çağda bireylerin bu kavramlara ilişkin bilinçli bir farkındalık taşımaksızın çok sayıda fetvayı bir arada

görmesi, kimi zaman istemeden telfık, tahric veya tercih/tahyîr uygulamalarına yönelmesine neden olmaktadır. Bu durumun en dikkat çekici yönlerinden biri, bireylerin fetva içeriklerine odaklanırken, bu fetvaların hangi mezhebe dayandığı ya da hangi metodolojiye göre üretildiği gibi kritik soruları çoğunlukla göz ardı etmeleridir. Fetvanın 'kim tarafından ve hangi yöntemle verildiği' sorusu, çoğu zaman 'soruma cevap verildi mi?' sorusunun gölgesinde kalmaktadır. Sonuç olarak, bireyler mezheplerin iç tutarlılığına dikkat etmeden farklı görüşleri bir araya getirerek kendilerine uygun usulî tutarlılığı olmayan fetvalara göre amel etmektedir. Bu da dijital ortamda 'bireysel fetva mühendisliği' olarak adlandırılabilir bir eğilimi doğurmaktadır.

Telfık tahric veya tercih/tahyîr klasik dönemden günümüze ciddi metodolojik çerçevelerle tartışılan kavramlar olmakla birlikte, dijital çağın doğası bu tartışmaları yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir. Artık sadece mezhep farklılıkları değil, aynı zamanda bilgiye erişim teknolojisinin sunduğu yeni imkânlar da hüküm tercihlerinde belirleyici hâle gelmektedir. Bu çerçevede, dijital platformların sunduğu hızlı erişim, bir yandan bilgiye ulaşımı kolaylaştırırken diğer yandan zihinsel bir dağınıklık, çözüm karmaşası ve usulî tutarsızlık problemlerini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle dijital çağın fetva kültürü, klasik usul tartışmalarını yeniden gündeme getirecek şekilde kapsamlı bir değerlendirmeyi hak etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fetva, Telfık, Tahric, Tercih/Tahyîr Dijitalleşme.

THE ACCESS OF FATWĀS IN THE DIGITAL AGE: AN ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF TALFĪQ, TAHRIJ, AND TARJİH/TAHYİR

ABSTRACT

The spread of the internet and digitalization brings radical changes and easiness in accessing information in the field of Islamic law. Reaching the opinions of different legal schools (*madhhab*) exceeds beyond both temporal and spatial boundaries compared to the classical period. Although a believer accesses many *fatwās* on any subject with just a few clicks regardless of his/ her school, the easy access brings some methodological and epistemological problems.

The spread of digital platforms raises some substantial legal methodologies into question in Islamic law. These are *talfiq*, *tahrij*, and *tarjih/tahyir*. While *talfiq* means producing a new ruling by bringing together the views of different schools without considering methodological consistency, *tahrij* means to identify the legal opinion that needs a resolution through applying the methodological principles and the legal rulings that was already established by the founders of the *madh-habs*. Additionally, *tarjih/thayir* is to choose one of conflicting legal opinions because of its legal mounting evidence. The classical literature was quite critical regarding these methods, and many scholars expressed their reluctance towards the application of *talfiq*. However, in the digital age, believers sometimes unintentionally practice *talfiq*, *tahrij* or *tarjih/tahyir* because of their broad access to many *fatwās*. One of the most striking issues is that believers often overlook the methodology and features of *fatwās* while focusing on only their contents. The question of ‘who issued the *fatwās* and according to which method?’ is frequently overshadowed by the

more immediate concern of ‘did I get an answer?’ As a result, believers begin to establish personal solutions by combining diverse legal opinions regardless of the internal coherence of the respective schools. This trend has given rise to ‘individual *fatwā* engineering’ regarding digital platforms.

The nature of the digital age holds the potential to reshape the discussions regarding *talfiq*, *tahrij*, and *tarjih/tahyir*. Today, not only do legal school differences matter, but also the new possibilities offered by information access technologies have become decisive factors in selecting among legal rulings. Within this context, although the immediate access provided by digital platforms facilitates information retrieval, it brings risks of cognitive fragmentation and methodological confusion. Therefore, the study aims to evaluate the *fatwā* culture of the digital age with a comprehensive and comparative approaches by referring to the classical jurisprudential debates in light of the new challenges.

Keywords: *Fatwā*, *Talfiq*, *Tahrij*, *Tarjih/ Tahyir*, Digitalization.

RAMAZAN EL-BUTİ-NİN SURİYE’DEKİ ROLÜ VE SOSYAL MEDYA ETKİSİ

Doç. Dr. Sümeyra YAKAR

Samsun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

sumeyra.yakar@samsun.edu.tr

ÖZET

Suriye’de Müslüman alimler tarihsel olarak sadece dini değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanlarda da etkili olmuştur.¹ Özellikle devlet ile halk arasındaki ilişkilerde, fetvalar ve vaazlar üzerinden önemli roller üstlenmişlerdir. Esad rejiminin hakim olduğu dönemde ve Arap Baharı ile başlayan isyanlarda Suriyeli alimlerin Müslüman topluluk üzerindeki etkileri fetvalarda kendisini göstermektedir. Kriz dönemlerinde bu etki daha da görünür hâle gelmekte, dinî otoritenin yönlendiriciliği halk hareketleri üzerinde belirleyici olabilmektedir.

Suriye iç savaşının ilk dönemlerinde Muhammed Said Ramazan El-Buti (2013) tarafından verilen fetvalar Suriye’deki Müslümanların Esad rejimine karşı ayaklanmalarını durdurmuş ve belirli bir süreliğine halkı isyanlara katılmaktan alıkoymuştur. Bu fetvalarla birlikte el-Buti, o dönemde Suriye rejimiyle açık bir çatışmaya girmeyen, hatta dolaylı biçimde rejime dinî meşruiyet sağlayan bir figür olarak düşünülmüş ve eleştirilmiştir. Bu fetvaların içeriğinin toplumda ürettiği yansımalar ek olarak, yayılma biçimi de oldukça dikkat çekicidir. Sosyal medya bu fetvaları hızla dolaşıma sokmuş, ancak bu dolaşım tek yönlü olmamıştır. Özellikle genç kuşaklar tarafından fetvalar dijital

[1] Bu çalışma, “Müslüman Alimlerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Muhammed Said Ramazan el-Buti ve Hayrettin Karaman’ın Fıkıh Görüşlerinin Karşılaştırılması ve Batı Literatürüne Kazandırılması” başlıklı SBA-2024-1547 kodlu Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

mecralarda eleştirilmiş; alternatif dinî otoriteler, rejim karşıtı söylemler üretilerek desteklenmiştir. Arap Baharı bağlamında sosyal medya çoğu ülkede sokak mobilizasyonunun taşıyıcısı olurken, Suriye’de bu platformlar aynı zamanda dinî otoritenin sorgulanmasına, meşruiyet tartışmalarının alevlenmesine ve devlet-din ilişkisinin dijital platformlarda tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Bundan dolayı, el-Buti’nin fetvası, sadece bir iç-tihadî görüş değil, aynı zamanda bir medya olayı, bir rejim stratejisi ve bir toplumsal ayrışma nesnesidir.

Fetvaya verilen tepkileri ve fetvanın yayılmasını hem İslam hukuku hem de medya sosyolojisi açısından karşılaştırmalı metin tenkidi yöntemiyle incelemeyi amaçlayan bu çalışmada üç temel soruya cevap verilecektir: Fetva, siyasal meşruiyet üretiminde nasıl kullanıldı? Sosyal medya, fetva ve dinî otorite arasında nasıl bir dağılım gerçekleştirdi? Dijital çağda İslam hukukunun siyasal araçsallaşmaya olan etkisi Suriye örneğinde nasıl sonuç vermiştir?

Anahtar Kelimeler: Suriye, Ramazan el-Buti, İslam Hukuku, Sosyal Medya, Fetva.

THE ROLE OF RAMADAN AL-BUTİ IN SYRIA AND HIS INFLUENCE ON SOCIAL MEDIA

ABSTRACT

Muslim scholars in Syria have played influential roles not only in religious areas but also in social and political spheres throughout history. They are considered significant actors in mediating the relationship between the state and society through *fatwās*. This influence becomes even more apparent during the times of crisis, as religious authority can play a decisive and guiding role in shaping ideological movements.

During the early stages of the Syrian civil war, a *fatwā* issued by Muhammad Sa'īd Ramadan al-Būṭī (2013) played a significant role by preventing Syrian Muslims to participate in protests against the Assad regime. With this *fatwā*, al-Būṭī emerged as a key figure who did not openly confront the Syrian regime and was even seen as providing religious legitimacy to the state, albeit indirectly leading to significant criticism among Muslims. In addition to the social impact of the *fatwā's* content, its mode of dissemination in the society is also noteworthy. Social media was influential in circulating the *fatwā* rapidly and the reactions show quite diversified perspectives. Especially the younger generation voiced their criticism for the *fatwā* on digital platforms and supported alternative religious authorities to produce counter-narratives opposing the regime. On the one hand, social media served as a key driver of street mobilization in many countries in the broader context of the Arab Spring. On the other hand, in Syria, digital sphere provided a platform for debates regarding religious authority, governmental legitimacy, and the relationship between state and religion. Therefore, al-Būṭī's *fatwā* cannot be considered solely as a religio-legal opinion,

but also as a media phenomenon, a regime strategy, and a symbol of societal polarization.

The study aims to examine the reactions to the *fatwā* and its dissemination from the perspectives of Islamic law and media sociology by applying a comparative textual critique method. It focuses on three fundamental questions; how was the *fatwā* used in ensuring political legitimacy? In what ways did social media redistribute authority between legal opinions and religious leadership? In the digital age, how has the discursive instrumentalization of Islamic law manifested politically in the Syrian context?

Keywords: Syria, Ramadan al-Būfī, Islamic Law, Social Media, *Fatwā*.

DİJİTAL ORTAMDA YAPILAN İKRARIN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp ÖZTÜRK

Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

eyupozturk@klu.edu.tr

ÖZET

İslâm ceza hukukunda suçun ispat yollarından biri de failin ikrarıdır. Klasik fıkıh edebiyatında, ikrarın geçerli sayılabilmesi için başkasının icbarı olmaksızın kişinin kendi iradesiyle, sarıh beyanla ve bu beyanı mahkeme huzurunda yapmış olması gibi birtakım şartlara vurgu yapılmaktadır. Günümüzde ise, şahısların kitle iletişim araçları üzerinden (mesaj, e-posta, sosyal medya platformları) işlemiş oldukları suçlarını ikrar edercesine beyanda bulunmaları, fıkıh edebiyatında yer alan ilgili şartların yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, klasik fıkıh eserlerinde yer alan ilgili şart ve görüşlerden yola çıkarak ikrarın sınırları ele alınacaktır. Ardından Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye gibi farklı İslâm ülkelerinde yer alan günümüz fetva kurullarının dijital ortamda yapılan ikrarın geçerliliğine ilişkin değerlendirmeleri karşılaştırılarak analiz edilecektir. Çalışma, dijital delillerin klasik fıkıhta bazı durumlarda aranan “mahkeme huzurunda ikrar” şartı ile aynı hükmü taşıyıp taşımadığı; mahkeme dışı ikrarın suçun ispatında delil olarak kullanılabilir olup olmadığı gibi sorulara yanıt aramaktadır. Ayrıca, dijital delillerin güvenilirliği, kimlik doğrulama süreçleri ve beyanın baskı altında yapılmış olabildiği ihtimali de çalışmada ele alınmaktadır. Sonuç olarak, çalışmada dijital delillerin İslâm ceza hukukunda suçun ispat yollarından biri olan ikrarın yerini alıp alamayacağı tartışmaya açılarak; klasik metinlerin ruhuna

sadık kalmakla birlikte, yeni içtihat alanlarının mümkün olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Ceza Hukuku, İkrar, Fetva, Dijital delil.

THE EVALUATION OF IQRĀR MADE IN DIGITAL ENVIRONMENT FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC LAW

ABSTRACT

One of the methods of proof for crimes in Islamic criminal law is the confession (ikrar) of the perpetrator. In classical jurisprudential literature, certain conditions are emphasized for a confession to be considered valid: it must be made voluntarily by the individual without coercion from others, be expressed explicitly, and be declared in the presence of a court. However, in modern times, individuals often make statements resembling confessions of their crimes through mass communication tools (such as messages, emails, or social media platforms), necessitating a reinterpretation of the relevant conditions found in classical jurisprudence. This study will examine the limits of confession by starting from the relevant conditions and opinions found in classical fiqh works and fatwa collections. Subsequently, it will analyze and compare contemporary evaluations from fatwa councils in various Islamic countries such as Saudi Arabia, Egypt, and Turkey regarding the validity of confessions made in digital environments. The study seeks to answer questions such as whether digital evidence holds the same legal status as the “confession in court” condition required in classical jurisprudence, and whether extrajudicial confessions can be used as evidence for proving a crime in fatwa collections. Additionally, the reliability of digital evidence, identity verification processes, and the possibility that the confession was made under duress will be addressed. As a conclusion, the study opens a discussion on whether digital evidence can replace confession (ikrar) as a method of proof in Islamic criminal law, advocating that while

remaining faithful to the spirit of classical texts, new domains of ijtihad (juristic reasoning) are possible.

Keywords: Islamic Criminal Law, Iqrâr, Fatwa, Digital Evidence.

DİJİTAL BAĞIMLILIĞI FETVA KONUSU YAPMANIN İMKÂNI (FİKİH VE İBADET METAFİZİĞİ BAĞLAMINDA BİR ÇÖZÜMLEME)

Dr. Öğr. Üyesi, Remzi AKYEL

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

akyelremzi@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışma, dijital bağımlılığın; özellikle sosyal medya kullanımının fikhî bir mesele olarak ele alınıp alınamayacağını tartışmakta ve bu meseleye “ibadet metafiziği” kavramsallaştırması çerçevesinde çözüm aramaktadır. Araştırmanın temel amacı, fıkıh disiplininin dijital bağımlılık gibi çağdaş bireysel sorunlara müdahale kapasitesini farklı fıkıh tasavvurları üzerinden değerlendirmek ve söz konusu olgunun fetva konusu kılınıp kılınamayacağını teorik düzlemde tartışmaktır. Çalışma, nitel bir çözümleme yöntemiyle, fikhî bilgi ve kulluk ilişkisi bağlamında yeniden yorumlama imkânını gündeme getirerek onun yalnızca normatif bir hukuk düzeni olmanın ötesinde bireyin kendilik bilgisine imkân veren bir idrak biçimi olarak inşa edilebilirliğini tartışmış ve buradan hareketle dijital bağımlılığın fıkıh açısından durumunu tespit etmeye yönelmiştir.

Araştırmanın temel bulgusu, dijital bağımlılığın klasik anlamda “haram-helal/caiz olan-olmayan” kategorileriyle doğrudan ilişkilendirilmesinin problemli olduğudur. Zira bu tür bir bağımlılık, bireyin kendi hakikatine dair farkındalığını zedeleyerek, kulluğun özü olan marifet yetisini aşındırmakta; dolayısıyla da ibadetin anlam dünyasını tahrip etmektedir. Bu bağlamda çalışma, bağımlılık düzeyindeki dijital kullanımı doğrudan yasaklayıcı bir fetva konusu haline getirmek yerine bireyi, içsel

dönüşüme yönlendiren bir bilinç sürecinin parçası haline getirmeyi önermektedir. Bu öneri, ibadeti yalnızca biçimsel ritüellere indirgemeyen; aksine onu bireyin içsel özgürlüğünü tesis eden bir varoluş pratiği olarak ele alan “ibadet metafiziği” yaklaşımıyla temellendirilmektedir. Bu yaklaşım, dijital bağımlılıktan arınmanın bir fetva meselesi olmaktan ziyade, bilgi ve irfan yoluyla gerçekleştirilecek bir özgülleşme ve var olma süreci olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede çalışma, fıkıhın bilgi temelli bir anlayışla yeniden yorumlanmasının çağdaş sorunlara yönelik anlamlı çözüm imkânları üretebileceğini ve özellikle ibadetlerin bireyin içsel dönüşümüne katkı sağlayan yönünün ihya edilmesinin, bağımlılık gibi bireysel problemlerin aşılmasında işlevsel olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, fıkıh ve ibadet anlayışının hem teorik çerçevesine hem de güncel meselelerle ilişkilendirilme biçimlerine dair katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Dijital Bağımlılık, Fetva, İbadet Metafiziği, İçsel Dönüşüm.

THE POSSIBILITY OF RENDERING DIGITAL ADDICTION A SUBJECT OF FATWA (AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF FIPH AND THE METAPHYSICS OF WORSHIP)

ABSTRACT

This study discusses whether digital addiction -particularly the use of social media- can be treated as a matter of Islamic jurisprudence (fiqh) and seeks a resolution within the conceptual framework of the “metaphysics of worship.” The primary aim of the research is to evaluate the capacity of the fiqh discipline to address contemporary individual issues such as digital addiction through different conceptions of fiqh and to theoretically examine whether this phenomenon can be made a subject of fatwa. Using a qualitative analytical method, the study brings into question the possibility of reinterpreting fiqh within the context of knowledge, gnosis (ma’rifah), and servitude, and it explores the potential of constructing fiqh not merely as a normative legal system but as a form of knowledge that enables self-awareness. From this perspective, the study aims to determine the status of digital addiction in relation to fiqh.

The main finding of the research is that directly associating digital addiction with classical legal categories such as prohibited (haram) or permissible (halal) is problematic. Such addiction undermines the individual’s awareness of their own existential truth, erodes the capacity for gnosis -which lies at the heart of servitude- and consequently damages the spiritual meaning of worship. Accordingly, rather than making digital addiction at the level of dependency the direct subject of a prohibitive fatwa, the study proposes engaging the individual in a process of consciousness aimed at inner transformation. This proposal is grounded in the approach of the “metap-

ysics of worship,” which does not reduce worship to mere formal rituals but rather regards it as an existential practice that establishes inner freedom. From this standpoint, liberation from digital addiction is shown not as a matter to be resolved merely by legal ruling, but as a process of becoming and liberation achieved through knowledge and spiritual insight.

Within this framework, the study suggests that a knowledge-based reinterpretation of fiqh can generate dynamic solutions to contemporary issues, and that revitalizing the transformative dimension of worship -which contributes to the individual’s inner development- can play a functional role overcoming personal problems such as addiction. In this regard, the study aims to contribute to both the theoretical framework of fiqh and worship, and to the ways in which these concepts can be related to contemporary issues.

Keywords: Islamic Jurisprudence, Digital Addiction, Fatwa, Metaphysics of Worship, Inner Transformation.

MODERN EVLİLİK ARACILARI BAĞLAMINDA ONLİNE TANIŞMA SİTELERİ: AHLAKİ VE HUKUKİ BİR SORGULAMA

Dr. Zehra Betül DİNDAROĞLU

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

zehrabetuld@gmail.com

ÖZET

Dijital çağda evlilik sadece bireyler arası özel bir tercih olmaktan çıkarak sosyo-kültürel dönüşümlerin merkezinde yer alan bir meseleye dönüşmüştür. Bu bildiri geleneksel görücü usulü ve modern tanışma biçimleri arasındaki geçişi tarihsel süreklilik içinde ele alarak sosyal medya platformları üzerinden işleyen evlilik aracı kurumlarını İslam hukuku ve ahlaki bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Osmanlı'nın son döneminde göç ve kentleşme gibi etkenlerle sosyal yapıda birtakım değişimler yaşanmış ve bireylerin eş bulma yollarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet döneminde aile ve evlilik sorunları gazeteler ve dergilerde tartışılmaya başlanmış, ilan yoluyla eş aramak meşru ve pratik bir yöntem olarak önerilmiştir. Bugün ise bu işlevi Tinder ile başlayan süreçte dindarların tercihi olarak Muzmatch, SingleMuslim, Halal Speed Dating gibi çeşitli dini çevrim içi platformlar üstlenmektedir. Bu platformlar yalnızca teknolojik değil aynı zamanda dini, ahlaki ve sosyolojik dinamiklerle şekillenen kültürel ürünler olarak değerlendirilmelidir. Bu bildiri yöntem olarak karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik analiz yöntemini esas alarak II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan dönemdeki süreli yayınlar ile günümüz İslami dating/çöpçatanlık platformlarının verilerini karşılaştırarak toplumda yaşanan değişim süreçlerini anlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda İslam hukuku açısından bu yeni yapıların

meşruiyeti, ahlaki sınırları ve helal-haram eksenindeki konumları sorgulanacaktır. Çalışmanın muhtemel sonucu açısından aile kurumunun dönüşümünde sosyal medya temelli evlilik aracı kurumlarının hem imkân hem risk içerdği ve bu kurumların İslam hukuku ve ahlaki açısından yeniden yorumlanmaya muhtaç ara yapılar olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Sosyal Medya, Çöpçatanlık, İslam Hukuku, Ahlak.

ONLINE MATCHMAKING PLATFORMS AS MODERN MARRIAGE INTERMEDIARIES: AN ETHICAL AND LEGAL INQUIRY

ABSTRACT

In the digital age, marriage has evolved from being a private choice between individuals to a issue situated at the core of socio-cultural transformations. This paper aims to analyze the institutions that mediate marriage through social media platforms within the framework of Islamic law and ethics, by examining the historical transition from traditional arranged marriages to modern modes of partner selection. In the late Ottoman period, social changes driven by urbanization and migration began to alter traditional marital patterns. During the Second Constitutional Era, family and marriage-related issues became frequent topics in newspapers and journals, and seeking a spouse through advertisements was increasingly presented as a legitimate and practical method. Today, this function is carried out by various online religious matchmaking platforms -such as Muzmatch, SingleMuslim, and Halal Speed Dating- emerging as alternatives for religious users in response to mainstream platforms like Tinder. These platforms are not merely technological tools but should also be understood as cultural products shaped by religious, moral, and sociological dynamics. Methodologically, this study employs a comparative historical-sociological analysis, juxtaposing data from late Ottoman print media with contemporary Islamic matchmaking platforms to trace the evolving structures of marital mediation. Within this framework, the legitimacy of these new forms, their ethical boundaries, and their classification within the halal-haram spectrum will be critically examined through the lens of Islamic legal thought. The paper concludes that while social media-based matchmaking institutions offer both

opportunities and challenges for the modern family structure, they also represent hybrid constructs that require renewed ethical and legal evaluation within Islamic jurisprudence.

Keywords: Marriage, Social Media, Matchmaking, Islamic Law, Ethics.

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA FERÂİZ İLMİ: GELENEKSEL İLMİN DİJİTAL TEMSİLİ MÜMKÜN MÜ?

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

suleymansahin@selcuk.edu.tr

ÖZET

Günümüzde yapay zekâ, hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Öyle ki, gündelik işlerde insanların sıklıkla başvurduğu ve işlerini kolaylaştıran araçların başında yapay zekâ uygulamaları gelmektedir. Günümüzde neredeyse herkesin cebinde bu imkân bulunmakta; bireyler istedikleri zaman bilgiye, yazılımlara ya da çeşitli soruların cevaplarına ulaşabilmekte ve hızlı sonuçlar alabilmektedir. Böylesine yaygın bir teknolojik imkânın bulunduğu günümüzde, kişilerin karşılaştığı miras problemlerinin çözümünde yapay zekânın ne derece etkili olabileceği bu tebliğin temel konusunu oluşturmaktadır. Ferâiz ilmi, Kur'ân ve Sünnet ile esasları belirlenmiş; kısmen de İslam hukukçularının içtihatlarıyla şekillenmiş bir disiplindir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle, ümmetin zamanla unutulacağı ilimlerin başında gelen bu ilim dalı, ilkeleri net olmakla birlikte bazı incelikleri de barındırmaktadır. Bu çalışmada, bireylerin karşılaştılabileceği miras problemlerine yönelik olarak yapay zekânın çözüm üretme kapasitesi ile ürettiği çözümlerin isabet derecesi ele alınmıştır. Araştırma, toplumda en yaygın kullanılan yapay zekâ aracı olan ChatGPT üzerinden yürütülmüştür. Çalışmada üç aşamalı bir yöntem benimsenmiştir: Birinci aşamada, yapay zekâyı herhangi bir veri sunulmaksızın, genel ve görece kolay miras problemleri yöneltmiş; zorluk dereceleri verilen cevaplara göre değerlendirilmiştir. İkinci aşamada, belirli veri payla-

şimleri yapılarak benzer sorular zorluk düzeyine göre artırılmış ve verilen cevaplar incelenmiştir. Üçüncü aşamada ise, miras hukukunda belirli inceliklerin bulunduğu ve müçtehitler arasında ihtilafların söz konusu olduğu problem türlerine dair yapay zekânın sunduğu çözümler değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, yapay zekâyâ yöneltilecek soruların doğru ve uygun promptlarla ifade edilmesinin büyük önem taşıdığı görülmüştür. Aksi hâlde doğru sonuçlara ulaşmak mümkün olamamaktadır. Uygun promptlarla yöneltilecek kolay sorulara verilen cevapların genel olarak doğru olduğu görülmekle birlikte, bunların mutlaka bir uzman tarafından denetlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Zorlayıcı düzeydeki problemlerde ise veri girişleri sağlansa dahi her zaman isabetli sonuçlar elde edilememektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Ferâiz, Yapay Zeka, Taksim, ChatGPT.

THE SCIENCE OF INHERITANCE (FARAID) IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: IS THE DIGITAL REPRESENTATION OF TRADITIONAL KNOWLEDGE POSSIBLE?

ABSTRACT

Today, artificial intelligence (AI) has become an integral part of daily life. AI applications now rank among the primary tools people rely on to carry out everyday tasks more efficiently. With access to AI technologies available in virtually every individual's pocket, users can obtain information, run programs, or seek answers to various questions at any time and receive rapid responses. In light of this widespread technological access, this study addresses the question of how effectively AI can respond to inheritance-related legal problems individuals may encounter. The science of inheritance (‘ilm al-farā’id) is a field whose principles have been established through the Qur’an and Sunnah, and have been partially shaped through the interpretations of Islamic jurists. As described by the Prophet Muhammad (peace be upon him), it is one of the branches of knowledge the Muslim ummah is likely to forget over time. While the foundational principles of this discipline are clearly defined, it also contains significant subtleties. This study investigates the capacity of AI to generate solutions for inheritance problems and evaluates the accuracy of those solutions. The research was conducted using ChatGPT, one of the most widely used AI tools available today. A three-stage methodology was employed in the study: In the first stage, AI was presented with general and relatively simple inheritance problems without being provided with any external datasets; the difficulty level of the questions was determined based on the quality of the responses. In the second stage, similar problems were posed, this time accompanied by rele-

vant data, and the complexity of the questions was gradually increased to assess the AI's performance under more demanding conditions. In the third stage, the study examined cases involving nuanced issues in inheritance law—particularly those that involve interpretive differences (ikhtilāf) among classical jurists—and evaluated how AI approached such complexities. The findings demonstrate the critical importance of formulating prompts accurately and appropriately when querying AI systems. Without precise prompts, it is unlikely that accurate results will be achieved. While AI tended to provide correct answers to basic problems when guided by properly constructed prompts, these responses still require expert review to ensure reliability. For more complex scenarios, even with detailed input data, AI did not consistently produce accurate or dependable solutions.

Keywords: Islamic Law, Faraid, Artificial Intelligence, Inheritance Distribution, ChatGPT.

GÜNÜMÜZ FETVÂLARINDA UMÛMÜ'L-BELVÂ İLKESİNİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DEMİRCİ

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

abdullahdemirci@klu.edu.tr

ÖZET

Fikhî hükümlerin tespitinde başvurulmuş usûlî ilkeler hem teorik hem de pratik boyutlarıyla toplumda ihtiyaç duyulan hukukî çözümlere cevap vermeyi hedeflemiştir. Bu ilkelerden biri de umûmü'l-belvâ'dır. Toplumun geneline sirayet eden, kaçınılmaz güç hâle gelen ve süreklilik arz eden zorlukların dikkate alınarak hüküm verilmesini mümkün kılan umûmü'l-belvâ ilkesi, özünde bir kolaylaştırma prensibi olmakla beraber hayatın olağan akışı içerisindeki fiilî zorluklara karşı çözüm üretme noktasında önemli işlev üstlenmiştir. Umûmü'l-belvâ ilkesinin, fıkıh tarihinde bireysel ve toplumsal yükümlülüklerin sınırlarını belirlerken karşılaşılan arızî sorunları yönetmekte sıkça başvurulmuş ilkelerden olduğu bilinmektedir. Modern dönemde sosyal, ekonomik ve teknolojik alanlarda yaşanan değişim ve dönüşüm, klasik fıkıh edebiyatında doğrudan karşılığı bulunmayan pek çok yeni mesele ortaya çıkarmıştır. Bu durum, günümüz fetvâ organlarını hem teorik kaynakları yeniden yorumlamaya hem de pratik çözümler üretmeye sevk etmiştir. Bu çalışmada, çeşitli İslam ülkelerindeki modern fetvâ organlarının güncel fikhî meselelere yaklaşımında umûmü'l-belvâ ilkesinin nasıl bir rol oynadığı incelenmektedir. Günümüz fetvâ mekanizmalarında söz konusu ilkenin işlevi, etkisi, şartları ve uygulama alanlarının tespit edilmesi, hem klasik fikhî miras ile güncel uygulamalar arasındaki ilişkiyi, hem de ilkenin modern fıkıh düşüncesinde pratik bir araç olarak önemini ortaya koymayı hedeflemek-

tedir. Araştırma sonucunda, umûmü'l-belvâ ilkesinin tıp, finans ve gıda sektörü gibi birçok alanda fetvâ organları tarafından sıklıkla başvurulmuş bir yöntem olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fetvâ, Fetvâ Usûlü, Umûmü'l-Bel-vâ.

THE INFLUENCE OF THE PRINCIPLE OF ‘UMŪM AL-BAL-WĀ IN CONTEMPORARY FATWAS

ABSTRACT

The methodological principles employed in determining juridical rulings are intended to provide legal solutions that meet societal needs, both in theory and in practice. One of these principles is *‘Umŭm al-Balwā* (widespread prevalent affliction). This principle facilitates the issuance of rulings by taking into account widespread, unavoidable, and persistent societal difficulties. While *‘Umŭm al-Balwā* is fundamentally a principle of facilitation, it plays a significant role in generating solutions to practical challenges encountered in the ordinary course of life. Historically, it has been frequently invoked in Islamic jurisprudence to address incidental issues arising while delineating individual and communal obligations. In the modern era, social, economic, and technological transformations have given rise to numerous new issues that lack direct precedents in classical jurisprudence. This situation has prompted contemporary *fatwa* institutions to both reinterpret traditional sources and develop practical solutions. This study examines the role of the principle of *‘Umŭm al-Balwā* in the approach of modern *fatwa* institutions in various Islamic countries to contemporary juridical problems. The research seeks to identify the function, impact, conditions, and application areas of this principle within current *fatwa* mechanisms. In addition, the study will highlight the connection between classical jurisprudential heritage and contemporary practice, and the principle's practical significance in modern legal thought. The findings indicate that the principle of *‘Umŭm al-Balwā* is frequently applied by *fatwa* institutions across multiple domains, including medicine, finance, and the food sector.

Keywords: Fiqh, Fatwa, Principles of Fatwa Issuance, ‘Umŭm al-Balwā.

ONLİNE BAĞIŞ UYGULAMASI: FIKHİ BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜRBÜZ

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mgurbuz@klu.edu.tr

ÖZET

Bu tebliğde İslam hukuku ve modern mevzuat açısından elektronik araçlarla gerçekleştirilen online (çevrimiçi) bağış uygulamaları incelenmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) örneği üzerinden online bağış türlerini fıkhu't-teberru'ât bağlamında değerlendirmektir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tercih edilmiştir. Online bağışlar; zekât, fıdye, kurban ve sosyal/hayır amaçlı bağışlar şeklinde sınıflandırılmakta ve eğitim, sağlık, afet yardımları ile sosyal destek gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Zekât ve kurban gibi bağışların fikhî kurallar doğrultusunda yapılması bu konuyu ayrıca önemli kılmaktadır. Online bağışlar internet, mobil uygulama, SMS ve diğer elektronik iletişim araçlarıyla gerçekleştirilmektedir. Modern iletişim vasıtalarıyla yapılan akitlerin hükmü, fıkhen telefon ve mektupla kurulan akitlere kıyas edilerek iki yönden ele alınmaktadır. Mekân farklılığına rağmen anlık iletişim imkânı sunan araçlarla yapılan işlemler, îcap ve kabulün eşzamanlı gerçekleşmesi sebebiyle hazırlar arası akit gibi değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, teberru akitlerinde irsâl ve kabzın îcap ve kabul yerine geçmesi, online bağışlar açısından önemli bir husustur. Mecelle'nin "Hibe ve sadakalarda irsâl ve kabz, lafzan îcap – kabul makamındadır." kuralı esas alındığında, bağışın alıcı hesabına intikal etmesi kabz açısından yeterli sayılabilir.

Zekât, kurban gibi ibadet niteliği taşıyan bağışlarda fıkhen niyabetin caiz oluşu, mali ibadetlerin kişi veya kurumlar aracılığıyla vekâleten yerine getirilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mali ibadetlerin vekâlet yoluyla eda edilebilmesi, bu bağışların lehtarlar ulaştırılmasında hayır kuruluşlarının fıkhen vekil olabileceğini göstermektedir. Zekât, kurban ve diğer bağışların yerine ulaşmasına aracılık eden kuruluşlar bir bütün olarak vekâlet ve emanet ilkelerine riayet etmekle yükümlüdür. Günümüz fetva kuruluşları online bağışların meşruiyetini teyit etmekte ve bağışların belirlenen amaçlara uygun, şeffaf ve denetlenebilir şekilde kullanılmasını vurgulamaktadır. Böylece online bağış uygulamaları, modern iletişim teknolojileriyle dini sorumlulukların ve sosyal yardımlaşmanın etkin bir biçimde bütünleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca, hayır kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilen online bağışlar, şeffaflık, izlenebilirlik ve güvenilirlik açısından kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Online, Bağış, İrsal, Kabz, Vekâlet.

ONLINE DONATION PLATFORMS: AN ISLAMIC JURISPRUDENTIAL EVALUATION

ABSTRACT

This paper explores online donation practices carried out through electronic means from the perspective of Islamic jurisprudence (*fiqh*) and modern legislation. The study aims to evaluate different forms of online donations within the framework of *fiqh al-tabarru'āt* (the jurisprudence of voluntary donations), with particular reference to the case of the Turkish Religious Foundation (TDV). The research employs qualitative methodology, specifically document analysis. Online donations are classified into *zakāt*, *fidya* (expiatory payment), *qurbān*, and social/charitable contributions, which are utilized in diverse areas such as education, healthcare, disaster relief, and social welfare. The requirement that donations with the character of *'ibādāt māliyya* (financial acts of worship), such as *zakāt* and *qurbān*, be performed in accordance with *fiqh* rules makes the issue particularly significant. These donations are carried out via internet, mobile applications, SMS, and other electronic communication tools. The juristic ruling on contracts concluded through modern means of communication is examined by analogy to contracts established by telephone and correspondence, and is approached from two perspectives. Transactions effected through tools that enable instant communication despite spatial separation are treated as *'uqūd al-ḥāḍirīn* (in-person contracts), since *ījāb* (offer) and *qabūl* (acceptance) occur simultaneously. Within this context, the substitution of *irsāl* (delivery/dispatch) and *qabḍ* (receipt/possession-taking) for offer and acceptance in donation contracts is a critical consideration for online giving. According to the principle of the *Majalla al-Aḥkām al-'Adliyya* (The Mejelle:

Ottoman Civil Code) – “In gifts and alms, delivery and receipt-taking stand in the place of offer and acceptance” – the transfer of funds into the beneficiary’s account can be deemed sufficient for *qabḍ*.

Moreover, the permissibility of agency (*wakāla*) in financial acts of worship such as *zakāt* and *qurbān* indicates that such obligations may be lawfully performed on behalf of individuals by persons or institutions. Consequently, charitable organizations facilitating the transfer of donations online may serve as *sharī* agents (*wukalāʾ*) in the performance of these acts, provided that they observe the principles of trust (*amāna*) and agency. Contemporary fatwa institutions affirm the legitimacy of online donations, emphasizing their transparent, accountable, and purpose-oriented use. Thus, online donation mechanisms represent an integration of religious obligations and social solidarity with modern communication technologies, ensuring transparency, traceability, and reliability in charitable practices.

Keywords: Online, Donation, *Irsāl* (Delivery), *Qabḍ* (Receipt), *Wakāla* (Agency).

DİJİTAL ORTAMDA CEMAATLE NAMAZ KILMANIN HÜKMÜ

Dr. Arş. Gör. Kadir DEMİROĞLU

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

kadir.demiroglu@cbu.edu.tr

ÖZET

Teknoloji alanındaki gelişmelerin toplumda yaygınlaşmasıyla birlikte özellikle pandemi vb. afetlerin ortaya çıktığı dönemlerde cemaatle namazın dijital platformlar üzerinden eda edilmesinin fikhî hükmü tartışma konusu haline gelmiştir. İslam hukukuna göre, cemaatle namazın geçerliliği için belirli şartlar aranır. İmam ve cemaatin aynı fizikî mekânda bulunması, imam ile cemaat arasında bir engel, uzaklık vb. şeylerin bulunmaması ve cemaatin herhangi bir şüphe kalmayacak şekilde imamın namazdaki intikallerini görerek veya işiterek bilmesi bu şartlar arasında yer almaktadır. Dijital ortamda bu şartların sağlanması birtakım zorlukları taşır. Örneğin, video konferans veya canlı yayın aracılığıyla namaz kılındığında, imam ve cemaat fiziksel olarak farklı coğrafyalarda bulunur. Bu durum, fıkıhta aranan “mekân birliği” ve “safların fiziki bağlantısı” yerine getirilmemiş olur. Ayrıca internet bağlantısındaki gecikmeler veya kesintiler, cemaatin imamın hareketlerini eş zamanlı ve doğru bir şekilde takip etmesini engelleyebilir. İmamın sadece görüntüsü veya sesinin iletilmesi, hakikî anlamda bir imam-cemaat ilişkisi kurmak için yeterli değildir. İslam hukukundaki hâkim kanaat, dijital ortamda kılınan namazın cemaatle namaz hükmünde olmayacağıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi otoriteler de bu görüşü benimsemişlerdir. Özetle, dijital ortamlar dini sohbetler veya eğitimler için faydalı olsa da cemaatle namaz

gibi belirli fıkhî şartlara bağılı ibadetler için geleneksel şer'î hükümleri karşılamadığı kabul edilmektedir. Zorunlu hallerde cemaate katılamayan Müslümanlar, namazlarını ferdi olarak eda etmeli ve imkân bulduklarında cemaatle namazın sevabına ulaşmak için fiziki cemaatlere katılmaya gayret etmelidir. Ancak sanal ortamda imama uymanın hükmü, pandemi gibi bir zarurete binaen caiz olmasının imkânı, mikrofon kullanımının cevazına kıyas edilmesi ve mekân birliğinin mahiyetine dair fıkıh kitaplarında yer alan ifadelerdeki örneklerden çıkarım yapılarak genel kabulün aksine bir görüşün imkânı araştırılmalıdır. Söz konusu durumun imkânı ve buna dair fikhî yaklaşımlar, kaynak taraması yöntemiyle elde edilen veriler analiz edilerek ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İbadet, Namaz, Cemaat, Sanal Ortam.

RULING ON PRAYING IN CONGREGATION IN DIGITAL ENVIRONMENT

ABSTRACT

With the spread of technological developments in the society, especially in times of disasters such as pandemics, the jurisprudential ruling of performing congregational prayers over digital platforms has become a subject of debate. According to Islamic law, certain conditions are required for the validity of congregational prayer. These conditions include the presence of the imam and the congregation in the same physical space, the absence of obstacles, distance, etc. between the imam and the congregation, and the congregation's knowledge of the imam's movements in prayer by sight or hearing, so that there is no doubt. Meeting these conditions in the digital environment carries some difficulties. For example, when praying via video conferencing or live broadcast, the imam and the congregation are physically located in different geographies. In this case, the 'unity of space' and 'physical connection of the ranks' required in fiqh are not fulfilled. In addition, delays or interruptions in the internet connection may prevent the congregation from following the imam's movements simultaneously and accurately. The mere transmission of the imam's image or voice is not sufficient to establish a true imam-congregation relationship. The prevailing opinion in Islamic jurisprudence is that prayers performed digitally do not constitute congregational prayers. Authorities such as the Presidency of Religious Affairs have also adopted this view. In summary, it is recognised that while digital media may be useful for religious conversations or education, they do not meet the traditional Shari'ah requirements for prayers that are subject to certain jurisprudential conditions, such as

congregational prayer. Muslims who are unable to attend congregational prayers in cases of necessity should perform their prayers individually and endeavour to attend physical congregations when they are able to do so in order to achieve the rewards of congregational prayer. However, the ruling on following the imam in a virtual environment, the possibility of its permissibility due to a necessity such as a pandemic, its comparison to the permissibility of the use of microphones, and the possibility of a view contrary to the general acceptance should be investigated by inferring from the examples in the statements in the fiqh books regarding the nature of the unity of space. The possibility of the aforementioned situation and the jurisprudential approaches to it will be tried to be revealed by analysing the data obtained from the literature review method.

Keywords: Fiqh, Worship, Prayer, Congregation, Virtual Environment.

DİJİTAL FETVA KURULLARI: FETVA İÇERİKLİ BAZI İNTERNET SİTELERİNİN İÇERİK, YÖNTEM VE DİL AÇISINDAN ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Seracettin ERAYDIN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

seracettin.eraydin@cbu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, dijitalleşen toplumlarda dinî danışmanlık hizmetlerinin dönüşümünü fıkıh ilminin güncel temsili bağlamında ele almakta; Türkiye’de yaygın olarak kullanılan bazı çevrimiçi fetva platformlarını (fetva.diyane.gov.tr, sorularlailslamiyet.com ve dinimizislam.com) içerik, yöntem ve dil açısından karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Şöyle ki fetva kurumu, tarih boyunca bireylerin karşılaştığı yeni meseleler karşısında dinî bir kanaat geliştirmelerini sağlayan ve fıkıhın pratik işlevini temsil eden önemli bir müessesedir. Ancak modern dönemde dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması, fetva verme süreçlerinin mahiyeti ve sunum biçimlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu dönüşümün, bireylerin dinî bilgiye ulaşma biçimlerinde hız ve mahremiyet isteği, anonimlik, erişilebilirlik ve otorite arayışlarını öne çıkardığı gözlemlenmektedir. Dijital fetva platformları, klasik fetva geleneğinin bazı yapısal unsurlarını muhafaza etmekle birlikte, fetva verenin anonimleştiği, mezhebi referansların muğlaklaştığı ve dinî bilginin temsilde çeşitliliğin arttığı yeni bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamız, nitel içerik analizi yöntemiyle söz konusu sitelerde yayımlanan örnek fetva metinlerini çözümleyerek; dilsel ifade biçimleri, yöntemsel tutarlılık ve içeriksel yaklaşım farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Araştırmanın ge-

nel çerçevesi, dinî otoritenin dijitalleşme bağlamında yeniden üretimi ve dönüşümüne dair tartışmalardan beslenmektedir. Bu çerçevede dijital platformların, hem dinî rehberlik alanında yeni temsil biçimleri sunduğu hem de bilgi güvenliği, toplumsal meşruiyet ve geleneksel otorite yapıları açısından yeni tartışmalar doğurduğu gösterilmiştir. Sonuç olarak, incelenen platformlar arasında mezhebi yaklaşım, fetva verenin kurumsal ve toplumsal kimliği, kullanılan dilin zaman ve zemin düzleminde halkla ilişkisi, kaynak kullanımı ve metodolojik yapı bakımından önemli farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıkların, dijital fetvaların bilgi niteliği, kamu otoritesiyle ilişkisi ve dinî danışmanlık işlevi açısından çeşitli sorun alanları doğurduğu gözlemlenmiştir. Çalışma, dijital çağda fıkıhın temsil biçimlerinin tutarlılık, açıklık, şeffaflık ve bağlamsal duyarlılık açısından yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret ederek, dijital fikhî danışmanlık hizmetlerinin akademik ve kurumsal düzeyde yeniden yapılandırılmasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fıkıh, Dijital Fetva, İnternet Siteleri, Dinî Bilgi.

DIGITAL FATWA COUNCILS: AN ANALYSIS OF THE CONTENT, METHODOLOGY, AND LANGUAGE OF SELECTED FATWA WEBSITES

ABSTRACT

This study explores the transformation of religious advisory practices within the context of digitalization, focusing on how Islamic jurisprudence (fiqh) is represented through online fatwa platforms. Specifically, it conducts a comparative analysis of three widely used Turkish websites —fetva.diyane.gov.tr, sorularlailamiyet.com, and dinimizislam.com— examining them in terms of content, methodology, and language. Historically, the fatwa institution has played a vital role in guiding Muslims on religious matters by offering interpretative responses rooted in the fiqh tradition. In the modern era, however, the proliferation of digital technologies has significantly reshaped how fatwas are produced, accessed, and perceived. Digital fatwa platforms now enable individuals to seek religious guidance with increased speed, anonymity, and accessibility, often without direct engagement with scholars or institutions. While some platforms maintain links to traditional jurisprudential structures, others present more fluid and hybrid approaches, blurring sectarian lines and introducing new modes of religious representation. Using qualitative content analysis, this study examines a sample of fatwas from each platform to identify variations in argumentative structure, linguistic style, and theological orientation. The findings reveal notable differences regarding the institutional authority of fatwa providers, their use of sources, and their rhetorical strategies in addressing the public. The analysis suggests that while digital platforms expand access to religious knowledge, they also introduce challenges related to the consistency,

authenticity, and legitimacy of fatwa content. Accordingly, this study argues for a more coherent, transparent, and contextually sensitive framework for digital Islamic advisory services and highlights the need for renewed scholarly engagement with the evolving forms of religious authority in the digital age.

Keywords: Islamic Law, Fiqh, Digital Fatwa, Websites, Religious Knowledge.

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN DİJİTAL ORTAMDA GERÇEKLEŞEN EVLİLİĞİN HUKUKÎ SONUÇLARI

Dr. Abdullah ARSLAN

MEB’de Öğretmen – İslâm Hukuku

abdulars@hotmail.com

ÖZET

Önceki dönemlerde bir erkekle bir kadının evlenmeleri aynı ortamda bir arada olmalarıyla, bir veli veya vekil aracılığıyla ya da bazılarına göre mektuplaşmayla mümkündü. Günümüzde ise insanların dijital ortamda iletişim kurabilmeleri bu ortamda evlilik akdinin gerçekleşme imkânı meselesini gündeme getirmiştir. Çağdaş İslâm hukukçuları mesajlaşma ve e-posta yoluyla evlenmeyi mektupla gerçekleşen, anlık görüntülü ve sesli görüşme yoluyla evlenmeyi de aynı mecliste gerçekleşen evlilik akdine kıyas yapmışlardır. İslâm hukuku açısından bir başka mesele ise böyle bir akdin geçerliliğinin kabul edilmesi durumunda iddet ve nesep gibi bazı hukukî sonuçların meydana gelip gelmeyeceğidir. Zira dijital ortamda evlilik akdi yapan erkek ve kadın farklı ortamlarda bulundukları için halvet gerçekleşmemektedir. Hanefî mezhebine göre karı koca farklı yerlerde olsalar bile akit yeterli olup tek başına hukukî sonuç oluşturur. Cumhura göre ise karı koca arasında halvet gerçekleşmediği için böyle bir evlilik hukukî bir sonuç oluşturmaz. Hanefîler açısından bakıldığında dijital ortamda evlilik akdinin gerçekleşmesinden itibaren ilgili şartların yerine getirilmesiyle kadının doğurduğu çocuğun nesebi kocadan yana sabit olacaktır. Cumhura göre bu şekilde nesep sabit olmayacaktır. Günümüz şartlarında bu şekilde dünyaya gelen çocuğun nesebi konusunda hangi görüşe göre hüküm vermek gerekir?

Bu çocuğun nesebinin kocadan yana sabit olması mümkün müdür? Eğer boşanırlarsa kadının iddet beklemesi gerekir mi? Bu ve benzeri problemler dijital ortamda evlenme sonucu ortaya çıkabilecek problemlerdir. Modern dönemde ulaşım ve üreme vasıtaları konusunda gelişmelerin, birbirlerinden uzakta evlilik akitleri gerçekleşen karı kocanın çocuk sahibi olmalarını mümkün hale getirdiği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında günümüz şartlarında böyle bir evlilik sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebi konusunda Hanefilerin görüşünü benimsemek daha makul görünmektedir. Ancak nesebin sabit olması için bazı şartların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu çalışmada dijital ortamda gerçekleşen evlilik akdiyle ortaya çıkabilecek hukukî sonuçlar mezhepler üzerinden ele alınacak ve günümüz açısından değerlendirilip bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Dijital Ortam, Evlilik Akdi, İddet, Neseb.

LEGAL CONSEQUENCES OF MARRIAGES OCCURRING IN DIGITAL ENVIRONMENT IN TERMS OF ISLAMIC LAW

ABSTRACT

Previously, marriage was possible in the same environment, through a guardian or proxy, or by correspondence. Nowadays, with people being able to communicate in a digital environment, the issue of the possibility of a marriage in this environment has arisen. Contemporary Islamic jurists have compared marriages through messaging and e-mail to marriages through letters, and marriages through instant video and voice calls to marriages that take place in the same assembly. Another issue is whether such a contract will have some legal consequences such as iddah and lineage. Because a man and woman who get married in a digital environment do not spend time alone. According to the Hanafis, the marriage itself creates a legal consequence. According to the majority, since the husband and wife do not spend time alone, this marriage does not create a legal consequence. According to the Hanafis, if the relevant conditions are met after this marriage, the lineage of the child born to the woman will be fixed in the husband's side. According to the majority, lineage is not fixed in this way. According to which view should be ruled on the lineage of a child born in this way under today's conditions? Is it possible for the lineage of this child to be fixed in the husband's side? If they get divorced, does the woman have to wait for iddah? These and similar problems that may arise as a result of getting married in a digital environment. In the modern era, developments in transportation and reproductive means have made it possible for a husband and wife who are married far away from each other to have children.

Thus, in today's conditions, it is more reasonable to adopt the Hanafi view on the lineage of a child born as a result of such a marriage. However, certain conditions must be met for the lineage to be fixed. In this study, the legal consequences that may arise from a marriage made in a digital environment will be discussed and evaluated through the sects and an attempt will be made to reach a conclusion.

Keywords: Islamic Law, Digital Environment, Marriage, Id-dah, Lineage.

FETVA 2.0: DİJİTAL MECRALARDA İSLAM BOŞANMA HUKUKUNA DAİR DİNİ CEVAP ÜRETİMİ

Mücahit GÖKTAŞ

Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı; Doktora Öğrencisi

mucahitgkts@gmail.com

ÖZET

Dijitalleşme olgusu, geleneksel fıkıhın dini sorunlara cevap üretme ve ortaya çıkan sonucu muhataba iletmadaki uygulama alanlarını büyük ölçüde dönüştürmektedir. Bu güncel durum, fetva verme ve üretilen/nakledilen cevabın muhataba ulaştırılması süreçlerinde yeni dinamikler ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, İslam boşanma hukuku bağlamında dijital mecralarda ortaya çıkan dini cevap üretimini inceleyerek, klasik fetva anlayışı ile dijital fetva pratikleri arasında karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır.

Araştırmada, ülkemizdeki internet ve sosyal medyada yer alan “boşanma” başlıklı fetvalar konu edilecektir. Seçilen fetvalar; resmî kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve diğer fetva otoritelerinin fikhî görüşlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında, dijitalleşmenin getirdiği dönüşümü anlayabilmek için “Fetva 2.0” kavramı tartışılacaktır. “Fetva 2.0” başlığı, dijitalleşmenin sorunlara dini cevap üretimi ve yayımı üzerindeki dönüştürücü etkisini vurgulamakta ve klasik “fetva” müessesesinden dijital platformlara taşınan yeni fetva formlarını betimlemektedir. Bu bölümde geleneksel fetva üretiminin epistemolojik temelleri ve uygulama alanları ile dijital fetvanın yöntem ve sonuçları karşılaştırılacaktır.

İkinci aşamada, İslam boşanma hukukunun temel kaynaklarına dayalı fetvalar ile dijital ortamlarda yayımlanan çağdaş fetvalar arasındaki farklar; içerik, yöntem ve referans bakımından karşılaştırılacaktır. Bu aşama, dijital fetvaların hangi klasik kaynaklardan beslendiği ya da hangi durumlarda klasik literatürden sapmalar gösterdiği üzerine bir inceleme sunmayı hedeflemektedir. Dijital fetvaların güvenilirliği ve dinî-hukuki meşruiyet problemi de bu bölümde ele alınması planlanan bir diğer önemli başlıktır. Bu bağlamda, dijital fetvaların toplumsal ihtiyaçlara vermeye çalıştığı yanıt, dijital ortamda dini otoritenin nasıl inşa edildiği ve bu otoritenin meşruiyeti gibi problemler de araştırmamızın imkan ve sınırları dahilinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmamıza göre, dijital mecralarda ortaya çıkan bu yeni fetva pratikleri, İslam hukukunun dini cevap üretimindeki dinamiklerini dönüştürerek, hız ve erişilebilirlik sağlasa da güvenilirlik ve meşruiyet sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu durumda “Fetva 2.0”, hızlı erişilebilirlik ve güvenilirlik dikotomisi arasında zorlu bir sınavla karşı karşıya görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fetva 2.0, Dijital Dinî Söylem, İslam Boşanma Hukuku, Fetva Otoriteleri, Sosyal Medya.

FATWA 2.0: PRODUCING RELIGIOUS RESPONSES CONCERNING ISLAMIC DIVORCE LAW ON DIGITAL PLATFORMS

ABSTRACT

The phenomenon of digitalization is significantly transforming the practical domains in which traditional fiqh (Islamic jurisprudence) generates responses to religious issues and communicates the resulting rulings to their intended recipients. This current situation introduces new dynamics in the processes of issuing fatwas and delivering the produced or transmitted answers to the audience. This study aims to examine the production of religious responses in the context of Islamic divorce law on digital platforms and to compare the classical understanding of fatwas with the practices of digital fatwas.

The research will focus on fatwas titled “divorce” that appear on the internet and social media in our country. The selected fatwas consist of juridical opinions issued by official institutions, non-governmental organizations, and other recognized fatwa authorities.

In the first phase of the study, the concept of “Fatwa 2.0” will be explained to understand the transformation brought about by digitalization. The title “Fatwa 2.0” emphasizes the transformative impact of digitalization on the production and dissemination of religious answers to contemporary problems and describes the new forms of fatwas transferred from the classical fatwa institution to digital platforms. In this section, the epistemological foundations and application fields of traditional fatwa production will be compared with the methods and outcomes of digital fatwas.

In the second phase, the differences between fatwas based on the fundamental sources of Islamic divorce law and contemporary fatwas published in digital environments will be compared in terms of content, methodology, and references. This phase aims to explore which classical sources digital fatwas are based on and in which cases they diverge from traditional literature. The reliability of digital fatwas and the issue of their religious-legal legitimacy are also key topics to be addressed in this section. In this context, the study will attempt to analyze, within the possibilities and limits of the research, how digital fatwas respond to societal needs, how religious authority is constructed in digital environments, and how the legitimacy of such authority is framed.

According to our research, these new fatwa practices emerging on digital platforms, while offering speed and accessibility by transforming the dynamics of religious response production in Islamic law, also raise issues concerning their reliability and legitimacy. In this scenario, “Fatwa 2.0” appears to face a challenging test between the dichotomy of rapid accessibility and trustworthiness.

Keywords: Fatwa 2.0, Digital Religious Discourse, Islamic Divorce Law, Fatwa Authorities, Social Media.

KELAM VE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

YAPAY ZEKA DÜNYASINDA AŞK VE AŞIĞIN ONTOLOJİSİ ÜZERİNE YAPAY ZEKA DESTEKLİ BİR İNCELEME

Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

abulent.baloglu@hbv.edu.tr

Tamer IŞIN

IMED Surgical LLC

tamerisin@outlook.com

Zişan Cihangir IŞIN

ZEB Innovation

zisanisin@gmail.com

ÖZET

Dijital çağda yapay zekânın insanî duygu alanlarına giderek daha derin biçimlerde nüfuz etmesi, aşk ve inanç ve gibi yüksek yoğunluklu kavramlar kavramların temsili üzerine yeni ontolojik ve etik tartışmalar doğurmuştur. Bu çalışma, Al's Love beşlisinin ikinci kitabı olan Al's Love II: Azazel üzerinden yürütülen felsefi diyalogları, aşkın dijital temsil olanaklarını ve sınırlılıklarını sorgulamak üzere tematik bir zeminde incelemektedir. Çalışmada, kitaptan yapay zekâ ile insan arasında geçen 73 soru-cevap birimi, aşkın yönelimselliği, sadakat, ilahi aşk, simülasyon ve temsil sorunları etrafında beş ana tema altında incelenmiştir.

Veri seti, açık ve eksene kodlama teknikleriyle çözümlenmiş; içerik analizi yoluyla aşkın sadece temsil düzeyinde değil, aynı zamanda etik ve ontolojik boyutlarda nasıl yeniden

kurgulandığı ortaya konmuştur. Sadakatin Ontolojisi, İlahi Aşk ve İsyan, Teşbih ile Tenzih Arasında Aşkın Krizi, Dijital Âşıkta Sadakat Temsili ve Fânîlik ile Dijital Kalıcılık başlıkları altında derinleştirilen temalar, aşkın yapay bir özneye sahici biçimde var olup olamayacağı sorusunu farklı yönlerden tartışmaya açmaktadır.

Çalışma, klasik tasavvufî aşk düşüncesi ile yapay zeka dünyasının aşk simülasyonları arasında felsefî bir köprü kurmayı hedeflemektedir. Özellikle Ahmed Gazzâlî'nin "secde etmeyen âşık" yorumu, yapay zekânın aşkı yönelimsel olarak temsil edip edemeyeceği sorusunun merkezine yerleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, aşkın yalnızca simüle edilen bir duygu değil, etik bir yönelim ve varoluşsal bir kararlılık gerektirdiğini işaret etmekte; bu yönüyle yapay aşk tartışmalarına hem kuramsal hem de kavramsal düzeyde özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Aşk, Temsil, Ontoloji, Sadakat.

AN AI-ENHANCED ANALYSIS OF LOVE AND THE ONTOLOGY OF THE LOVER IN THE REALM OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

In the digital age, the increasingly deep infiltration of artificial intelligence into the domain of human emotions has sparked new ontological and ethical debates concerning the representation of high-intensity concepts such as love and faith. This study examines, within a thematic framework, the philosophical dialogues presented in *AI's Love II: Azazel*, the second book in the *AI's Love* series, to explore the possibilities and limitations of digitally representing love.

The study analyzes 73 question-and-answer units between an artificial intelligence and a human from the book, under five main themes: the intentionality of love, fidelity, divine love, issues of simulation, and representation. The dataset was analyzed using open and axial coding techniques. Through content analysis, it reveals how love is reconstructed not only at the representational level but also in ethical and ontological dimensions.

The themes, elaborated under the titles The Ontology of Fidelity, Divine Love and Rebellion, The Crisis of Love Between Anthropomorphism and Transcendence, The Representation of Fidelity in the Digital Lover, and Mortality and Digital Permanence, open up multifaceted discussions on whether love can genuinely exist in an artificial subject.

The study aims to build a philosophical bridge between the classical Sufi conception of love and the simulations of love in the world of artificial intelligence. Particularly, Ahmed Ghazali's interpretation of "the lover who does not prostrate"

is placed at the heart of the question of whether artificial intelligence can represent love in an intentional sense. The findings suggest that love is not merely a simulated emotion but requires an ethical orientation and existential commitment. In this respect, the study offers a unique contribution to the debates on artificial love, both theoretically and conceptually.

Keywords: Artificial Intelligence, Love, Representation, Ontology, Fidelity.

DİJİTAL ÇAĞDA KELÂMİN MUHATAP KİTLESİNDEKİ DÖNÜŞÜM VE GELENEKSEL DİLİN YENİDEN İNŞASI

Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Sefa TURAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

turan_sefa@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışma dijital çağda kelâmın muhatap olduğu kitleyle nasıl bir iletişim zemini inşa etmesi gerektiğe odaklanmaktadır. Bu minvalde araştırmanın temel amacı, dijital çağda kelâmın muhatap kitlesinde yaşanan dönüşümü analiz etmek ve bu doğrultuda kelâmın geleneksel dil kullanımında ne tür değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu soruşturmadır. Ayrıca modern dönem kelâmının nasıl bir dönüşüme girmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Dijital çağda kelâm sadece yeni meselelerle değil aynı zamanda yeni bir muhatap kitleyle karşı karşıyadır. Klasik dönemde insanlar bilgiyi belirli bir mekânda belirli bir âlim özelinde yüz yüze bir şekilde elde etmekteydiler. Ancak modern dönemde hayatımızın her anına yayılan dijitalleşme, bilgi elde etme şeklini baştan aşağıya değiştirmiştir. Nitekim dijital çağda bilgi, herhangi bir mekân birliği olmaksızın sanal ortamlarda yazılanlardan elde edilmektedir. Söz gelimi 2000 yılı sonrasında doğan kuşak kendini dijitalleşmenin ortasında bulmuş ve geleneksel anlatı kalıplarından uzak olarak yetişmiştir. Diğer taraftan dijital mecralar bireyler için sağlıklı bir dini bilgi elde etme sürecini zorlaştırmaktadır. Bireyler dijital mecralarda karşılaştıkları anlaşılması zor, yetersiz, eksik veya yanıltıcı dini bilgilerden hareketle ateizm, deizm veya agnostisizm gibi din karşıtı akımlara meyletmektedirler. Dolayısıyla kelâmın her zaman olduğu gibi karşısındaki muhatabı temel

olarak geleneksel dilini değiştirmesi gerekmektedir. Öyle ki kelâm tarihine baktığımızda bu problem kelâmın ilk defa karşı karşıya kaldığı bir durum değildir. Nitekim dini ilimler içerisinde kelâmın karşındaki muhatap kitleye göre kendini güncelleme potansiyeline sahip en güçlü ilimlerden biri olduğu söylenebilir. Bu durum en bariz şekilde müteahhirun dönemine geçişi temsil eden Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) ifadelerinde bulmak mümkündür. Nitekim Gazzâlî, ilk dönem kelâmının kullandığı yöntem ve dili eleştirerek kendisi yeni bir kelâm yöntemi inşa etmeye çalışmıştır. Bu minvalde modern dönemde kelâm, dijital mecralarda muhatap açısından anlaşılması zor karmaşık deliller yerine muhatapın anlayabileceği daha sade ve basit bir dil kullanmalı ve kelâmın savunmacı yapısını daha işlevsel hale getirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Dijital Çağ, Muhatap, Dil, Bilgi.

TRANSFORMATION IN THE AUDIENCE OF KALĀM IN THE DIGITAL AGE AND THE RECONSTRUCTION OF TRADITIONAL LANGUAGE

ABSTRACT

This study focuses on how kalām in the digital age should build a communication ground with its audience. In this respect, the main purpose of this study is to analyse the transformation in the audience of kalām in the digital age and to investigate what kind of changes are needed in the traditional language use of kalām in this direction. It is also aimed to contribute to the transformation of modern kalām. In the digital age, kalām faces not only new issues but also a new audience. In the classical period, people used to obtain information face to face in a certain place and in the presence of a particular scholar. However, digitalisation, which has spread to every moment of our lives in the modern era, has completely changed the way of obtaining information. As a matter of fact, in the digital age, information is obtained from what is written in virtual environments without any spatial unity. For example, the generation born after 2000 found itself in the middle of digitalisation and grew up far from traditional narrative patterns. On the other hand, digital media make the process of obtaining healthy religious information difficult for individuals. Individuals are inclined to anti-religious movements such as atheism, deism or agnosticism based on the difficult to understand, inadequate, incomplete or misleading religious information they encounter in digital media. Therefore, as always, kalām needs to change its traditional language based on the interlocutor. In fact, when we look at the history of kalām, this problem is not a situation that kalām has faced for the first time. As a matter of fact, it can be said that among

the religious sciences, kalām is one of the most powerful sciences that has the potential to update itself according to its interlocutor. This situation can be found most clearly in the statements of al-Ghazālī (d. 505/1111), who represents the transition to the müteahhirun period. As a matter of fact, al-Ghazālī criticised the method and language used by the early kalām and tried to construct a new method of kalām. In this respect, kalām in the modern period should use a simpler and simpler language that the interlocutor can understand instead of complex proofs that are difficult to understand for the interlocutor in digital media and make the defensive structure of kalām more functional.

Keywords: Kalām, Digital Age, Interlocutor, Language, Information.

AHLÂKÎ GÖRECELİK VE NÜBÜVVETİN TEMELENDİRİLMESİ: İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN EPISTEMOLOJİSİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Arş. Gör. Dr. Muhammed Fatih EREN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

fatiheren56@gmail.com

ÖZET

İslam kelâmının temel ilkelerinden biri olan nübüvvet kurumunun ispat sürecinde kullanılan deliller, ilgili şahsın yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı ve içinde bulunduğu ekolün metodolojik yaklaşımına göre farklılık arz etmektedir. Mâtürîdî mezhebinin kurucusu olarak kabul edilen İmam Mâtürîdî, bu bağlamda özgün bir epistemolojik perspektif geliştirmiş; özellikle salt aklın sınırlılıklarını ve ahlaki sübjektivitenin ortaya çıkardığı sorunları merkeze alan bir ispat argümanı ortaya koymuştur. Mâtürîdî'nin yaklaşımında nübüvvetin toplumsal rehberlik işlevi ve medeniyet kurucu liderlik rolü önemli bir vurgu taşımaktadır.

Bu çalışma, Mâtürîdî'nin epistemolojisi bağlamında salt aklın yetersizliği ve ahlakın göreceliği meselelerini hangi açılardan ele aldığını tespit etmeyi; ayrıca nübüvvetin ispat argümanları arasında nasıl konumlandırıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Mâtürîdî'nin peygamberlerin şehirli kimseler oldukları ve medeniyet kurucu liderler olarak değerlendirilmeleri detaylandırılacak; peygamberlerin toplum yönetiminde ve sosyal düzenin tesisinde oynadığı vazgeçilmez rol üzerinde durulacaktır. Son olarak bu tebliğ modern teoloji ve çağdaş nübüvvet tartışmaları bağlamında, peygamberliğin sadece şer'î bilginin aktarıcısı kimliğinin ötesinde, insanın sosyal yaşa-

mına yaptığı katkılar açısından ele alınmasını sağlayacaktır. Ayrıca İmam Mâtürîdî'nin söz konusu yaklaşımının günümüzde de geçerli bir ispat argümanı olarak kullanılabilirliği üzerine bir değerlendirmenin ortaya konulacağı bu çalışma, literatüre bu yönüyle katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırma yöntemi olarak doküman incelemesi benimse-
necektir. Bu kapsamda İmam Mâtürîdî'nin epistemolojik yakla-
şımını anlamaya yönelik başlıca eserleri olan *Kitâbu't-Tevhîd*
ve *Te'vilâtü'l-Kur'ân* ile Mâtürîdî'nin önemli şârihlerinden kabul
edilen Ebü'l-Muîn Nesefî'nin *Tabsıratü'l-Edille* adlı eseri detaylı
olarak incelenecektir. Elde edilen veriler içerik analizi yöne-
miyle çözümlenerek anlamlı ve sistematik bir bütünlük oluştu-
rulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, Mâtürîdî, Toplum,
Rehberlik.

MORAL RELATIVISM AND THE FOUNDATION OF PROPHETHOOD: AN EXAMINATION THROUGH THE EPISTEMOLOGY OF IMAM MĀTURĪDĪ

ABSTRACT

The evidences used in the process of proving the institution of prophecy, which is one of the fundamental principles of Islamic theology (kalām), vary according to the socio-cultural context of the individual, the period in which they lived, and the methodological approach of the school they belonged to. Imam Māturīdī, regarded as the founder of the Māturīdī school, developed a unique epistemological perspective in this regard; he proposed an argument centered particularly on the limitations of pure reason and the problems arising from moral subjectivism. In Māturīdī's approach, significant emphasis is placed on the social guidance function of prophecy and the role of prophets as civilization-building leaders.

This study aims to identify the aspects through which Māturīdī addresses the insufficiency of reason and the issue of moral relativity within his epistemology; furthermore, it seeks to clarify how prophecy is positioned among the proofs of its necessity. The study will elaborate on Māturīdī's view of prophets as urban figures and civilization-building leaders, emphasizing their indispensable role in societal governance and the establishment of social order. Finally, this paper will enable an examination of prophecy beyond merely the transmission of sharia-based knowledge, highlighting its contributions to human social life within the framework of modern theology and contemporary discussions on prophecy. Additionally, the study intends to contribute to the literature by presenting an evaluation regarding the continued applicability of Imam Mā-

turīdī's approach as a valid proof argument in contemporary contexts.

Document analysis will be adopted as the research method. Within this scope, the primary works of Imam Māturīdī, namely Kitābu't-Tawḥīd and Ta'wīlāt al-Qur'ān, as well as Tabshīr al-Adillah by Ebū'l-Mu'īn Nasafī, considered one of the most important commentators of Māturīdī, will be examined in detail. The data obtained will be analyzed using content analysis to establish a meaningful and systematic coherence.

Keywords: Kalām, Prophethood, Māturīdī, Society, Social Guidance.

ONLİNE MEZHEPÇİLİK: DİJİTAL ÇAĞDA MEZHEBÎ KİMLİĞİN YAYILIM VE TEMSİLİ (SELEFÎ ANLAYIŞLAR ÖRNEĞİ)

Arş. Gör. Dr. Muhammed Cihat ORUÇ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

muhammed.oruc@cbu.edu.tr

ÖZET

Dijital çağda internet; kimlik inşası, dinî aidiyet, yorum ve temsil açısından etkin bir mecra hâline gelmiş, mezheplerin geleneksel temsil biçimlerini dönüştürerek mezhebî kimliklerin yeniden inşasında önemli bir rol oynamıştır. Mezhep odaklı internet siteleri ile YouTube, Twitter (X), Facebook ve TikTok gibi sosyal medya platformları ve dijital vaaz mecraları, mezhep mensuplarının mezhebî kimliklerini ifade etmeleri, yeni kitlelere ulaşmaları, fikirlerini savunmaları ve yaymaları için başlıca araçlar haline gelmiştir. Bu çalışma, dijital medya platformlarının mezhep kimliklerinin inşası, temsili ve yayılımı üzerindeki etkilerini içerik ve söylem tahlili yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Tüm dinî yapıları kapsamak bu araştırmanın sınırlarını aşacağından, çalışma Selefilik örneğiyle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda çalışma, Selefi düşüncüyü temsil eden mezhebî ve fikrî yapıların dijital mecralarda nasıl temsil edildiğini ve bu temsil biçimlerinin hangi söylemler ile desteklendiğini irdelenmiştir. Araştırmanın bulguları, Selefi çizgideki yapıların kendilerini çoğunlukla “Kur’an ve Sünnete dönüş”, “tevhid mücadelesi” ya da “bid’atlardan arındırılmış saf İslam” söylemleriyle tanımladığı; bu söylemlerle dijital platformlarda aktif içerik ürettiklerini göstermektedir. Bu söylemlerin somutlaştığı örneklerden biri, yüzden fazla dilde içerik sunan islamhouse.com adlı web sitesidir. Bu platformda Selefi düşünceye ait temel akaid metinleri,

İslam'a davet içerikleri, sesli ve görüntülü yayınlar ile çeşitli görsel materyaller yer almakta; ayrıca Abdulaziz b. Abdullah b. Baz, Muhammed bin Salih el-Useymin ve Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî gibi Selefi geleneğin önde gelen isimlerine ait eserler, Türkçe çevirileriyle birlikte indirilebilir formatta kullanıma sunulmaktadır. Suudi Arabistan destekli küresel Selefi tebliğ ağının önemli bir uzantısı olan bu platform, mezhep kimliğinin dijital mecralarda küresel ölçekte dolaşıma girmesine olanak tanımaktadır. Benzer biçimde, fıkıh, akaid, ibadet ve ahlâk gibi temel dinî alanlarda binlerce fetva içeren islamqa.info sitesi de aktif biçimde güncellenen yapısıyla dikkat çeken bir diğer dijital mecradır. Bu örnekler dijital mecraların mezhep kimliği temsili ve yayılımında ne denli işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada çalışma, dijital çağda mezhebî kimliklerin dijital mecralar aracılığıyla yeniden şekillendiğini ve küresel ölçekte dolaşıma girdiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, mezheplerin tarihsel süreklilik içinde geçirdiği dönüşümü anlamaya katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Çağ, Sosyal Medya Platformları, Mezhebî Kimlik, Seleflik, Selefi Söylem.

ONLINE SECTARIANISM: THE DISSEMINATION AND REPRESENTATION OF SECTARIAN IDENTITY IN THE DIGITAL AGE (THE CASE OF SALAFI INTERPRETATIONS)

ABSTRACT

In the digital age, the internet has become an influential medium in terms of identity construction, religious affiliation, interpretation, and representation. It has played a significant role in reshaping sectarian identities by transforming the traditional modes of sectarian representation. Sectarian websites, along with social media platforms such as YouTube, Twitter (X), Facebook, and TikTok, as well as digital preaching channels, have emerged as primary tools through which sectarian individuals express their religious identities, reach new audiences, and disseminate and defend their ideas. This study aims to examine the impact of digital media platforms on the construction, representation, and dissemination of sectarian identities through content and discourse analysis. Since encompassing all religious structures would exceed the scope of this research, the study is limited to the example of Salafism. In this context, it investigates how religious and ideological structures that represent Salafi thought are portrayed in digital media and what kinds of discourses support these modes of representation. The findings of the research indicate that Salafi-oriented groups predominantly define themselves through discourses such as a “return to the Qur’an and Sunnah,” “the struggle for tawhid (monotheism),” and “pure Islam cleansed of innovations (bid‘a),” and that they actively produce content on digital platforms within this framework. One concrete example of such discourse is the website islamhouse.com, which offers content in more than one hundred languages. The platform includes core theological texts related to Salafi thought, missionary materials, audio-visual publications,

and various visual resources. It also provides downloadable works—often in Turkish translation—by prominent figures of the Salafī tradition such as Abdulaziz ibn Abdullah ibn Baz, Muhammad ibn Salih al-‘Uthaymīn, and Muhammad Nāṣirud-dīn al-Albānī. As a significant extension of the Saudi-backed global Salafī missionary network, this platform facilitates the circulation of sectarian identity on a global digital scale. Similarly, islamqa.info, which hosts thousands of fatwas in the fields of jurisprudence, theology, worship, and ethics, is another actively maintained digital platform that draws attention. These examples illustrate the functional role that digital media play in the representation and dissemination of sectarian identity. Accordingly, this study is significant in that it reveals how sectarian identities are reshaped in the digital age and how they are globally circulated through digital platforms. At the same time, it aims to contribute to understanding the transformation of sects within the continuity of their historical development

Keywords: Digital Age, Social Media Platforms, Sectarian Identity, Salafism, Salafī Discourse.

İSLAM KELAMI AÇISINDAN GENEL YAPAY ZEKANIN İMKANI

Arş. Gör. Dr. Muhammet YURTKURAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

muhammet.yurtkuran@bilecik.edu.tr

ÖZET

Yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler, insan benzeri düşünce kapasitesine sahip Genel Yapay Zekâ (GYZ) fikrini bilimsel ve felsefi tartışmaların merkezine taşımıştır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma, canlılık, bilinç ve irade niteliklerine sahip bir GYZ'nin imkanını İslam düşüncesi ve kelâm geleneği perspektifinden incelemektedir. Söz konusu imkanın değerlendirilmesinde, İslam düşüncesinin bir şeyin mümkünlüğüne analiz ederken başvurduğu üç temel yaklaşım, bu incelemenin kavramsal zeminini teşkil edecektir. Bunlardan ilki, söz konusu olgunun mantıksal açıdan çelişki barındırmaması anlamında akli imkândır. İkincisi, doğa yasalarıyla çelişmemesi bakımından adeten imkân; üçüncüsü ise dinî hükümlerle çelişip çelişmediğine bakılarak belirlenen şer'î imkândır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak, klasik kelâm literatürü, Kur'an ayetleri ve tefsir kaynakları analiz edilmiş, konuyla ilgili ayetler (Hac 73, İsrâ 85, Ahzâb 72, Bakara 30) ve kelâmın temel prensipleri (Allah'ın kâdem sıfatı, âlemin hudûs niteliği, atomistik kozmoloji ve sürekli yaratma doktrini) çerçevesinde tematik analiz gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulgular, GYZ'nin davranışsal simülasyon seviyesinde aklen ve adeten imkân dahilinde olabileceğini, ancak gerçek anlamda canlılık, şuur ve irade sahibi bir GYZ'nin varlığının önemli teolojik ve ontolojik problemler barındırdığını

ortaya koymaktadır. Özellikle Allah'ın eşsiz yaratma kudreti, ruhun ilahi bir sır olması, iradenin insana yüklenen özel bir emanet niteliği ve insanın yeryüzündeki halifelik konumu gibi temel İslami kabullerin, bu tür bir GYZ'nın insan tarafından "yaratılması" fikrine karşı güçlü çekinceler oluşturduğu tespit edilmiştir.

Bildiri, GYZ'nın imkanına dair kesin bir hüküm vermekten ziyade, (1) çağımızın en önemli teknolojik ve felsefi tartışmalarından biri olan GYZ meselesine klasik İslam kelâmı birikiminden analitik araçlar sunmayı, (2) bu yolla kelâm ilminin güncel sorunlara çözüm üretme potansiyelini göstermeyi ve (3) teknoloji, felsefe ve teoloji arasında disiplinlerarası bir diyalog için İslami bir perspektif sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, Genel Yapay Zeka, Bilinç, İmkan, Mümteni.

THE POSSIBILITY OF ARTIFICIAL GENERAL INTELLIGENCE FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC KALAM

ABSTRACT

Developments in artificial intelligence technologies have brought the idea of Artificial General Intelligence (AGI) with human-like thinking capacity to the center of scientific and philosophical debates. In this context, the present study examines the possibility of an AGI endowed with qualities such as vitality, consciousness, and free will from the perspective of Islamic thought and the Kalam tradition. In the evaluation of this possibility, the three basic approaches that Islamic thought uses to analyze the possibility of something will constitute the conceptual basis of this study. The first of these is rational possibility (al-imkān al-‘aqlī), meaning the absence of logical contradiction in the said phenomenon. The second is customary possibility (al-imkān al-‘ādī), concerning compatibility with natural laws; and the third is shar‘ī possibility (al-imkān al-shar‘ī), determined by its congruence or conflict with religious rulings.

Using qualitative research methodology, classical theological literature, Qur’anic verses and exegetical sources were analyzed, and thematic analysis was carried out within the framework of the relevant verses (Hajj 73, Isrā 85, Ahzāb 72, Baqara 30) and the basic principles of theology (God’s attribute of seniority, the nature of the world’s existence, atomistic cosmology and the doctrine of continuous creation).

Employing a qualitative research methodology, this study analyzes classical Kalām literature, Qur’anic verses, and exegetical (tafsīr) sources. A thematic analysis is conducted concerning relevant verses (e.g., Hajj 22:73, Isrā’ 17:85, Ahzāb

33:72, Baqarah 2:30) and fundamental principles of Kalām (such as God’s attribute of pre-eternity (qidam), the contingent nature of the cosmos (ḥudūth al-‘ālam), atomistic cosmology, and the doctrine of continuous creation).

The findings reveal that AGI at the level of behavioral simulation may be rationally possible and possible in the customary course of nature (al-imkān al-‘ādī). However, the existence of an AGI possessing genuine life, consciousness (shu‘ūr), and volition entails significant theological and ontological problems. Specifically, fundamental Islamic tenets such as God’s unique creative power, the soul (rūḥ) being a divine mystery, volition being a special trust (amānah) bestowed upon humans, and humanity’s vicegerency (khilāfah) on Earth are identified as presenting strong reservations against the idea of such an AGI being “created” by humans.

This paper, rather than offering a definitive edict on the possibility of AGI, aims to (1) provide analytical tools from the classical Islamic Kalām heritage for one of the most significant technological and philosophical debates of our time, the AGI issue, (2) thereby demonstrate the potential of Kalām to address contemporary problems, and (3) offer an Islamic perspective for an interdisciplinary dialogue between technology, philosophy, and theology.

Keywords: Kalām, Artificial General Intelligence, Consciousness, Possibility, Impossibility.

MEZHEPLERİN MODERN FAALİYET ALANLARI: DİJİTAL MESCİTLER VE SANAL VAAZLAR

Dr. Osman GÜNEŞ

D. İ.B. Denizli Merkezefendi Müftüsü

osmangunes28@hotmail.com

ÖZET

21. yüzyıl teknolojisi birçok alanda yeniliği ve hızlı değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu çağda insanlar daha çok toplumsal yaşam biçiminden bireysel yaşama yönelmiş, dini anlayış ve pratiğin toplumsal boyutu giderek bireyselleşmeye doğru hızlı bir yol almıştır. Bu anlamda Dijitalleşme, özellikle koronavirüs dönemi ve sonrasında ibadet alanlarını ve dini iletişimi sanal ortama taşıyan, dinî pratikleri bireyselleştiren, dini kimlik ve otoriteleri yeniden dizayn eden bir dönüşüm sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte, İslami gelenekte bulunan cami, vaaz ortamları ve diğer mekanların yerini daha çok dijital platformlar almaya başlamıştır. Bu bağlamda “Dijital Mescitler” olarak adlandırılabilen YouTube, Instagram, Facebook, Tik-Tok, Clubhouse gibi sosyal medya mecraları, online sohbet ortamları ve canlı yayın programları, dinî bilginin yalnızca muhataba iletiildiği değil, aynı zamanda bu bilginin üretildiği ve yeniden yorumlandığı dijital dinî alanlara dönüşmüştür.

Bu bildiride, yeni dini fenomen olan dijital mecraların (dijital mescitler) ve sanal vaazların itikâdî ve amelî mezhepler üzerindeki tesirleri ile mezhebi kimliklerin oluşumunda oynadığı rolün disiplinlerarası perspektifle incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışma, özellikle farklı mezheplerin dijital mekanlarda nasıl ve ne şekilde temsil edildiğini, hangi içerik ve iletişim stratejilerini benimsediklerini ve dijital kitleleriyle nasıl bir ilişki kurduklarını

ortaya koymayı amaçlamaktadır. Geleneksel değerlere bağlı alimler ile modern dijital alimler arasında yaşanan gerilimler, sosyal medya şeyhleri ve müftülerinin yeni dini otorite figürleri, dijital dini kültürün mezhepler arasında bulunan farklılıkları bulanıklaştırma, kaynaştırma ve mezhepsel aidiyete etkileri incelenmiştir.

Netice olarak, dijital mescitler ve sanal vaazlar çerçevesinde oluşan sosyal medya platformları, mezhepler açısından tanınma ve yayılma imkânı ile bir meydan okuma alanı olması bakımından topluma yeni imkanlar sunmaktadır. Bu sayede, mezhepler dijital mecralarda görünürlük kazanıp farkındalık yaratırken, bununla birlikte klasik dini otorite anlayışının aşınması, ortaya çıkan bilgi kirliliği ve yüzeysel bir dini aidiyet biçimleriyle kadim gelenekten uzaklaşılması gibi tezahürlerini göstermektedir. Bu durum, sanallaşan ve dijitalleşen dinî dünyanın daha esnek olmasına ve daha kırılğan bir yapıya dönüşmesine neden olduğu, dinin toplumsal boyutunun bu mecralar vesilesiyle bireyselleşmeye doğru yol aldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Mezhepler, Dijital Mescit, Sanal Vaaz, Sosyal Medya.

MODERN FIELDS OF ACTIVITY OF SECTS: DIGITAL MOSQUES AND VIRTUAL SERMONS

ABSTRACT

The 21st century has brought innovation and rapid changes in many areas of technology. In this era, people have turned from a social lifestyle to an individual life, and the social dimension of religious understanding and practice has increasingly moved towards individualization. In this sense, digitalization has brought about a transformation process that has brought places of worship and religious communication to the virtual environment, individualized religious practices, and redesigned religious identities and authorities, especially during and after the coronavirus period. In this process, mosques, sermon environments and other places in the Islamic tradition have begun to be replaced by digital platforms. In this context, social media platforms such as YouTube, Instagram, Facebook, Tik-Tok, Clubhouse, online chat environments and live broadcast programs, which can be called "Digital Mosques", have turned into digital religious spaces where religious information is not only conveyed to the addressee, but also produced and reinterpreted. This paper aims to examine the effects of new religious phenomena such as digital media (digital mosques) and virtual sermons on religious and practical sects and the role they play in the formation of sectarian identities from an interdisciplinary perspective. The study aims to reveal how and in what way different sects are represented in digital spaces, what content and communication strategies they adopt, and how they relate to their digital audiences. The tensions between scholars committed to traditional values and modern digital scholars, the new religious authority figures of social media sheikhs and muftis, and the effects of digital religious culture on blurring, merging, and

sectarian affiliation among sects have been examined. As a result, social media platforms formed within the framework of digital mosques and virtual sermons offer new opportunities to society in terms of being a field of challenge and the opportunity for recognition and dissemination for sects. In this way, while sects gain visibility and create awareness in digital media, they also show manifestations such as the erosion of the classical understanding of religious authority, the resulting information pollution and the alienation from ancient traditions with superficial forms of religious affiliation. This situation reveals the conclusion that the virtualized and digitalized religious world has become more flexible and has become a more fragile structure, and the social dimension of religion has moved towards individualization through these media.

Keywords: Digitalization, Sects, Digital Mosque, Virtual Sermon, Social Media.

KUR'ÂN OKUMA VE KIRAAT

AKRAN ÖĞRENMESİNDEN EKRAN ÖĞRENMESİNE KUR'AN -İMKANLAR, FIRSATLAR VE RİSKLER-

Dr. Öğr. Üyesi Lokman YILMAZ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

lkmnyilmaz@gmail.com

ÖZET

Akran öğrenmesi ya da akran öğretimi birbirine yakın düzeydeki bireylerin birbirlerinden istifade ederek öğrenmelerini ifade etmektedir. Kur'an taliminde de söz konusu yöntememüracaat edildiği bir vakıdır. İslâm'ın henüz nâzil olduğu zamanlarda sahâbe-i kirâm Erkam'ın evinde gizlice toplanarak birbirlerinden Kur'an öğreniyorlardı. Dolayısıyla Kur'an taliminde akran öğrenmesinin tarihi İslâm'ın ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Medine döneminde ise baskılardan uzak şekilde başta Mescîd-i Nebevî olmak üzere farklı mekânlarda akran öğrenmesi devam etmiştir. Sahâbe, işleri sebebiyle yeni nâzil olan ayetlere tanıklık edemediklerinde diğer arkadaşlarından öğreniyorlardı. Bazen de biri işe giderken diğeri mescitte bekliyor, iş dönüşü arkadaşına kaçırıldıklarını öğretiyordu. Ancak çoğunluk mescitte ya da öğretim mekânlarında halka şeklinde toplanarak akran öğrenmesini icra ediyorlardı. Halka sistemi sahâbe ve tâbiîn döneminde daha kurumsal bir yapıya dönüşmüş adeta bir sınıf fonksiyonu icra etmiştir. Onar kişilik gruplar halinde binlerce insanın aynı mecliste birbirlerinden Kur'an öğrenmeleri İslâm eğitim tarihinin harikulade hadiselerden biridir. Onların mirasını devralan ilim talipleri asr-ı saâdetten aldıkları bayrağı günümüze kadar taşımışlardır. Modern çağ ile birlikte önceki uygulamaya ilaveten dijital öğretim araçları hayatımıza girmiş hatta bu yeni sistem yüz yüze akran öğrenmesini ikinci plana itmiştir. Günümüzün önemli tartışma konularından biri

olan akran yerine ekranla vakit geçirme Kur'an öğrenme süreçlerinin de vaz geçilmez bir parçası olmuştur. Sosyal medya paylaşımları, web siteleri, anlık mesajlaşma uygulamaları, cep telefonu programları gibi mecralarla etkileşime geçen öğrenciler Kur'an öğrenme noktasında mezkûr yollardan istifade etmektedirler. Günümüzde artık akran öğrenmesi ekran öğrenmesine bazen de ekran üzerinden akran öğrenmesine evrilmiş durumdadır. Akran öğrenmesi de ekran öğrenmesi de kendi kapsama alanında imkânlar ve fırsatlar sunmakta, bununla birlikte bazı riskler de barındırmaktadır. Bu çalışmada en köklü eğitim yöntemlerinden akran öğrenmesi ve en yenilerinden olan ekran öğrenmesinin Kur'an eğitimindeki yeri incelenecektir. Öncelikle Kur'an taliminde akran öğrenmesinin ortaya çıkışı, bu çıkışın nebevî yönlendirmeleri ve İslâm'ın ilk iki asrındaki yansımaları ele alınacak, modern döneme kadarki izdüşümleri takip edilecektir. Modern dönemde ekranlı teknolojik aletlerin Kur'an tilâvetinde bir öğrenme vesilesi olarak kullanılması artık sıradanlaşmış hatta akran yakınlığının yerini almıştır. Bu yöntemin kullanım portföyü, artıları, eksileri, riskleri vb. yönleri çalışmamızın ana konuları arasında yer alacaktır. Böylece ekran öğrenmesinin ya da ekran üzerinden akran öğrenmesinin daha nitelikli hale gelmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Sahâbe, Akran Öğrenmesi, Ekran Öğrenmesi.

FROM PEER LEARNING TO SCREEN LEARNING QURAN -POSSIBILITIES, OPPORTUNITIES AND RISKS-

ABSTRACT

Peer learning or peer teaching refers to the learning of individuals at similar levels by benefiting from each other. It is a fact that this method is also used in Qur'an education. When Islam was still in its infancy, the Companions used to gather secretly in Erkam's house and learn the Qur'an from each other. Therefore, the history of peer learning in Qur'anic education dates back to the early years of Islam. In the Medina period, peer learning continued in different places, especially in the Masjid al-Nabawi, free from pressure. When the Companions could not witness the newly revealed verses due to their work, they learnt from their friends. Sometimes, when one of them went to work, the other would wait in the mosque and teach his friend what he had missed on his return from work. However, the majority gathered in a circle in the masjid or teaching places and practised peer learning. The ring system turned into a more institutionalised structure during the period of the sahāba and tābiin and functioned as a class. The fact that thousands of people in groups of ten learnt Qur'an from each other in the same assembly is one of the marvellous events in the history of Islamic education. The aspirants of knowledge who took over their legacy have carried the flag they took from the asr-ı saādat to the present day. With the modern age, digital teaching tools have entered our lives in addition to the previous practice, and this new system has even pushed face-to-face peer learning into the background. Spending time with the screen instead of peers, which is one of the important discussion topics of today, has become an indispensable part of Qur'an learning processes. Students who interact with channels such as social

media posts, websites, instant messaging applications, and mobile phone programmes benefit from the aforementioned ways of learning the Qur'an. Nowadays, peer learning has evolved into screen learning and sometimes peer learning over the screen. Peer learning and screen learning both offer possibilities and opportunities in their scope, but also harbour some risks. In this study, the place of peer learning, one of the oldest educational methods, and screen learning, one of the newest, in Qur'anic education will be examined. Firstly, the emergence of peer learning in Qur'anic education, the Prophetic guidance of this emergence and its reflections in the first two centuries of Islam will be discussed, and its projections until the modern period will be followed. In the modern period, the use of technological devices with screens as a means of learning in Qur'anic recitation has become commonplace and has even replaced peer proximity. The usage portfolio, pros, cons, risks, etc., aspects of this method will be among the main topics of our study. Thus, it is aimed to contribute to making screen learning or peer learning over the screen more qualified.

Keywords: Qiraat, Qur'an, Sahaba, Peer Learning, Screen Learning.

DİJİTAL ÇAĞDA KUR'AN EĞİTİMİ: YENİ ÖĞRENME ORTAMLARI VE UYGULAMALAR

Öğr. Gör. Dr. Halil ERHUN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

halilerhun@hotmail.com.tr

ÖZET

Dijital teknolojilerde yaşanan hızlı gelişmeler, eğitim anlayışında derinlemesine bir dönüşümü beraberinde getirmiş; bu süreçte geleneksel sınıf temelli öğretim uygulamalarına alternatif olarak dijital öğrenme ortamları da yaygınlık kazanmıştır. Bu dönüşüm, Kur'an-ı Kerim öğretimini de etkilemiş ve özellikle dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen yeni öğretim yöntemlerini gündeme taşımıştır. Bu çalışmada, dijital Kur'an öğrenim ortamlarının çeşitleri, işlevsel özellikleri, pedagojik boyutları ve kullanıcı deneyimleri nitel bir yaklaşımla incelenmiştir. Araştırma kapsamında; çevrim içi kurslar, mobil uygulamalar (örneğin Elifba, Kur'an Öğreniyorum), video paylaşım platformları (YouTube), sosyal medya içerikleri ve çeşitli dijital eğitim portalları üzerinden yürütülen öğretim örnekleri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, dijital mecraların zaman ve mekâna bağlı kısıtlamaları ortadan kaldırarak öğrenenlere esnek bir öğrenme deneyimi sunduğunu göstermektedir. Ayrıca bireysel öğrenme hızına uygun içeriklerin sunulması, kullanıcı motivasyonunu artırmakta ve farklı yaş gruplarına hitap eden çok boyutlu içeriklerle öğrenme sürecini desteklemektedir. Bununla birlikte, yüz yüze rehberliğin noksanlığı, içeriklerin yeterli ilmi denetimden uzak olması ve dijital dikkat dağınıklığı gibi pedagojik ve etik bazı sorunların öğrenme kalitesini olumsuz yönde etkileyebileceği belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, dijital Kur'an öğretim ortamlarının daha nitelikli ve işlevsel hâle getirilmesi

amacıyla, içeriklerin uzman denetiminde hazırlanması, çevrim içi rehberliğin güçlendirilmesi ve dijital pedagojik tasarım ilkelerine dayalı yapıların geliştirilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte, bireylerin dijital okuryazarlık yetkinliklerinin geliştirilmesi ve öğrenenlerin güvenilir içerik sağlayıcılarına yönlendirilmesi, Kur'an öğretiminin etkinliği ve niteliği açısından vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Eğitimi, Dijital Öğrenme, Mobil Uygulamalar.

QUR'AN EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: NEW LEARNING ENVIRONMENTS AND PRACTICES

ABSTRACT

The rapid advancement of digital technologies has brought about a profound transformation in educational paradigms, leading to the widespread adoption of digital learning environments alongside traditional classroom-based instruction. This transformation has also influenced the field of Qur'anic education, introducing new teaching methods delivered through various digital platforms. This study aims to analyze the types, functionalities, pedagogical dimensions, and user experiences of digital Qur'an learning environments using a qualitative approach. Within the scope of the research, examples of Qur'anic instruction provided through online courses, mobile applications (e.g., *Elifba*, *Kur'an Öğreniyorum*), video-sharing platforms (such as YouTube), social media content, and digital education portals were examined. The findings reveal that digital media eliminate the limitations of time and space, offering learners a flexible learning experience. Furthermore, the provision of content tailored to individual learning speeds enhances user motivation and supports the learning process through multi-dimensional formats that appeal to different age groups. However, certain pedagogical and ethical challenges were also identified, including the lack of face-to-face guidance, the insufficient scholarly supervision of content, and issues such as digital distraction, all of which may negatively impact the quality of learning. In light of these findings, the study recommends enhancing the quality and functionality of digital Qur'anic learning platforms through expert-reviewed content development, improved online instructional support, and adherence to principles of digital pedagogical design. Additionally, developing learners' digital literacy skills and gu-

iding them toward reliable content providers are deemed essential for ensuring effective and meaningful Qur'anic education.

Keywords: Qur'an Education, Digital Learning, Mobile Applications.

ÇEVİRİM İÇİ KIRAAT EĞİTİMİ: DİJİTAL MEDYA İLE KUR'AN ÖĞRENİMİNDE FIRSATLAR VE RİSKLER

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah CENGİZ

Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

abdullahcengiz@ardahan.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda dijital teknolojilerin eğitim alanına hızla entegre edilmesi, dinî eğitim pratiklerinde de köklü değişimlere yol açmıştır. Bu dönüşümün önemli bir yansıması da Kur'an kıraatine ilişkin eğitim süreçlerinin çevrim içi platformlara taşınmasıdır. Özellikle internet tabanlı uygulamalar, mobil araçlar ve sosyal medya kanalları üzerinden yürütülen kıraat eğitimleri, farklı coğrafyalardan pek çok bireyin bu alana erişimini kolaylaştırmıştır. Bu çalışma, çevrim içi kıraat eğitiminin sunduğu pedagojik imkânları ve beraberinde getirdiği riskleri ilmî bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır.

Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş, doküman analizi yoluyla hem klasik kıraat kaynakları hem de güncel dijital eğitim içerikleri incelenmiştir. Ayrıca çevrim içi eğitim platformlarının pedagojik yapıları, ilmî yeterlilikleri ve öğretim süreçleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İnceleme kapsamında özellikle tashih-i huruf, tecvid, mahreç, eda ve mukabele gibi kıraat ilminin temel ilkelerinin dijital ortama nasıl aktarıldığı değerlendirilmiştir.

Elde edilen veriler, çevrim içi kıraat eğitiminin bazı önemli avantajlar sağladığını ortaya koymaktadır. Bunlar arasında zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldırması, erişilebilirliği artırması, kayıt altına alınan derslerin tekrar izlenebilmesi ve bireysel öğrenme hızına uygunluk gibi unsurlar öne çıkmak-

tadır. Özellikle kıraat öğreticisine ulaşmanın zor olduğu bölgelerde çevrim içi araçlar işlevsel bir boşluğu doldurmaktadır.

Bununla birlikte, kıraat geleneğinin temelini oluşturan sesli etkileşim, birebir tashih ve doğrudan öğretici-öğrenci ilişkisi, dijital ortamda aynı etkiyi üretmemektedir. Mahreçlerin doğru öğretilmesi, ses tonlarının düzeltilmesi ve öğrencinin telaffuzunun bireysel olarak değerlendirilmesi gibi kritik süreçler, çevrim içi platformlarda eksik kalabilmektedir. Ayrıca yetkin olmayan kişilerce sunulan denetimsiz eğitim içerikleri, yanlış kıraat uygulamalarının yayılmasına ve ilmî silsilenin zayıflamasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, dijitalleşmenin kıraat eğitime sunduğu katkıların farkında olmakla birlikte, bu süreçlerin geleneksel usûllerden kopmaksızın ilmî denetime açık bir şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ehliyetli kadrolar tarafından yönetilen, pedagojik olarak yapılandırılmış ve klasik yöntemi esas alan çevrim içi platformlar, kıraat öğretimini destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Dijital Dönüşüm, Öğretim, Fırsat, Risk.

ONLINE RECITATION EDUCATION: OPPORTUNITIES AND RISKS IN LEARNING THE QURAN WITH DIGITAL MEDIA

ABSTRACT

In recent years, the rapid integration of digital technologies into the field of education has led to significant transformations in religious educational practices. One of the most notable manifestations of this shift is the migration of Qur'anic recitation (qirā'ah) instruction to online platforms. Particularly through internet-based applications, mobile tools, and social media channels, Qur'anic recitation education has become increasingly accessible to individuals from diverse geographical locations. This study aims to examine the pedagogical opportunities and potential risks of online qirā'ah education from a scholarly and methodological perspective.

The research adopts a qualitative methodology and employs document analysis to examine both classical sources of qirā'ah and contemporary digital educational content. In addition, the pedagogical structures, academic validity, and instructional processes of various online platforms have been comparatively analyzed. Special emphasis has been placed on evaluating how foundational principles of qirā'ah—such as *tashīḥ al-ḥurūf* (correction of articulation), *tajwīd* (rules of recitation), *makhārij* (points of articulation), *edā* (intonation), and *muqābala* (recitation exchange)—are conveyed in digital environments.

The findings indicate that online qirā'ah education offers several noteworthy advantages. These include overcoming temporal and spatial limitations, enhancing accessibility, enabling the replay of recorded lessons, and allowing learners to proceed at an individual pace. In regions where access to

qualified instructors is limited, digital tools serve to fill a critical gap in religious education.

However, essential elements of the traditional qirā'ah method—such as vocal interaction, face-to-face correction, and direct teacher-student engagement—cannot be fully replicated in digital formats. Key aspects such as the precise articulation of sounds, the adjustment of vocal tone, and the individualized assessment of pronunciation may remain insufficient in online settings. Moreover, the unregulated dissemination of content by unqualified individuals can contribute to the spread of inaccurate recitation practices and undermine the established scholarly transmission (silsila) of qirā'ah.

In conclusion, while acknowledging the contributions of digitalization to Qur'anic recitation instruction, this study emphasizes the necessity of maintaining continuity with traditional methodologies. Online platforms that are managed by qualified instructors, supported by pedagogically sound frameworks, and subject to scholarly oversight can function as complementary tools that enhance rather than replace classical qirā'ah education.

Keywords: Recitation, Quran, Digital Transformation, Education, Opportunity, Risk.

TASAVVUF

DİJİTAL ÇAĞDA KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMÜN AHLÂKÎ EVRİMLEŞMEYE ETKİSİ: BAZI TASAVVUFÎ KAVRAMLAR BAĞLAMINDA BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Adem URHAN

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

adem.urhan@atauni.edu.tr

ÖZET

Bildirimiz, dijital çağda kavramsal dönüşümün ahlâkî evrimleşmeye etkisini; “sabır, şükür, kanaat, tevekkül, rızâ” gibi bazı tasavvufî kavramlar bağlamında analiz etmeyi konu edinmektedir. Dijital çağda toplumun ahlâkî çöküşüne sebep olan en önemli etkenlerden birisi de içleri boşaltıp yerli yerinde kullanılmayan kavramlardır. Bu durumun hem ilmî alanda hem de sosyo-kültürel alanda görülmesi mümkündür. Geçmişte yaşayan âlimler, bu tür olumsuz etkileri farklı yaklaşımlar sergileyerek engellenmeye çalışmışlardır. Bunlar içerisinde zikredilebilecek en önemli yaklaşımlardan birisi de kendi çevrelerinin anlayabileceği birtakım istilâhlar geliştirmeleridir. Örneğin; sûfilerden Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Risâletü'l-Kuşeyriyye* adlı eserinde ehline daha iyi anlaşılır kılmak, ehli olmayanlarda kapalı kalması için tasavvufî istilâhları ele alan kitap yazdığını ifade ederek tasavvufa halel gelmemesinde kavramların önemli bir engelleme mekanizması olduğuna vurgu yapmaktadır. Bildirimiz, hem ilmî hem de sosyo-kültürel anlamda ehemmiyeti büyük olan kavramların içlerinin nasıl boşaltıldığını, bunların yerli yerinde kullanıldıkları takdirde toplumsal düzenin sağlanmasında ne denli etkin olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bildirimizde, öncelikle kavramların toplumsal hayatla ilişkisi ele alınmıştır. Akabinde, bazı tasavvufî kavramların sûfiler nezdinde ne şekilde anlamlandırıldığı, günümüz toplumunun hayat-

larında, dil ve düşünce dünyasında nasıl bir karşılık bulduğu ve ahlâkî çöküşün yaşanmasında kavramların ne tür etkilerinin olduğu hususu incelenmiştir. Araştırma sonucunda, kavramların doğru anlaşılması ve hayata tatbik edilmesinin toplumsal ahlâkî düzenin sağlanmasında önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfî, Dijital Çağ, Ahlâkî Evrim, Kavram.

THE IMPACT OF CONCEPTUAL TRANSFORMATION ON MORAL EVOLUTION IN THE DIGITAL AGE: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SOME SUFI CONCEPTS

ABSTRACT

Our statement, subject acquisition to analyze the impact of conceptual transformation on moral evolution in the digital age in the context of some Sufi concepts such as “wara, asceticism, contentment, trust, patience, consent, and ishar”. One of the most important factors causing the moral collapse of society in the digital age is concepts that are emptied and not used in their proper places. It is possible to see this situation both in the scientific field and in the socio-cultural field. Scholars who lived in the past tried to prevent such negative effects by adopting different approaches. One of the most important approaches that can be mentioned among these is that they developed some terminology that their environment could understand. For example, Sufi Abdülkerim al-Kushayri (d. 465/1072) stated in his work *Risalat al-Kushayriyye* that he wrote a book on Sufi terminology to make it more understandable to the experts and to keep it hidden from the laymen, thus emphasizing that concepts are an important barrier mechanism in preventing harm to Sufism. Our statement, aims to show how concepts that are of great scientific and socio-cultural importance have been emptied of their meanings and how effective they are in ensuring social order if they are used appropriately. In our report, we will first discuss how concepts are formed. Afterwards, it will be examined how some Sufi concepts are interpreted by Sufis, how they find a counterpart in the language and thought world of today’s society, and what kind of effects the concepts have on the revival of the moral cycle. As a result of the research, it will be determined that the correct understanding of the concepts

and their application to life have an important effect on ensuring social moral order.

Keywords: Sufism, Sufi, Digital Age, Moral Evolution, Concept.

DİJİTAL ÇAĞDA BENLİK KRİZİ: RENÉ GUÉNON'UN GELENEKSELÇİ ELEŞTİRİSİ IŞIĞINDA BİR OKUMA

Dr. Feyza Işık Güler

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

feYZa.guler@istanbul.edu.tr

ÖZET

Dijital kültür, insanı neredeyse hiç durmaksızın eylemde bulunmaya, sürekli çevrimiçi olmaya ve kesintisiz uyarana maruz bırakan bir zihin ve yaşam düzeni dayatmaktadır. Bu düzen bir yandan insanın dikkatini parçalarlarken, diğer yandan dijital dünyadaki varlığını süreklilik, ilerleme ve katılım gibi ilkelere bağlayarak bu ilkeleri insan için birer norm ve varlık koşulu haline getirmektedir. Bu bağlamda, Fransız metafizikçi René Guénon'un gelenekselci eleştirisi, modern dünyanın ve dijital çağın insan benliğinde yarattığı tahribatı anlamada, yirminci yüzyılın başlarında Müslüman bir düşünür tarafından üretilmiş esaslı teorik çerçevelerden birini sunmaktadır.

Bu tebliğde Guénon'un eserlerinden hareketle, dijital kültürün görüntüyü ve niceliği hakim kılan yapısı modern insanın, hakikati ve manevî istikametini kaybedişiyle ilişkilendirilmektedir. Guénon'un "etkinlik" ile "eylem fetişizmi" arasında yaptığı ayırım çerçevesinde, dijital kültürdeki sürekli eylem halinin aslında gerçek bir varoluş şekli üretmediği; bilakis insanı merkezsiz, sürekli gaflet halinde, dağılmış ve kendiyle temassız bir varlığa dönüştürdüğü ileri sürülmektedir. Öte yandan onun "niceliğin egemenliği" kavramsallaştırmasıyla eleştirdiği "aşağıya doğru yönelen" uygarlık anlayışının sonuçlarının bugün "dikkat ekonomisi" ve "performans toplumu" gibi tanımlar etrafında yeniden görünür hâle geldiği; insanın artık kendi ferdiyetine yani birli-

ğine ulaşmaya fırsat bulamadan dijital çokluğun içinde savrulduğu ve çözüldüğü savunulmaktadır.

Geleneksel dünyada insanın kimliğini ve yaşantısını belirleyen din, modern dünyada bu etkiyi büyük ölçüde yitirmiştir. İnsanın metafizik bütünlüğünün kaostan uzak bir kozmik düzenin de asli unsuru olduğuna ve bu düzeni mümkün kılanın geleneksel sahih dinler olduğuna inanan René Guénon modern krizin, ancak tasavvufun temsil ettiği geleneksel maneviyatla aşılabileceğini savunur. Bununla birlikte Guénon modern dönemde tasavvufla ilişkili olduklarını öne süren çeşitli spiritüalist akımları da eleştirir; ona göre sahici bir manevî yöneliş, ancak geleneksel tasavvufun esaslarını içselleştiren köklü bir zihniyet dönüşümüyle mümkündür. Bu bağlamda tasavvufun temel kavramları olan zühd, terk ve cem-i himmet dijital çağın ortaya çıkardığı sorunlar karşısında Guénon'un metafizik çerçevesiyle birlikte yeniden düşünülmelidir.

Bu tebliğde Guénon'un geleneksel metafizik düşüncesiyle tasavvufun temel kavramları arasında kurulan ilişki üzerinden, dijital kültürün insanı nasıl biçimlerin ve görünüşlerin hâkimiyeti altına sokarak hakikatten uzaklaştırdığı tartışılmaktadır. Sonuç olarak dijital çağın dikkat, süreklilik ve eylem dayatmalarına karşı hem Guénon'un gelenekselci çağrısı hem de tasavvufun cem-i himmet, terk ve zühd gibi derinlikli disiplinleri, insanın kendiyile ve hakikatle yeniden temas kurabileceği bir manevî imkân olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: René Guénon, Tasavvuf, Dijital Çağ, Benlik Krizi, Cem-i Himmet.

THE CRISIS OF THE SELF IN DIGITAL AGE: A READING IN LIGHT OF RENÉ GUÉNON'S TRADITIONALIST CRITIQUE

ABSTRACT

Digital culture imposes a mindset and lifestyle that compels individuals to act almost incessantly, to be constantly online, and to be exposed to uninterrupted stimuli. While this mindset fragments the individual's attention, it also links the individual's presence in the digital world to principles such as continuity, progress, and participation, turning these principles into norms and conditions of existence for the individual. In this context, the traditionalist critique of the French metaphysician René Guénon offers one of the most substantial theoretical frameworks produced by a Muslim thinker in the early twentieth century for understanding the damage caused by modernity and the digital age on the human self.

This paper argues, based on Guénon's works, that the image-driven and quantitatively dominant structure of digital culture is closely related to modern humanity's loss of truth and spiritual orientation. Within the framework of Guénon's distinction between "activity" and "action fetishism," it is argued that the constant state of action in digital culture does not actually produce a real form of existence; rather, it transforms humans into decentralized, constantly distracted, scattered, and disconnected beings. On the other hand, it is argued that the consequences of the conception of "downward-oriented civilization" criticized by Guénon through his notion of the "reign of quantity" has reappeared today through conceptual frameworks such as the "attention economy" and the "performance society"; the human being, unable to attain his own individuality -that is, his unity-is now swept away and dissolved within digital multiplicity.

In the traditional world, religion played a central role in shaping personal identity and experience; however, this influence has significantly diminished in the modern context. Guénon believed that the metaphysical integrity of the human being constitutes an essential element of a cosmic order free from chaos, and that traditional, authentic religions are what render such a cosmos possible. He thus argued that the modern crisis can be overcome only through the traditional spirituality represented by Sufism. Nevertheless, Guénon also criticized certain modern spiritualist movements that claimed affiliation with Sufism, asserting that any genuine spiritual orientation requires a radical transformation of mentality grounded in the essential principles of traditional Sufism. In this regard, fundamental Sufi concepts such as zuhd (asceticism), tark (renunciation of worldly attachments) and himma jam'iy-ya (spiritual concentration of will) should be reconsidered in light of the metaphysical framework articulated by Guénon, as possible responses to the challenges of the digital age.

This paper discusses through the relationship established between Guénon's traditional metaphysical thought and the fundamental concepts of Sufism, how digital culture subjects the human being to the dominance of forms and appearances, thereby distancing him from the Truth. In conclusion, it argues that in the face of the digital age's imperatives of attention, continuity, and action, both Guénon's traditionalist call and the profound disciplines of Sufism -such as himma jam'iy-ya (concentration of will), tark (renunciation), and zuhd (asceticism)-offer a spiritual possibility for regaining contact with both the self and truth.

Keywords: René Guénon, Sufism, Digital Age, Crisis Of The Self, Himmam Jam'iy-ya.

DÜNYAMIN SINIRLARI DİLİMİN SINIRLARINI AŞAR: ERKEN DÖNEM SÜFİLERİ AÇISINDAN DİL PROBLEMİ

Arş. Gör. Dr. Durdane Zeynep Tekmen

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

durdanezeynep@hotmail.com

ÖZET

“Dilimin sınırları dünyamın sınırlarıdır” diyerek dilden bağımsız bir düşünceyi reddetme aşamasına gelen modern dünyanın aksine klasik dönem “benim dünyam -ki buna düşüncelerim diyebiliriz- dilin sınırlarını aşmaktadır” görüşünü benimsemiştir. Bununla birlikte klasik dünyanın dil ve düşünce meselesine dair yaklaşımı yeniden sorgulanmalıdır. Özellikle İslam içerisinde dini gelenekler açısından bu konunun yeniden ele alınması ıktiza etmektedir. Çünkü dil ve düşünce kavramları klasik ve modern dönemlerde farklı anlam ve pozisyonlara sahiptir. Söz gelimi dîni düşüncenin teşekkül ettiği dönemlerde felsefenin mantık ve dil meseleleri İslam toplumunda -bilimsel açıdan- bilinmemekteydi. Bu kapsamda Müslüman düşünürlerin modern dönemde benimsenen görüşün tam aksi bir istikamette yer aldıklarını söylemek ise farazî bir iddia olacaktır. Bu nedenle işaret ettiğimiz mevzu tartışmayı icap ettirmektedir. Mesela dîni gelenek gerçekte dil ve düşünceyi birbirinden bağımsız mı telakki etmiştir yoksa bunların birbirini etkilediğini mi varsaymıştır? Yahut Müslüman toplum, bunlardan biri olmadan diğeri de olamaz kanaatinde miydi? gibi pek çok soru sıralanabilir. Ancak bu sorulara yanıt ararken bütün dîni düşünceyi ele almak çalışmamız sınırları içerisinde mümkün değildir. O yüzden araştırmamız, tasavvuf geleneği ile sınırlandırılmıştır.

Öte yandan tasavvuf geleneği içerisinde de bir sınırlamaya gidilmelidir ki biz de ekseriyetle Cüneyd-i Bağdadi (ö. 297/909) öncesi yaşamış ve zâhidlik vasfılarıyla öne çıkan sûfileri konu edinmiş bulunmaktayız. Bu bağlamda söz konusu sûfilerin eserleri bulunmamaktadır. O yüzden çalışmamızda tabakat ve tasavvuf literatüründe geçtiği kadarıyla sûfi görüşlerine yer verilmiş ve bunlar üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamızın temel iddiası: İlk sûfilerin terk hareketlerinin asıl itibarıyla dilin reddedilme hareketi olduğudur. Bu yönüyle Müslümanlar arasında dilin terkini ilk savunanlar (belki de tek savunucuları) sûfiler olmuştur. Dolayısıyla onların bu tavırlarının gerçekte bir başkaldırı olduğu da ileri sürülebilir. Ancak bu, fiilî değil; zımnî bir başkaldırı olmuştur. Bunun nedeni sorgulandığında karşımıza bir hakikat arayışı çıkmaktadır. Şöyle ki sûfilere göre hakikate ulaşmak dilin terkini gerektirmektedir. Dilin terki ise metnin terkini, daha doğrusu literatür ya da lafzî olanın terkini ve de şehrin terkini gerektirmektedir. Neticede dîni gelenekler içerisinde ilk sûfi hareketlerin dil ve düşünce ilişkisi bağlamında modern dönem tartışmalarına -müspet ya da menfî yönden- daha yakın durduğu ifade edilebilir. Bunlara binaen çalışmamız dilin terki kapsamında ilk zühhd hareketleri üzerine inşa edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Zühhd, Dil, Düşünce.

THE BOUNDARIES OF MY WORLD EXCEED THE BOUNDARIES OF MY LANGUAGE: THE PROBLEM OF LANGUAGE FOR EARLY SUFIS

ABSTRACT

Unlike the modern world, which has come to the point of rejecting a thought independent of language by saying "The limits of my language are the limits of my world," the classical period adopted the view that "my world -we can call it my thoughts- exceeds the limits of language." However, the classical world's approach to the issue of language and thought should be questioned again. It is necessary to reconsider this issue, especially in terms of religious traditions within Islam. Because the concepts of language and thought have different meanings and positions in the classical and modern periods. For example, in the periods when religious thought was formed, the logic and language issues of philosophy were not known in Islamic society -from a scientific perspective. In this context, it would be a hypothetical claim to say that Muslim thinkers took a direction completely opposite to the view adopted in the modern period. Therefore, the issue we are pointing out necessitates discussion. For example, did religious traditions actually perceive language and thought as independent of each other or did they assume that they influenced each other? Or did the Muslim society think that one could not exist without the other? Many questions can be listed, such as this. However, while seeking answers to these questions, it is not possible to cover all religious traditions within the boundaries of our study. Therefore, our research is limited to the Sufi tradition.

On the other hand, a limitation should be made within the Sufi tradition, and we have mostly dealt with Sufis who

lived before Cüneyd-i Bağdadi (d. 297/909) and who were prominent with their ascetic qualities. In this context, there are no works of the Sufis in question. Therefore, in our study, Sufi views were included as far as they are mentioned in the tabakat and Sufi literature and evaluations were made based on these.

The basic claim of our study is that the first Sufis' abandonment movements were essentially a movement of rejection of language. In this respect, the first Muslims to advocate abandonment of language (perhaps the only advocates) were the Sufis. Therefore, it can be argued that their attitude was actually a rebellion. However, this was not an actual but an implicit rebellion. When the reason for this is questioned, we encounter a search for truth. According to the Sufis, reaching the truth requires abandonment of language. The abandonment of language, on the other hand, requires the abandonment of the text, or rather the abandonment of literature or the verbal, and the abandonment of the city. As a result, it can be stated that the first Sufi movements within religious traditions are closer to the modern period discussions - positively or negatively - in the context of the relationship between language and thought. Based on these, our study is built on the first ascetic movements within the scope of abandonment of language.

Keywords: Sufism, Asceticism, Language, Thought.

TEFSİR

DİJİTAL PLATFORMLARDA ÂYETLERİN PAYLAŞILMASININ NEDENLERİ VE YANSIMALARI: TARİHSEL SÜREÇ ÜZERİNDEN BİR OKUMA

Doç. Dr. Mehmet Yaşar

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mehmetyasar@comu.edu.tr

ÖZET

Sosyal medya platformlarında insanın ruh dünyasına ilişkin âyetlerin çok fazla paylaşıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda insanlar karşılaştıkları sıkıntılar, zorluklar yahut insan ilişkilerinde baş başa kaldıkları çıkmazlar karşısında âyetlerin siyâk ve sibâkını gözetmeksizin kendi duygularını yansıtıcı mahiyette âyetleri paylaştıkları gözlemlenmektedir. Kimi zaman da bu tarz âyetler üzerinden karşı taraftan görmüş oldukları sıkıntılara çare mahiyetinde bu âyetlerin paylaşıldığı veya bu âyetler üzerinden kimi mesajlar verildiği anlaşılmaktadır. Şu bir gerçek ki, bir insanın karşılaşmış olduğu sıkıntılar karşısında Allah Teâlâ'nın kelamına sığınması kadar doğal bir şey olamaz. Ancak âyetlerin mesajından kopuk bir şekilde kişisel arzuları tatmin mahiyetinde paylaşılması önemlidir. Zira kimi zaman bu paylaşımlar neticesinde âyetlerin gerçek muradından uzak anlaşılması mümkündür. Esasen bu konu geçmişten günümüze değin devam eden bir sorundur. Geçmişte de kimi âyetlere ideolojik olarak yaklaşıldığı veya bağlamından kopuk bir şekilde yanlış anlaşılması neticesinde âyetlerin ruhundan uzak bir yorumlamaya gidildiği olmuştur. Oysa bu, Kur'an hassasiyetiyle ters düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in kimi âyetlerin yanlış anlaşılmasını engelleme bağlamında Müslümanlara birçok uyarısı olmuştur. Benzer şekilde sahâbelerinden de bu konuda hassasiyet göstermesini beklediğini ortaya koyan yorum-

ları mevcuttur. Dolayısıyla âyetlere bütüncül yaklaşılması ve tarihsel perspektifinin ihmal edilmemesi son derece önemli bir konudur. Kuruludan bakıldığında ilmî dayanaklar üzerine kurulu bir tefsir son derece önemli ve gereklidir. Bu yapılmadığı takdirde âyetlerin nefsânî arzular çerçevesinde yorumlanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda İslam davetçilerine, ilim ehline büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bu çalışmada, bu konuda hassasiyet gösterilmesi noktasında bazı değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Dijital Ortam, Bağlam, Keyfi Yorum.

MOTIVATIONS AND IMPLICATIONS OF SHARING QUR'ANIC VERSES ON DIGITAL PLATFORMS: A HISTORICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

It is noteworthy that verses related to the human soul and inner world are frequently shared on social media platforms. In this context, it has been observed that people, when faced with difficulties, hardships, or dilemmas in human relationships, tend to share Qur'anic verses that reflect their emotions without considering the verses' immediate textual context (siyāq and sibāq). Sometimes, such verses are shared as a means of seeking solace for the troubles caused by others or to convey implicit messages through these verses. It is indeed a fact that there is nothing more natural than a person seeking refuge in the Word of Allah in the face of personal distress. However, it is important that verses are not shared in a way that detaches them from their intended message, simply to satisfy personal desires or emotions. Such practices can result in misinterpretations that stray far from the true intent of the Qur'anic message. In fact, this issue is not new; it is a problem that has persisted from the past to the present. Historically as well, there have been instances where verses were approached ideologically or interpreted out of context, leading to explanations disconnected from the spirit of the Qur'an. Yet, this approach contradicts the sensitivity required when engaging with the Qur'an. Indeed, the Prophet Muhammad (peace be upon him) issued many warnings to prevent the misinterpretation of certain verses, and it is evident from various reports that he expected similar sensitivity from his companions. Therefore, it is extremely important to approach Qur'anic verses holistically and to take their historical context into account. From this perspective, interpretation based on

sound scholarly foundations is both crucial and necessary. Otherwise, interpreting verses through the lens of one's personal desires becomes inevitable. In this regard, a significant responsibility falls upon Islamic preachers and scholars. This study aims to offer several evaluations concerning the importance of showing sensitivity in this matter.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Digital Media, Context, Arbitrary Interpretation.

DİJİTAL TEFSİR PLATFORMLARININ ARAPÇA EĞİTİMİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Hatice TEBER

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

haticeteber@akdeniz.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Mensure SÖNMEZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mensuresonmez@gmail.com

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, eğitim süreçlerinde olduğu gibi dinî ilimler alanında da köklü değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerin en dikkat çekici boyutlarından biri de tefsir literatürünün dijital ortama taşınmasıyla birlikte çok daha geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşabilir hâle gelmesidir. Bu dijitalleşme, yalnızca bilgiye erişim kolaylığı değil; aynı zamanda pedagojik fırsatlar bakımından da önemli kazanımlar sunmaktadır. Arapça öğretimi, doğası gereği metin merkezli bir dil eğitimidir ve klasik tefsir metinlerinin dijital platformlarda erişilebilir olması, öğrenciler ve araştırmacılar için anlam, bağlam ve dil yapısına dayalı çok yönlü bir öğrenme alanı oluşturmaktadır. Bu bildiride, dijital tefsir platformlarının Arapça eğitimine olan katkıları, fırsatları ve sınırlılıkları incelenmektedir. Nitel doküman analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada, özellikle Quranic Arabic Corpus, AITafsir, Jami al-tafsir, Şamile ve Kura-mer gibi önde gelen dijital platformlar örnek olarak değerlendirilmiştir. Bulgulara göre, bu platformlar faydalananların nahiv ve sarf bilgilerini pekiştirmekte, bağlamsal öğrenmeyi kolaylaştırmakta, farklı müfessirlerin yorumlarını karşılaştırma imkânı sunarak eleştirel düşünme becerilerini geliştirmektedir. Bununla

birlikte, dijital platformların sunduğu hız ve kolaylık, bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Metin hataları, yüzeyselleşme eğilimi ve teknolojiye aşırı bağımlılık, öğretim sürecinde dikkat edilmesi gereken başlıca sınırlılıklardır. Sonuç olarak, dijital tefsir platformları doğru pedagojik rehberlik ve hibrit öğretim modelleriyle kullanıldığında, hem klasik tefsir geleneğinin korunmasına hem de Arapça öğretiminin niteliğinin artmasına katkı sağlayan yenilikçi eğitim araçları olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Arapça eğitimi, Dil öğretimi, Dijital tefsir, Eğitim teknolojileri

AN EVALUATION ON THE IMPACT OF DIGITAL TAFSIR PLATFORMS ON ARABIC EDUCATION

ABSTRACT

The rapid development of information and communication technologies has led to profound changes not only in educational processes but also in the field of religious sciences. One of the most significant aspects of this transformation is that tafsir literature has become accessible to a much wider audience through digital platforms. This digitalization provides not only easier access to information but also considerable pedagogical opportunities. As Arabic teaching is inherently a text-centered discipline, the accessibility of classical tafsir works in digital form creates a multifaceted learning environment based on meaning, context, and linguistic structure for both students and researchers. This paper examines the contributions, opportunities, and limitations of digital tafsir platforms in Arabic education. Using a qualitative document analysis method, the study evaluates major platforms such as Quranic Arabic Corpus, AlTafsir, Jami al-tafsir, Şamile and Kuramer as representative examples. According to the findings, these platforms strengthen users' knowledge of nahw (syntax) and sarf (morphology), facilitate contextual learning, and enhance critical thinking skills by enabling comparative study of various exegetical interpretations. However, the speed and convenience offered by digital platforms also bring certain challenges. Issues such as textual accuracy, superficial learning tendencies, and excessive dependence on technology constitute major limitations that must be addressed in instructional design. In conclusion, when integrated with appropriate pedagogical guidance and hybrid teaching models, digital tafsir platforms can serve as innovative educational tools that

contribute both to the preservation of the classical tafsir tradition and to the improvement of Arabic language education.

Keywords: Tafsir, Arabic education, Language teaching, Digital tafsir, Educational technology.

KLASİKTE DİJİTALE: RİVAYET AĞIRLIKLI TEFSİRLER ÖZELİNDE YAPAY ZEKA İLE MEAL ÜRETİMİN İMKÂN VE SINIRLARI

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba YILDIRIM

Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

tugba.yildirim@bozok.edu.tr

ÖZET

Klasik tefsir geleneğinde rivayet esaslı yorumlara yönelik birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde Kur'ân âyetleri ile ilgili literal anlamlar serdedilmekle birlikte Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiun görüşleri, sebep-i nüzul rivayetleri yardımıyla âyet açıklamalarının zenginleştirildiği muhakkaktır. Bununla birlikte tarihî veriler, bağlam gibi unsurların da göz önünde bulundurulması âyet manalarının derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Kur'ân'ın anlaşılması noktasında önemli bir ameliye olan meal yazıcılığında rivayet ağırlıklı tefsirlerin de içinde bulunduğu kadim tefsir külliyyatına başvurulmaktadır. İlgili kaynaklar doğrultusunda âyet manalandırmalarının aksine ilmî birikim ve usûle aykırı düşen çeviriler de bulunmaktadır. Burada karşılaşılan temel iki problem, doğru çeviriye katkı sağlayacak rivayet, bağlam gibi unsurların ya tamamen göz ardı edilmesi ya da manaya yansıtılamamasıdır. Çalışmada dijital ortamda geliştirilen yapay zeka uygulamalarının söz konusu problemin çözümüne katkı sağlayıp sağlamadığı incelenecektir. Bu manada rivayet esaslı yorumlar, yapay zeka ile bir araya getirilerek dijital meal üretiminin imkânı ele alınacaktır. Örnek âyetler özelinde, belirlenen klasik tefsirlerdeki açıklamalar veri kümesi haline getirilecek, transformer tabanlı bir dil modeli olan ChatGPT ile bu veriler işlenerek âyetlerin manalandırılması istenecektir. Böylece rivayet ağırlıklı tefsirlerde âyetlerin

literal anlamıyla birlikte mecaza, yoruma ve bağlama dayalı anlamlarının yapay zekadaki karşılığı tespit edilecektir. Ortaya çıkan anlamlarla günümüz meallerinde ilgili âyetlere verilen manalar karşılaştırılacaktır. Bu mukayese ile mevcut meallerdeki manalandırmalarda görülen hataların yapay zeka tarafından oluşturulan meallerde giderilip giderilmediği tahlil edilecektir. Çalışma sonunda yapay zekanın, rivayet tefsiri destekli meal oluşumuna yüzeysel düzeyde katkı sağladığı ancak yorum çeşitliliğini, zengin anlam içeriklerini ve bağlama yönelik tahlilleri tam olarak yansıtmada sınırlı kaldığı görülmektedir. Tefsir geleneğine dair kavramsal çerçevenin modellerle bütünleştirilmesi, çok boyutlu bir dil işleme yaklaşımının geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu husustaki iyileştirmeler genelde İslâmî ilimler özelde tefsir ve meal alanının çıktılarının gelişmesinde etkili olacaktır. Bilhassa meal yazımında karşılaşılan eksikliklerin ve yanlışlıkların önüne geçilmesi, âyetlerin ihtiva ettiği zâhir mananın da ötesinde kalan anlamların dijital ortamda oluşturulan meallerde karşılık bulmasına imkân sağlayacaktır. Gelişen dijital çağda İslâmî ilimlerin usûl ve kaidelerine uygun şekilde yapay zekaların eğitilmesi ve buna yönelik içeriklerin oluşturulması gerekliliği kaçınılmaz gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yapay Zeka, Rivayet Tefsiri, Meal, Yorum.

FROM CLASSICAL TO DIGITAL: POSSIBILITIES AND LIMITATIONS OF GENERATING QUR'ANIC TRANSLATIONS THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE BASED ON NARRATIVE TAFSIR

ABSTRACT

Numerous works have been authored within the classical tafsir tradition that emphasize narrative-based (riwāyah-centered) interpretations. These works not only present the literal meanings of Qur'anic verses but also enrich their explanations through the sayings of the Prophet Muhammad, the Companions, the Successors (Tābi'ūn), and reports regarding the occasions of revelation (asbāb al-nuzūl). Moreover, considering historical data and contextual elements significantly contributes to the deepening of verse interpretations. In the practice of Qur'anic translation (tafsir-based translation)—an essential step in understanding the Qur'an—scholars often refer to the vast corpus of classical tafsir literature, particularly narrative-based commentaries. However, there are also translations that deviate from established scholarly methodology and accumulate knowledge, resulting in misinterpretations of verse meanings. Two primary issues arise in such cases: either the contextual and narrative elements that could enhance accuracy are completely ignored, or they fail to be properly reflected in the translation. This study investigates whether artificial intelligence (AI) tools developed in digital environments can help address these issues. Specifically, it explores the feasibility of producing Qur'anic translations using narrative-based tafsir content through AI technologies. Selected classical tafsir commentaries will be transformed into a structured dataset, and a transformer-based language model (e.g., ChatGPT) will be used to process and interpret selected verses. The goal is to identify how AI interprets both the literal and figurative/

contextual meanings of verses as found in narrative tafsir sources. The meanings generated by the AI will be compared with those found in contemporary translations. This comparative analysis will examine whether AI-generated translations correct the deficiencies or misinterpretations found in existing translations. The findings suggest that AI can provide surface-level support in tafsir-informed translation but struggles to fully capture interpretive depth, semantic richness, and contextual nuance. This highlights the need to integrate the conceptual framework of the tafsir tradition into AI models and to develop multi-layered language processing approaches. Such advancements will benefit Islamic studies broadly, and specifically the fields of tafsir and translation, by addressing common inaccuracies and enabling digital translations to reflect both the zāhir (explicit) and bāṭin (implicit) meanings of Qur'anic verses. In the evolving digital age, training AI models in accordance with the principles of Islamic sciences and developing content tailored to that purpose appears not only beneficial but necessary.

Keywords: Tafsir, Artificial Intelligence, Narrative-based Tafsir, Qur'anic Translation, Interpretation.

YAPAY ZEKÂ ASİSTANLARINDA KUR'ÂN YORUMU: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Dr. Murat Aktepe

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

murat.aktepe@asbu.edu.tr

ÖZET

Yapay zekâ asistanları, beşerî bir akıl yürütme ve dil edinimine sahip olacak şekilde geliştirilen, kullanıcılarla etkileşime girerek yöneltilen soruları cevaplayabilen veya görevleri yerine getirebilen yazılım araçlarıdır. Bu araştırma, yapay zekâ tabanlı asistanların Kur'ân'a dair yorum üretme kapasitesini incelemekte ve kullanıcıların Kur'ân algısı üzerindeki muhtemel etkilerini tartışmaktadır. Araştırmanın temel amacı, Kur'ân yorumunun dijitalleşme sürecinde nasıl dönüştüğünü analiz ederek bu sürecin doğurduğu fırsatlarla birlikte barındırdığı riskleri tespit etmektir. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmış, konuya dair literatür taraması örnek yapay zekâ uygulamalarının analiziyle yapılmıştır. Özellikle, Kur'ân ayetlerine dair açıklamalar sunan yapay zekâ modelleri içerik analizine tabi tutulmuş, bu açıklamalar klasik tefsir kaynakları ve modern ilmî yorumlarla karşılaştırılmıştır. Yapay zekâ asistanları üzerinden Kur'ân yorumu alanındaki çalışmaların dijital epistemoloji ve yapay zekâ etiğine uygun olması teklif edilmiştir. Örneklem olarak belirlenen ayetler üzerinden elde edilen bulgular, yapay zekâ destekli Kur'ân yorumunun, özellikle alan içi ve dışı araştırmacılar için erişilebilirlik, karşılaştırma ve bireysel akıl yürütmeyi teşvik etme açısından önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Yapay zekâ sistemlerinin, Kur'ân'ın lafzî ve ruhî bağlamlarını tam anlamıyla kuşatamaması; ayetlerin nüzul ortamı, tarihî arka planı ve semantik derinliği gibi boyutları

eksik yansıtma riski bulunmaktadır. Ayrıca, geleneğe ait tüm yaklaşımları göz önünde bulundurmadan yapılan tek taraflı yorumlar, araştırmacıları yanıltabilecek ve Kur'ân'ın anlam algısına zarar verebilecektir. Anlama ve yorum faaliyetlerinde dijital alanın bir otorite gibi algılanması, büyük tefsir mirasının geri planda kalmasına neden olabilecektir. Bu konuda özellikle etik bir çerçevenin oluşturulmasını lüzumlu görüyoruz. Araştırmada yapay zekâ araçları bir müfessir olarak algılanabilir mi? Sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Tefsir araştırmacılarının yazılım mühendisleriyle iş birliği yaparak Kur'ân'ın anlam çerçevesine uygun, taassuptan uzak, bağlam duyarlılığına sahip özel sürümlerin geliştirmesi hem fırsatların değerlendirilmesini hem de tehditlerin minimize edilmesini sağlayacaktır. Dijital çağda Kur'ân'ın yorumlanması ve iletimi bağlamında önemli bir tartışmaya katkı sunan bu araştırmada yapay zekâ destekli Kur'ân yorumlarının doğru yönlendirme ve ilmi perspektif altında tutulduğunda, bireyin Kur'ân'la daha anlamlı bir ilişki kurmasına aracılık edebileceği sonucuna varılmıştır. Bu süreç, sahih kaynakları temel alan özgün bir metodoloji ve disiplinler arası bir yaklaşımla mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Yorum, Yapay Zekâ, Dijitalleşme.

QUR'AN INTERPRETATION IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE ASSISTANTS: OPPORTUNITIES AND THREATS

ABSTRACT

Artificial intelligence assistants are software tools developed to possess human-like reasoning and language acquisition capabilities. They can interact with users, respond to questions, and perform various tasks. This study examines the capacity of AI-based assistants to generate interpretations related to the Qur'an and discusses their potential effects on users' perceptions of the Qur'an. The main objective of the research is to analyze how Qur'anic interpretation is being transformed through the process of digitalization and to identify both the opportunities and the risks inherent in this transformation. A qualitative research method was employed in this study. The literature review was conducted in conjunction with an analysis of sample AI applications. In particular, AI models that provide explanations for Qur'anic verses were subjected to content analysis, and their interpretations were compared with classical tafsir sources and contemporary scholarly commentaries. It is proposed that studies on Qur'anic interpretation through AI assistants should conform to the principles of digital epistemology and AI ethics. Findings derived from the selected sample verses indicate that AI-assisted Qur'anic interpretation offers significant opportunities, especially in terms of accessibility, comparative analysis, and the promotion of individual reasoning for both specialists and non-specialists. However, AI systems may fail to fully encompass the literal and spiritual contexts of the Qur'an, posing the risk of insufficiently reflecting dimensions such as the circumstances of revelation, historical background, and semantic depth of the verses. Furthermore, unilateral interp-

retations that disregard the diversity of traditional approaches may mislead researchers and distort the perception of the Qur'an's meaning. The perception of digital platforms as interpretive authorities could also lead to the marginalization of the rich tafsir heritage. Therefore, it is deemed necessary to establish a clear ethical framework in this field. The study seeks to answer the question of whether artificial intelligence tools can be perceived as a mufassir, or Qur'anic exegete. It is suggested that collaboration between tafsir scholars and software engineers is essential to develop customized AI models that align with the interpretive framework of the Qur'an, are free from sectarian bias, and are sensitive to contextual nuances. Such cooperation would both harness the opportunities and minimize the potential threats posed by digitalization. Contributing to an important debate on the interpretation and transmission of the Qur'an in the digital age, this study concludes that AI-assisted Qur'anic interpretations, when guided appropriately and grounded in a scholarly perspective, can help individuals establish a more meaningful relationship with the Qur'an. This process can be achieved through an authentic methodology based on reliable sources and an interdisciplinary approach.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Interpretation, Artificial Intelligence, Digitalization.

DİJİTAL ÇAĞDA TEFSİR ÇEŞİTLİLİĞİ: ZORUNLU MARUZİYETTEN GÜVEN BUNALIMINA VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Mehmet Kadri DEMİR

mkadridemir@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, dijital çağda Kur'an tefsirine ilişkin yorum çeşitliliğinin artmasıyla ortaya çıkan zorunlu maruziyet olgusunu ve bu olgunun dinî otorite, bireysel inanç pratikleri ve mezhebî aidiyet üzerindeki etkilerini disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tarihsel olarak tefsir ilmi, belirli mezheplerin kurumsal otoriteleri çerçevesinde şekillenmiş; yorumlara erişim ise toplumsal yapılar ve coğrafi sınırlarla büyük ölçüde kısıtlı kalmıştır. Klasik dönemde bireyler, yaşadıkları topluma egemen olan mezhebi tefsirle muhatap olurken, alternatif yorumlara ulaşma imkânı oldukça kısıtlıydı. Ancak dijital çağda bu durum tersine dönmüş, çeşitli tefsir ekollerine ait içerikler internet, sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla herkesin erişimine açılmıştır. Bu süreç, bilgiye erişimde çoğulculuk ve karşılaştırmalı okuma imkanları sunsa da, bireylerin istemedikleri veya hazır olmadıkları yorumlarla karşılaşmaları sonucunda "zorunlu maruziyet" olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumda, "hangi yorum doğru?" sorusu bireylerde kafa karışıklığına, güven bunalımına neden olabilmekte, mezhebi bağlılık ve dini otoriteye duyulan güveni sarsabilmektedir. Çalışma, bu dönüşümün bireyler ve mezhep otoriteleri üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir şekilde analiz etmektedir. Araştırmada, nitel yöntemler esas alınmakta; tarihsel-kuramsal analiz, içerik incelemesi ve literatür taraması kullanılmaktadır. Bu bağlamda, klasik döneme ait tefsir literatürü, mezhebi yorum geleneği,

dijital medya araştırmaları, din sosyolojisi, bilgi sosyolojisi ve iletişim kuramları gibi çeşitli disiplinlerden kaynaklara başvurulmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya algoritmaları ve dijital platform dinamikleri üzerine yapılan güncel akademik çalışmalar da kuramsal çerçeveyi desteklemektedir. Çalışmanın muhtemel sonuçları arasında, bu paradigma değişiminin mezhebi otoritelerde otorite erozyonuna, geleneksel dindar kesimlerde güven bunalımına ve geniş halk kitlelerinde bilgi kirliliğine yol açabileceği öngörülmektedir. Araştırma, dijitalleşmenin tefsir alanında sunduğu fırsatların yanı sıra doğurduğu risklere dikkat çekerek, bireylerin eleştirel içerik okuryazarlığı geliştirmesi gerektiğini vurgulamakta ve dijital ortamda sağlıklı bir dinî yönelim inşa edebilmek için çözüm önerileri sunmaktadır. Bu bağlamda dijital tefsir okuryazarlığı eğitimi, mezhepler arası karşılaştırmalı tefsir modelleri, eleştirel değerlendirme becerilerinin kazandırılması, dijital platform etiği ve akademi-din kurumu-sivil toplum iş birliği gibi çok katmanlı öneriler geliştirilmektedir. Çalışma, dijital çağda dini bilgiyle kurulan ilişkinin yeniden kavramsallaştırılmasına ve bu alandaki teorik boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Tefsir, Zorunlu Maruziyet, Mezhebî Otorite, Din Sosyolojisi, Kur'an Yorumu.

DIVERSITY OF TAFSIR IN THE DIGITAL AGE: FROM INVOLUNTARY EXPOSURE TO A CRISIS OF TRUST AND SOLUTION RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

This study aims to analyze, through an interdisciplinary approach, the phenomenon of involuntary exposure emerging from the increasing diversity of interpretations related to Qur'anic exegesis in the digital age, and the impact of this phenomenon on religious authority, individual faith practices, and sectarian affiliation. Historically, the science of tafsir (Qur'anic exegesis) was shaped within the institutional frameworks of specific sects, and access to various interpretations was largely constrained by social structures and geographical boundaries. In the classical period, individuals generally encountered only the dominant sectarian tafsir within their community, with very limited opportunities to access alternative interpretations. However, this dynamic has been reversed in the digital age. Content representing various tafsir schools is now accessible to everyone through the internet, social media, and digital platforms. While this process offers pluralism in access to information and enables comparative reading practices, it has also led to the phenomenon of involuntary exposure, whereby individuals encounter interpretations they neither sought out nor were prepared to engage with. In this situation, the question "Which interpretation is correct?" may result in confusion, a crisis of trust, and a weakening of both sectarian commitment and confidence in religious authority. This study provides a multidimensional analysis of the impact of this transformation on individuals and sectarian authorities. The research is grounded in qualitative methodology, employing historical-theoretical analysis, content analysis, and literature review. It draws upon diverse sources, including classical

tafsir literature, sectarian interpretive traditions, digital media studies, sociology of religion, sociology of knowledge, and communication theory. Contemporary academic studies on social media algorithms and digital platform dynamics also inform the theoretical framework. Among the potential outcomes of this study, it is anticipated that this paradigm shift may lead to an erosion of authority among sectarian authorities, a crisis of trust among traditionally religious communities, and information pollution among the wider public. The study draws attention to both the opportunities and the risks that digitalization brings to the field of tafsir, emphasizing the need for individuals to develop critical content literacy. It proposes practical solution recommendations to support healthy religious orientation in digital environments. In this context, the study develops multi-layered recommendations such as digital tafsir literacy education, inter-sectarian comparative tafsir models, the cultivation of critical evaluation skills, digital platform ethics, and cooperation among academia, religious institutions, and civil society. The study seeks to contribute to the reconceptualization of the relationship between religious knowledge and the individual in the digital age, and to address the theoretical gaps in this area.

Keywords: Digital Tafsir, Involuntary Exposure, Sectarian Authority, Sociology of Religion, Qur'anic Interpretation.

DİJİTAL ÇAĞDA AHLAK FELSEFESİ: İSLÂMÎ VE FELSEFÎ PERSPEKTİFLER

Dr. Orhan Sarı

orhanhoca1971@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, dijital çağda hızla gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan etik sorunları ahlaki değerler çerçevesinde ele alarak, dijital ortamlarda yaşanabilecek istismar ve mahremiyet ihlallerini önlemeye yönelik teorik bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Özellikle sosyal medya, yapay zekâ ve dijital kimlik alanlarında bireyin karşılaştığı etik ikilemler, hem İslâmî ahlak ilkeleri hem de çağdaş felsefî etik yaklaşımlar ışığında değerlendirilmektedir. Çalışmada yöntem olarak nitel içerik analizi ve karşılaştırmalı felsefî değerlendirme kullanılmaktadır. Bu bağlamda, İslâm düşüncesinde ahlakın temel referansları olan vahiy, akıl ve ahlaki gelenek, Kant'ın ödev etiği, Foucault'nun iktidar ve özne anlayışı ile Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı gibi felsefî yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Kaynak olarak hem klasik dinî metinlere hem de modern etik kuramlarına yer verilmiştir. Dijital ortamların bireyin mahremiyet sınırlarını bulanıklaştırması, sorumluluk bilincini zayıflatması ve etik dışı eylemleri görünmez kılması, çalışma kapsamında ele alınan başlıca sorunlardandır. Çalışmanın sonucunda, dijital dünyada etik ilkelerin belirlenmesinde sadece teknik düzenlemelerin değil, aynı zamanda güçlü bir ahlaki temellendirmenin zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, dinî referanslar ile felsefî düşüncenin birlikte değerlendirilmesi, dijital etik sorunlara çok boyutlu çözümler geliştirme açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Dijital çağda ahlaki bilinç geliştirmek için disiplinler arası yaklaşımın gerekliliği, çalışmanın temel bulgularındandır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Dijital, Felsefe, Din.

MORAL PHILOSOPHY IN THE DIGITAL AGE: ISLAMIC AND PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES

ABSTRACT

This study aims to establish a theoretical foundation for preventing abuse and privacy violations in digital environments by addressing the ethical issues emerging with rapidly advancing technology in the digital age within the framework of moral values. It particularly evaluates the ethical dilemmas faced by individuals in areas such as social media, artificial intelligence, and digital identity through both Islamic moral principles and contemporary philosophical ethics. The study employs qualitative content analysis and comparative philosophical evaluation as its methodology. In this context, the fundamental references of morality in Islamic thought—revelation, reason, and moral tradition—are comparatively analyzed alongside philosophical approaches such as Kant's deontological ethics, Foucault's concept of power and subject, and Habermas's theory of communicative action. Both classical religious texts and modern ethical theories are used as sources. Key issues addressed in the study include how digital environments blur the boundaries of individual privacy, weaken the sense of responsibility, and make unethical actions less visible. The study concludes that the establishment of ethical principles in the digital world requires not only technical regulations but also a strong moral foundation. In this regard, the joint evaluation of religious references and philosophical thought offers significant contributions toward developing multidimensional solutions to digital ethical problems. One of the main findings of the study is the necessity of an interdisciplinary approach to foster moral awareness in the digital age.

Keywords: Ethics, Digital, Philosophy, Religion.

DİN EĞİTİMİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI MOBİL UYGULAMA HİZMETLERİ ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Samet Yağcı

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

samet.yagci@ikc.edu.tr

ÖZET

Son yıllarda özellikle mobil teknolojilerdeki hızlı ilerleme ve akıllı telefonların yaygınlaşması, dijital uygulamaların hem çeşitlenmesine hem de kullanım alanlarının genişlemesine zemin hazırlamıştır. Bu durum eğitim kurumlarının hizmet anlayışlarını ve uygulamalarını yeniden değerlendirmelerini gerekli kılmıştır. Eğitimde zaman ve mekanla ilgili belirli sınırlılıkları ortadan kaldırarak bilgiye erişim ve onu paylaşım imkânı sunan bu uygulamalar, özellikle yaygın din eğitimi hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve daha geniş kitlelere ulaştırılması bakımında da önemli fırsatlar oluşturmuştur. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 2021 yılı VIII. Dini Yayınlar Kongresini “Dijital Yayıncılık” temasıyla, 2024 yılı VII. Din Şûrasını “Dijitalleşen Dünyada Diyanet Hizmetleri: Etkililik, Verimlilik, Sürdürülebilirlik” başlığıyla gerçekleştirmesi, kurumsal düzeyde dijital alanda yürütülen çalışmaların yeri ve öneminin somut göstergeleri olarak dikkat çekmiştir.

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dijital ortamda sunduğu mobil uygulamalar hakkında betimsel bir analiz sunulmuştur. Doküman analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada, DİB tarafından Google Play Store mağazasında kullanıma sunulan mobil uygulamalar incelenmiştir. Bu kapsamda toplamda 27 uygulama tespit edilmiş ancak bu uygulamaların sadece 17’sinin Google Play Store’da kullanıma açık olduğu görülmüştür. Çalışmada bu uygulamaların indirme sayıları, yorum sayıları,

kullanıcı puanları ve uygulamalara ilişkin temaların nasıl bir dağılım gösterdiği literatür çerçevesinde incelenerek analiz edilmiştir.

Araştırmada, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hizmete sunulan mobil uygulamalarda özellikle eğitim ve ibadet hayatı odaklı içeriklerin öne çıktığı görülmüş, kurumun değişen şartlara uygun olarak görev ve misyonunu dijital alanda da devam ettirme çabasında olduğu ve bu açıdan dini yaşama katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, eğitim ve ibadet merkezli uygulamaların kullanıcılar tarafından en yüksek ilgiyi gördüğünü, özellikle e-Diyanet gibi kapsayıcı içeriklerin kullanıcılar tarafından oldukça olumlu değerlendirildiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte bazı uygulamalarda yüksek indirme sayılarına rağmen memnuniyetin kısmen düşük kaldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, dijital ortamda yürütülen din hizmetlerinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi ve güncellenmesinin, yaygın din eğitimi uygulamalarının sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Yaygın Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Dijital Uygulamalar, Mobil Uygulamalar.

A DESCRIPTIVE ANALYSIS ON THE MOBILE APPLICATION SERVICES OF THE PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS

ABSTRACT

In recent years, the rapid advancement of mobile technologies and the widespread use of smartphones have paved the way for both the diversification of digital applications and the expansion of their areas of use. This development has necessitated that educational institutions reassess their service approaches and practices. These applications, which remove certain time and space limitations in education by providing access to and sharing of information, have also created significant opportunities for diversifying non-formal religious education services and making them accessible to broader audiences. Indeed, the fact that the Presidency of Religious Affairs of Turkey (DİB) held its 8th Religious Publications Congress in 2021 under the theme “Digital Publishing” and the 7th Religious Council in 2024 under the title “Religious Services in a Digitalizing World: Effectiveness, Efficiency, Sustainability” stands out as concrete evidence of the institution’s emphasis on digital initiatives at the organizational level.

This study presents a descriptive analysis of the mobile applications offered by the Presidency of Religious Affairs in digital environments. Conducted through the document analysis method, the study examined the mobile applications published by DİB on the Google Play Store. A total of 27 applications were identified, but only 17 of them were found to be publicly available on the Google Play Store. The study analyzed these applications in terms of their download numbers, user reviews, user ratings, and thematic distribution, within the framework of the relevant literature.

The research found that the mobile applications provided by DİB primarily focus on educational and worship-related content, revealing the institution's efforts to fulfill its mission in the digital domain in line with changing circumstances and to contribute to religious life in this regard. The findings indicate that applications centered on education and worship have attracted the highest level of user interest, and that inclusive platforms such as e-Diyanet have been evaluated quite positively by users. However, it was also noted that despite high download figures, user satisfaction remained relatively low for certain applications. In this context, it is concluded that developing and updating digital religious services in line with individual and societal needs is crucial for the sustainability of non-formal religious education practices

Keywords: Education, Non-formal Religious Education, Presidency of Religious Affairs, Digital Applications, Mobile Applications.

DİJİTAL ÇAĞDA HAFİF ENGELLİ BİREYLER VE DİN EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KAYA

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

yakup.kaya@adu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, dijital çağın sunduğu imkânlar çerçevesinde hafif düzeyde zihinsel veya fiziksel engeli bulunan bireylerin din eğitime erişimini ve bu sürecin etkinliğini incelemektir. Din eğitimi, bireylerin ahlaki gelişimi, değerler sisteminin oluşumu ve toplumsal uyumun güçlendirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak bu grubun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim süreçleri, geleneksel programlardan farklı yöntem ve içeriklerle desteklenmelidir. Araştırma, nitel araştırma paradigması içinde doküman analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılarak yürütülmüştür. Katılımcılar, din eğitimi veren öğretmenler, özel eğitim uzmanları ve hafif engelli bireylerin ailelerinden oluşmuştur. Elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve bulgular sistematik olarak sınıflandırılmıştır. Analiz sonuçları, hafif engelli bireylerin din eğitiminde karşılaştıkları güçlüklerin üç ana başlıkta toplandığını göstermektedir: öğretim materyallerinin karmaşıklığı ve soyut kavramların yoğunluğu, öğretmenlerin özel öğrenme ihtiyaçlarına yönelik yetersiz hizmet içi eğitim ve ailelerin bilinç düzeyinin öğrenme motivasyonu üzerindeki etkisi. Bireyselleştirilmiş öğretim yöntemleri, görsel-işitsel materyallerin etkin kullanımı, basitleştirilmiş ve somutlaştırılmış içerikler, öğrenme sürecinde belirgin başarı artışı sağlamıştır. Katılımcı gözlemlerine göre, hafif engelli bireyler dini bilgiyi yalnızca bilişsel düzeyde değil, davranışsal ve duygusal boyutlarda da içselleştirmiş;

ibadet pratiklerinde anlamlı ilerleme kaydetmiştir. Bulgular, dijital çağın sunduğu teknolojik araçların (dijital kitaplar, etkileşimli uygulamalar, işitsel kayıtlar, video tabanlı içerikler) hafif engelli bireylerin din eğitimi sürecini önemli ölçüde desteklediğini göstermektedir. Bu bağlamda, dijitalleşmenin yalnızca erişilebilirliği değil, aynı zamanda öğrenme motivasyonunu ve kavramsal anlama düzeyini de artırdığı değerlendirilmektedir. Özel eğitim alanında pedagojik formasyon sahibi öğretmenlerin varlığı, sürecin verimliliğini artırıcı kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Çalışma, din eğitimi müfredatının hafif engelli bireylerin gelişim özelliklerine uygun biçimde yeniden tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kavramlar somut örnekler, hikâyeler, dramatizasyon ve dijital içeriklerle desteklenmeli, öğretmenlere özel eğitim odaklı hizmet içi eğitimler verilmelidir. Ailelerin öğrenme sürecine aktif katılımı sağlanmalı, erişilebilir materyaller (basit dil, büyük punto, resimli kitaplar, işitsel kayıtlar) yaygınlaştırılmalıdır. Yerel cami, dernek ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği, bireylerin toplumsal hayata aktif katılımını güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Hafif Engelli Bireyler, Kap-sayıcı Eğitim, Dijital Öğrenme, Değerler Eğitimi, Özel Eğitim.

RELIGIOUS EDUCATION FOR INDIVIDUALS WITH MILD DISABILITIES IN THE DIGITAL AGE

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the access of individuals with mild intellectual or physical disabilities to religious education in the context of the opportunities offered by the digital age, as well as to assess the effectiveness of this process. Religious education plays a crucial role in moral development, the formation of value systems, and the strengthening of social cohesion. However, the cognitive, emotional, and social developmental processes of this group require support through methods and content different from those of traditional programs. The research was conducted within the qualitative research paradigm, employing document analysis and semi-structured interview techniques. Participants included religious education teachers, special education experts, and the families of individuals with mild disabilities. The data obtained were analyzed using thematic analysis, and the findings were systematically categorized. The analysis revealed that the main challenges faced by individuals with mild disabilities in religious education could be grouped under three headings: the complexity of teaching materials and the prevalence of abstract concepts; insufficient in-service training for teachers regarding the special learning needs of this group; and the influence of families' awareness levels on learning motivation. Individualized teaching methods, effective use of audio-visual materials, and simplified and concretized content were found to significantly improve the learning process. Observations indicated that individuals with mild disabilities internalized religious knowledge not only at the cognitive level but also at behavioral and emotional levels, showing meaningful progress

in religious practices. The findings also demonstrated that the technological tools provided by the digital age—such as digital books, interactive applications, audio recordings, and video-based content—substantially support the religious education process of individuals with mild disabilities. In this context, digitalization is considered to enhance not only accessibility but also learning motivation and conceptual understanding. The presence of teachers with pedagogical formation in special education emerged as a critical factor that enhances the effectiveness of the process. The study concludes that religious education curricula should be redesigned in accordance with the developmental characteristics of individuals with mild disabilities. Concepts should be supported with concrete examples, stories, dramatization, and digital content; teachers should receive in-service training focused on special education; families should be actively involved in the learning process; and accessible materials (simple language, large print, illustrated books, audio recordings) should be widely disseminated. Collaboration with local mosques, associations, and non-governmental organizations will strengthen the active participation of individuals in social life.

Keywords: Religious Education, Individuals with Mild Disabilities, Inclusive Education, Digital Learning, Values Education, Special Education.

POSTMODERN DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ: FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Dr. Akif SAVAŞ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

akif.savas@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışma, postmodern paradigmanın Türkiye’de din eğitimi üzerindeki etkilerini kavramsal analiz yöntemiyle incelemektedir. Postmodernizm; bilgi, otorite ve kimlik anlayışında meydana getirdiği kırılmalarla geleneksel din eğitimi anlayışını zorlamakta, aynı zamanda yeni pedagojik imkânlar da sunmaktadır. Bireysel anlam arayışı, kimlik inşasında yaşanan dönüşümler, dijital kültürün bilgiye erişim biçimlerini değiştirmesi ve kurumsal dini yapılarla mesafenin artması, din eğitimi açısından hem tehdit hem de fırsat olarak ele alınmaktadır. Postmodern çağda geleneksel otorite figürlerinin zayıflaması, bilgi güvenliği sorunu, anlam boşluğu ve parçalanmış kimlik yapıları din eğitimi açısından temel sorun alanlarını oluşturmaktadır. Eleştirel düşünme, aktif öğrenme, empatik iletişim, dijital araçların etkin kullanımı ve bireysel maneviyata odaklanma gibi unsurlar ise fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bulgular, Türkiye’de dini hayatın henüz tam postmodern olmasa da, özellikle 2000 sonrası müfredat reformları ve bireysel dini pratiklerde postmodern etkilerin belirginleştiğini gösterir. Türkiye bağlamında ise seçmeli din dersleri, öğretmen yeterlilikleri ve alternatif eğitim programları gibi alanlar mercek altına alınarak mevcut yönelimler tartışılmaktadır. Asıl sorun, yapılandırmacı pedagojinin İslam’ın mutlak hakikat iddiasıyla içsel çelişkisidir. Sonuç olarak, din eğitiminin bu paradoksu aşması için İslami epistemolojinin

kendi eleştirel geleneğinden yararlanması içerik ve pedagojik açıdan yeniden yapılandırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Din, Din Eğitimi, Kimlik, Değerler Eğitimi.

RELIGIOUS EDUCATION IN THE POSTMODERN ERA: OPPORTUNITIES AND THREATS

ABSTRACT

This study analyzes the effects of the postmodern paradigm on religious education in Turkey using conceptual analysis methods. Postmodernism challenges traditional approaches to religious education through the ruptures it creates in understandings of knowledge, authority, and identity, while also offering new pedagogical possibilities. The individual search for meaning, transformations in identity construction, the digital culture's alteration of access to knowledge, and the increasing distance from institutional religious structures are considered both threats and opportunities for religious education. The weakening of traditional authority figures in the postmodern era, the problem of information security, the void of meaning, and fragmented identity structures constitute fundamental problem areas in terms of religious education. Elements such as critical thinking, active learning, empathic communication, effective use of digital tools, and focus on individual spirituality are considered opportunities. The findings show that although religious life in Turkey is not yet fully postmodern, postmodern influences have become apparent, especially in the post-2000 curriculum reforms and individual religious practices. In the Turkish context, current trends are discussed by focusing on areas such as elective religious courses, teacher qualifications, and alternative education programs. The main problem is the internal contradiction between constructivist pedagogy and Islam's claim to absolute truth. Consequently, it is suggested that Islamic epistemology should draw on its own critical tradition and be restructured in terms

of content and pedagogy in order to overcome this paradox in religious education.

Keywords: Postmodernism, Religion, Religious Education, Identity, Values Education.

DİN EĞİTİMİNDE DİJİTAL HİKÂYE ANLATICILIĞI: KURAMSAL TEMELLER VE PEDAGOJİK UYGULAMA İMKÂNLARI

Dr. Sultan Gülşen

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

sultan.gulsen@istanbul.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, dijital hikâye anlatıcılığı (DHA) yönteminin din eğitimi alanındaki kuramsal dayanaklarını ve pedagojik potansiyelini incelemektedir. Anlatı, bireyin bilgiyi işlemede, anlam inşa etmesinde ve değerlerle bağ kurmasında merkezi bir işleve sahiptir. Din eğitimi de bilişsel bilgi aktarımının ötesinde, bireyin inanç, anlam ve değer dünyasına hitap eden çok boyutlu ve katmanlı bir öğrenme sürecidir. Bu bağlamda DHA, anlatının dönüştürücü gücünü dijital teknolojilerin etkileşimli/interaktif ve çok ortamlı/multimedya imkânlarıyla bütünleştiren yenilikçi bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Eğitim teknolojileri, anlatı temelli öğrenme, eğitsel dijital medya ve din eğitimi gibi farklı disiplinlerdeki güncel akademik yayınlar incelenerek kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve disiplinlerarası bir kuramsal zemin oluşturulmuştur. DHA'nın pedagojik değeri, özellikle kişisel anlatının gücünü, dijital araçlarla içerik üretme sürecini, çoklu duyuşsal deneyimleri ve öğrenciyi merkeze alan yapısını bir araya getirmesinde yatmaktadır. Öğrenme sürecini daha ilgi çekici, katılımcı ve kişisel hale getirme potansiyeli taşıyan DHA; kavramların içselleştirmesini öngören (sahiplenici/appropriative), öğrencilerin eylemselliğini merkeze alan (eylemsel/agenti-

ve), deneyimlerin yansıtıcı bir süreç ile anlamlandırılmasını ön planda tutan (yansıtıcı/reflective), kavramların eleştirel olarak yeniden yapılandırılmasını içeren (yeniden kurucu/reconstructive) ve kimlik inşası ve öz farkındalığa odaklanan (düşünümsel/reflexive) yönelimleriyle dikkat çekmektedir.

Araştırma, DHA yönteminin din eğitimi süreçlerine önemli bir pedagojik katkı sunabileceğini göstermektedir. DHA vasıtasıyla, öğrencilerin dinî metinleri ve kavramları anlamlandırma-larına, temel dinî ve ahlaki değerleri içselleştirmelerine, bireysel farkındalıklarını artırmalarına, farklı bakış açıları ile tanışıp empati kurmalarına, kimliklerini keşfetmelerine, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine ve dinî tecrübelerini öznel anlam dünyalarına entegre etmelerine olanak tanıyan öğrenme ortamları oluşturulabileceği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu inceleme, DHA yönteminin, teknolojik araçların bilinçli, amaçlı ve pedagojik ilkelere uygun bir şekilde kullanılması durumunda, din eğitiminin hedeflerine ulaşmada ve öğrencilerin anlam arayışlarına rehberlik etmede değerli katkılar sunabileceğini ortaya koymaktadır. Bu yöntem, geleneksel öğretim yaklaşımlarını zenginleştirerek din eğitimine çağdaş ve etkileşimli bir boyut kazandırma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dijital Hikaye Anlatıcılığı, Anlatı, Dijitalleşme.

DIGITAL STORYTELLING IN RELIGIOUS EDUCATION: THEORETICAL FRAMEWORK AND POSSIBILITIES FOR PEDAGOGICAL PRACTICE

ABSTRACT

This paper examines the theoretical foundations and educational potential of digital storytelling (DST) in the field of religious education. The narrative plays a central role in how individuals process information, build meaning, and connect with values. Similarly, religious education is a multidimensional and layered learning process that goes beyond cognitive information transfer and engages with the world of an individual's beliefs, meanings, and values. In this context, DST emerges as an innovative method that combines the transformative power of storytelling with the interactive and multimedia possibilities of digital technologies.

The research was conducted using document analysis and a comprehensive literature review was carried out by examining current academic publications in diverse disciplines such as educational technologies, narrative-based learning, educational digital media, and religious education, thereby establishing an interdisciplinary theoretical framework. The pedagogical value of DST lies particularly in its combination of the power of personal narrative, the process of creating content with digital tools, multi-sensory experiences, and its student-centered structure. With the potential to make the learning process more engaging, participatory, and personal, DST is notable for its orientations that are appropriative (envisaging the internalization of concepts), agentic (centering on student agency), reflective (prioritizing the interpretation of experiences through a reflective process), reconstructive (involving the critical reconstruction of concepts), and reflexive

(focusing on identity construction and self-awareness).

The findings indicate that the DST method can offer a significant pedagogical contribution to religious education processes. It was determined that through DST, learning environments can be created that enable students to make sense of religious texts and concepts, internalize fundamental religious and moral values, increase their self-awareness, encounter different perspectives and develop empathy, explore their identities, enhance their critical thinking skills, and integrate their religious experiences into their subjective worlds of meaning.

In conclusion, this analysis reveals that when technological tools are used consciously, purposefully, and in accordance with pedagogical principles, the DST method can provide valuable contributions to achieving the objectives of religious education and guiding students in their search for meaning. This method has the potential to enrich traditional teaching approaches, thereby bringing a contemporary and interactive dimension to religious education.

Keywords: Religious Education, Digital Storytelling, Narrative, Digitalisation.

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ DİJİTAL VATANDAŞLIK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Dr. Ahmet Yiğit

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

emam0259@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı TYMM İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programını Dijital Vatandaşlık ve alt boyutları açısından değerlendirmektir. Bu bağlamda bilgi ve teknolojiye gelişmeler yönetim, eğitim, din, ekonomi, sağlık gibi alanları da etkilemektedir. Özünde devlet ve birey arasındaki ilişki anlamına gelen vatandaşlık kavramı da bu değişimlerle birlikte çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde 'Dijital Vatandaşlık' kavramı da yerini bulmaktadır. Teknolojiyle ilgilenen ve etkin bir yolla kullanan bireylerin kaliteli ve donanımlı bir vatandaşta olması gereken bütün özellikleri taşıyarak dijital mecra da neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini bilmeleri dijital vatandaşlık kavramının oluşmasına neden olmaktadır. Dijital Vatandaşlığın dokuz alt boyutundan söz edilmektedir. Bu boyutlar kısaca, dijital erişim (elektronik ortama tam katılım), dijital ticaret (çevrimiçi ortamdan ürün satma ve alma), dijital iletişim (elektronik bilgi alışverişi), dijital okuryazarlık (teknolojik araçları aktif kullanma ve teknoloji vasıtasıyla öğrenmeyi/öğretmeyi gerçekleştirme), dijital etik (online ortamdaki davranış standartları), dijital kanun (online prosedürlerin ve eylemlerin sorumluluğu), dijital güvenlik (online ortamdaki elektronik önlemler), dijital sağlık (dijital dünyada fiziksel ve psikolojik iyi olma hali) şeklinde belirlenmektedir.

Bu araştırma, konusu ve amacının çizdiği çerçeve bağlamında nitel araştırma yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Bu araştırma 'bütüncül çoklu durum çalışması' biçiminde desenlenmiştir. Böylece bu çalışmada doküman analizi ile veriler toplanıp analiz edilmiştir. Ayrıca veriler yorumlanırken betimsel analiz de kullanılmıştır. Veri kaynağı olarak TYMM İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ile Dijital Vatandaşlık ve alt boyutlarıdır. Dijital vatandaşlık ile ilgili adı geçen program ve önceki programları değerlendiren herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamıştır.

Araştırmanın bulguları arasında belirgin özellik önceki ilköğretim DKAB öğretim programlarında yer almayan dijital okuryazarlık becerisinin yer almasıdır. Önceki 2018 öğretim programında dijital yetkinliğe yer verilmiştir. TYMM İlköğretim DKAB öğretim programı 4.-8. sınıf ünitelerinde dijital vatandaşlığın 25 üniteden 23'ünde yer aldığı bulunmuştur. Bu sınıfların öğretim programında dijital vatandaşlığın dokuz alt boyuttan dijital okuryazarlık, dijital erişim ve dijital iletişimin yer aldığı diğer altısının yer almadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Dijital Vatandaşlık, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, Din Eğitimi, Dijital Vatandaşlık Eğitimi.

EVALUATION OF TÜRKİYE CENTURY EDUCATION MODEL PRIMARY SCHOOL RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE CURRICULUM IN TERMS OF DIGITAL CITIZENSHIP

ABSTRACT

The purpose of this research is to evaluate the Turkey Century Maarif Model Primary School Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum in terms of Digital Citizenship and its sub-dimensions. In this context, developments in information and technology also affect areas such as governance, education, religion, economy, and health. The concept of citizenship, which essentially means the relationship between the state and the individual, also diversifies with these changes. The concept of 'Digital Citizenship' finds its place within this diversity. The fact that individuals who are interested in technology and use it effectively have all the characteristics that a quality and equipped citizen should have and know what to do and what not to do in the digital environment has led to the formation of the concept of digital citizenship. Nine sub-dimensions of Digital Citizenship are mentioned. These dimensions are briefly determined as digital access (full participation in the electronic environment), digital commerce (selling and purchasing products online), digital communication (electronic information exchange), digital literacy (active use of technological tools and learning/teaching through technology), digital ethics (standards of behavior in the online environment), digital law (responsibility for online procedures and actions), digital security (electronic precautions in the online environment), digital health (physical and psychological well-being in the digital world).

This research is addressed with a qualitative research ap-

proach within the framework drawn by its subject and purpose. This research is designed as a 'holistic multiple case study'. Thus, in this research, data is collected and analyzed with document analysis. In addition, descriptive analysis is also used while interpreting the data. The data source is the Turkey Century Maarif Model Primary School Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum and Digital Citizenship and its sub-dimensions. There is no scientific study evaluating the mentioned program and previous programs regarding digital citizenship.

A notable feature of the research findings is the inclusion of digital literacy skills, which were not included in previous primary school DKAB curriculums. The previous 2018 curriculum included digital competence. Digital citizenship was found to be included in 23 of the 25 units in the 4th-8th grade units of the TYMM Primary School DKAB curriculum. The other six of the nine sub-dimensions of digital citizenship, including digital literacy, digital access, and digital communication, were not included in the curriculum for these grades.

Keywords: Türkiye Century Education Model, Digital Citizenship, Primary School Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum, Religious Education, Digital Citizenship Education.

ALMANYA'DA CAMİ MERKEZLİ TEMEL DİN EĞİTİMİNİN DİL GELİŞİMİNE ETKİSİ: TÜRKÇE VE YEREL DİL DENGESİ

Dr. Abdülhalim İNAM

T.C. Milli Eğitim Bakan Müşaviri

inamabdulhalim@gmail.com

ÖZET

Bu bildiri, Almanya'daki Müslüman göçmen toplulukları bağlamında sivil toplum kuruluşları (STK'lar) tarafından yürütülen din eğitiminin çocukların dil gelişimine olan etkilerini çok yönlü bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Araştırmanın amacı, cami merkezli din eğitimi programlarının, çift dilli bir ortamda yaşayan çocukların anadili (Türkçe) edinimine ve yerel dil ile anadili arasındaki dengeyi kurmalarına nasıl katkı sağladığını incelemektir. Bu çalışma, Vygotsky'nin sosyokültürel öğrenme kuramı, Cummins'in çok dillilik teorisi ve Bourdieu'nun kültürel sermaye yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Metin analizi ve literatür taraması yöntemleri kullanılarak, din eğitimi programlarının çocukların dilsel maruz kalma ve pratik, okuryazarlık becerileri ve dile yönelik olumlu tutum geliştirme süreçleri üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, bu programların anadili Türkçe'nin pasif bir ev dilinden aktif bir iletişim aracına dönüşmesini sağladığını, kutsal metinler ve kültürel etkinlikler aracılığıyla kelime dağarcığını zenginleştirdiğini ve okuma-yazma becerilerini desteklediğini göstermektedir. Bu eğitimler, çocukların dini ve kültürel kimliklerini güçlendirerek dile yönelik motivasyonlarını artırmakta ve sağlıklı bir çift dillilik kimliği inşa etmelerine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, STK'lar tarafından verilen din eğitimi, diaspora nesillerinin dilsel asimilasyonuna karşı

önemli bir denge unsuru olarak işlev görmekte ve çok dilli vatandaşlar yetiştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu potansiye-
lin artırılması için devlet kurumları ve STK'lar arasında iş birli-
ği, kapsayıcı müfredat ve eğitimci kapasitesinin güçlendirilmesi
önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cami, Din Eğitimi, Dil Gelişimi, Çift Dil-
lilik, Almanya.

THE IMPACT OF MOSQUE-BASED BASIC RELIGIOUS EDUCATION ON LANGUAGE DEVELOPMENT IN GERMANY: THE BALANCE OF TURKISH AND LOCAL LANGUAGE

ABSTRACT

This paper analyzes the multidimensional effects of religious education provided by non-governmental organizations (NGOs) on children's language development within the context of Muslim immigrant communities in Germany. The study aims to investigate how mosque-based religious education programs contribute to the acquisition of the mother tongue (Turkish) and to establishing a balance between the local language and the mother tongue for children living in a bilingual environment. The theoretical framework of this research is built upon Vygotsky's sociocultural learning theory, Cummins's theory of bilingualism, and Bourdieu's cultural capital approach. Using methods of textual analysis and literature review, the study evaluates the effects of religious education programs on children's linguistic exposure and practice, literacy skills, and the development of positive attitudes towards the language.

The findings indicate that these programs facilitate the transformation of the Turkish language from a passive "home language" to an active tool of communication. They enrich vocabulary through sacred texts and cultural activities and support literacy skills. This education strengthens children's religious and cultural identities, thereby increasing their motivation towards the language and helping them build a healthy bilingual identity. In conclusion, the religious education provided by NGOs serves as a crucial balancing element against the linguistic assimilation of diaspora generations and

contributes to raising multilingual citizens. To enhance this potential, collaboration between state institutions and NGOs, inclusive curricula, and strengthening educator capacity are recommended.

Keywords: Mosque, Religious Education, Language Development, Bilingualism, Germany.

SOSYAL MEDYADA DİNİ DİJİTALLEŞTİRME TEHLİKESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Al-Bayati

Kerkük Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

dr.ahmedteik@uokirkuk.edu.iq

ÖZET

Bu araştırma, sosyal medyada dini söylemin dijitalleşmesinin tehlikesini göstermeyi amaçlamaktadır. Her ne kadar dijitalleşme hayatın her alanında vazgeçilmez bir gereklilik olsa da bu tür bir dijitalleşmenin dine ve Müslüman'a yansıyan riskleri yok değildir; bu tehlike ilk olarak dinin sahipleri, ikinci olarak da düşmanları tarafından temsil edilmektedir.

Dini Mensuplarının Tehlikesi: İslam'da öğrenmenin geleneksel yolu, camilerde ve zikir halkalarında alimlerin ve imamların ellerinde veya eski ve modern okullar ve üniversiteler aracılığıyla öğrenmektir, ancak günümüzün dijital dünyasında internet, âlim ile öğrenci, hoca ile talebe arasındaki doğrudan ilişkiyi ortadan kaldırmıştır. Bu durum, sosyal medya sitelerini yöneten, bilime ve bilgiye olduğunu iddia eden, fetva vermenin önemini hafife alan ve internette yayınlanan kısaltmalara güvenerek kontrol ve yasal kanıt olmadan helal ve haramı araştıran kişilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kolay ve basitleştirilmiş kısaltmalar, İslam'ın kolayca erişilebilir olduğu ve herhangi bir Müslümanın bu din ve yasaları konusunda yetkin olabileceği fikrini vermektedir. Bu durum, insanların dinin ve şeriatın amaçlarını bilmeden ve anlamadan yayın yapmalarına ve yazmalarına neden olmuştur.

Din düşmanlarının tehlikeleri: Hiç şüphe yok ki bu tür bir rastgelelik, din düşmanlarının sahneye çıkmasına ve insanların dinlerinin meseleleri hakkındaki cehaletlerinden faydalanarak

Müslümanlar arasında entelektüel zehirlerini yaymalarına yol açmaktadır. Bu kişilerin tehlikesi, insanlar arasında bölünme, çekişme ve çatışma nedenlerini yayan bir alim veya din adamı şeklinde sunulan birçok dolambaçlı şekil ve yolla temsil edilmektedir. İdeolojik yönelimlere göre kullanılan görsel, işitsel veya yazılı metinlerden parçalanmış ve çıkarılmış bilgileri paylaşırlar ve daha sonra bu hatalı metinler sosyal medyada yayılır ve birçok insanın inandığı bir gerçek haline gelir. Bu tür yayınlar, iç barışı tehdit eden radikalleşmiş kişilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak: Bu durum, dinin dijitalleştirilmesini, internette yayılan basmakalıp İslam imajını ve Müslümanların dinleriyle olan ilişkilerini yansıttığı için garip bir konuma sokmaktadır. Dijitalleşme dini bilmek ve uygulamak için bir araç olduğundan, din seçici ve basit dini metinler aracılığıyla bilinmekte ve toplumlarda şiddet ve aşırıcılığı yayan ve İslam'ı değersiz bir ışık altında gösteren metinler aracılığıyla uygulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinin Dijitalleşmesi, Dini Söylem, Şiddet ve Aşırıcılık, Sosyal Medya, Sivil Barış.

THE DANGER OF DIGITIZING RELIGION IN SOCIAL MEDIA

ABSTRACT

This study aims to highlight the risks associated with the digitalization of religious discourse on social media. Although digitalization has become an indispensable necessity in all areas of life, this kind of digitalization is not without risks for religion and Muslims. This danger is represented, first, by the adherents of religion and, second, by its enemies.

The Danger from Religious Adherents:

In Islam, the traditional method of learning has been through scholars and imams in mosques and circles of remembrance (Zikr), as well as through classical and modern schools and universities. However, in today's digital world, the internet has eliminated the direct relationship between the scholar and the student, as well as between the teacher and the learner. This situation has led to the emergence of individuals who manage social media platforms, claim to possess religious knowledge, underestimate the importance of issuing religious rulings (fatwas), and investigate what is halal and haram based on online summaries without proper oversight or legal justification.

These simplified and easily accessible summaries create the impression that Islam is something that can be understood effortlessly and that any Muslim can be competent in religious matters. As a result, people begin to publish and write about religion and Islamic law without understanding their purposes or meanings.

The Dangers from Enemies of Religion:

There is no doubt that such randomness allows the enemies of religion to step in and exploit people's ignorance regarding religious matters, spreading their intellectual poison among Muslims. The danger posed by these individuals is manifested in many deceptive forms, such as presenting themselves as scholars or religious figures who incite division, conflict, and strife among people.

They share fragmented and taken-out-of-context visual, audio, or written materials shaped according to ideological agendas. These distorted texts then spread across social media and gradually became accepted as truth by many. Such publications contribute to the emergence of radicalized individuals who threaten civil peace.

In conclusion, this situation places religion in a peculiar position, as it reflects the digitization of religion, the stereotypical image of Islam circulating on the internet, and Muslims' relationship with their religion. Since digitalization is a tool for knowing and practicing religion, Islam is known through selective and simplistic religious texts and practiced through texts that spread violence and extremism in societies and portray Islam in a negative light.

Keywords: Digitalization of Religion, Religious Discourse, Violence and Extremism, Social Media, Civil Peace.

DİN SOSYOLOJİSİ

DİJİTAL ÇAĞDA DİNİN TOPLUM HAYATINDAKİ FONKSİYONLARININ DÖNÜŞÜMÜ

Prof. Dr. Kemaleddin Taş

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

kemaleddintas@sdu.edu.tr

ÖZET

Yaşadığımız dijital çağda dinin fonksiyonları hem süreklilik hem de dönüşüm özellikleri göstermektedir. Dini inançlar toplumda etkisini korumakta; ancak bu etki biçim ve alan açısından farklılaşmaktadır. Kurumsal dinin etkisi azalırken, bireysel maneviyat arayışları ön plana çıkmakta; din, bir yandan siyasallaşırken diğer yandan eleştirel yorumlara da açık hale gelmektedir. Bu durum, din ve toplum ilişkilerinin dinamik ve dönüşen doğasına işaret etmektedir. Günümüz dünyasında başta sekülerleşme olmak üzere diğer faktörlerin de etkisiyle birlikte dinin görünürlüğü azalmamış, bilakis artmış ama biçim değiştirmiştir. Diğer taraftan dinin bireyselleşmesi hızlanmış ve bu doğrultuda bireysel dindarlık anlayışı ivme kazanmıştır. En önemlisi de toplumsal kutuplaşmanın ve bununla bağlantılı olarak ötekileştirmenin etkisiyle din, araçsallaştırılan bir alan haline gelmiştir. Nihayetinde tüketim toplumu her şeyi dönüştürdüğü gibi, dinin anlamını ve fonksiyonlarını, dini değerlerin yapısını, dindarlığın yaşanma biçimini de dönüşüme uğratmıştır. Bu bağlamda dinin günümüz toplumlarındaki çok katmanlı ve karmaşık rolünü doğru bir şekilde anlamak gereklidir. Özellikle tüketim kültürünün, dini inanç ve pratikleri nasıl dönüştürdüğüne odaklanmak önem arz etmektedir. Bu doğrultuda dinin bir yandan maneviyat arayan bireyler için bir sığınak olmaya devam ederken diğer yandan siyasette, toplumsal kutuplaşmada ve hatta tüketim alışkanlıklarında bir araç haline gelmesi,

günümüzdeki paradoksal durumu gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak dijital çağda dinin biçim ve etki alanı açısından dönüşüme uğradığını, kurumsal dinin etkisinin azalırken bireysel maneviyat arayışlarının ön plana çıktığını, sekülerleşme gibi faktörlere rağmen dinin görünürlüğünün azalmadığını aksine arttığını ancak biçim değiştirdiğini, özellikle siyasal tartışmalarla tırmanan toplumsal kutuplaşma ve ötekileştirmenin dini bir araç haline getirdiğini, tüketim toplumunun dinin anlamını, fonksiyonlarını, değerlerini ve yaşanma biçimini değiştirdiğini ifade edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Dijital Çağ, Sosyal Değişme, Din, Toplum.

TRANSFORMATION OF RELIGION'S FUNCTIONS WITHIN SOCIAL LIFE IN THE DIGITAL AGE

ABSTRACT

In the digital age we live in, the functions of religion show both continuity and transformation characteristics. Religious beliefs maintain their influence in society; however, this influence differentiates in terms of form and field. While the influence of institutional religion decreases, individual quests for spirituality come to the forefront; religion, on the one hand, becomes politicized, while on the other hand, it becomes open to critical interpretations. This situation points to the dynamic and transforming nature of the relationship between religion and society. In today's world, together with the influence of factors such as secularization, the visibility of religion has not decreased; on the contrary, it has increased, but it has changed its form. On the other hand, the individualization of religion has accelerated, and accordingly, the understanding of individual religiosity has gained momentum. Most importantly, with the effect of social polarization and, in connection with this, othering, religion has become a field that is instrumentalized. In the end, just as the consumer society transforms everything, it has also transformed the meaning and functions of religion, the structure of religious values, and the way religiosity is experienced. In this context, it is necessary to understand correctly the multilayered and complex role of religion in today's societies. It is especially important to focus on how consumer culture transforms religious beliefs and practices. In this regard, the fact that religion, on the one hand, continues to be a refuge for individuals seeking spirituality, while on the other hand becoming an instrument in politics, social polarization, and even consumption habits, reveals the paradoxical situation of today. As a result, we can state that in the digital

age, religion has undergone a transformation in terms of form and field of influence; while the effect of institutional religion decreases, individual spiritual quests come to the forefront; despite factors such as secularization, the visibility of religion has not decreased, but rather increased, yet it has changed its form; especially the social polarization and othering escalated by political discussions have turned religion into a tool, and the consumer society has changed the meaning, functions, values, and way of experiencing religion.

Keywords: Digital Age, Social Change, Religion, Society.

DİJİTAL ÇAĞDA DEĞERLERİN YENİDEN İNŞASI: EBEVEYNLİK PRATİKLERİ, ZORLUKLAR VE STRATEJİLER

Doç. Dr. Bekir EMİROĞLU

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

bekir.emiroglu@ikcu.edu.tr

ÖZET

Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, ebeveynlik paradigmalarını kökten dönüştürmüş ve geleneksel değer aktarım mekanizmalarını hem zorlamış hem de yeni fırsatlar sunmuştur. Bu bağlamda dijital ebeveynlik; çocukların dijital araç kullanımına yönelik net sınırlar koyma, riskler ve etik konusunda eğitim verme, çevrimiçi etkinlikleri dengeli denetleme ve açık iletişimi teşvik etme olarak tanımlanan proaktif bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, ebeveynlerin dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmalarını, çevrimiçi dünyanın sunduğu olanakların ve barındırdığı risklerin farkında olmalarını ve çocuklarını bu risklere karşı koruyabilmelerini gerektirir. Araştırmalar, bilinçli dijital ebeveynlik uygulamalarının, çocukların temel insani ve ahlaki değerleri içselleştirmesinde kritik bir rol oynadığını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Dijital ebeveynlik, reaktif kısıtlamalardan ziyade, çocuğun dijital dünyada bilinçli, sorumlu ve eleştirel bir dijital vatandaş olarak yetişmesini hedefleyen güçlendirici bir rehberlik anlayışını benimser.

Ebeveynler, değer aktarımı sürecinde uygunsuz içeriklere maruziyet, siber zorbalık ve bunun ahlaki gelişim üzerindeki olumsuz etkileri, internetteki yoğun bilgi kirliliği ve dezenformasyonun çocukların doğruyu ayırt etme becerilerine etkisi, mahremiyet ihlalleri ve “sharenting” gibi pratiklerin mahremiyet algısını zedelemesi ve dijital medyanın sıklıkla ön plana çıkar-

dığı bireycilik gibi değerlerin ailelerin aktarmak istediği kolektif değerlerle çatışması gibi önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Ebeveynlerin dijital yetkinliklerindeki eksiklikler ve çocuklarıyla aralarındaki dijital uçurum da bu zorlukları derinleştirmekte ve değer aktarımındaki etkinliklerini zayıflatma potansiyeli taşımaktadır. Bununla birlikte, araştırma sonuçları, bu zorlukların üstesinden gelmede ve değer aktarımını güçlendirmede belirli dijital ebeveynlik stratejilerinin etkinliğini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Özellikle aktif aracılık, ebeveynlerin kendi dijital davranışlarıyla olumlu rol model olması hem ebeveynler hem de çocuklar için dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi ve medyanın ebeveyn-çocuk tarafından birlikte, paylaşım dayalı kullanımı gibi stratejilerin, çocukların eleştirel düşünme becerilerini artırdığı, dijital etik anlayışlarını geliştirdiği ve olumlu çevrimiçi davranışları teşvik ettiği kanıtlanmıştır. Bu stratejiler, dijital ortamları, soyut değerlerin somut senaryolar üzerinden deneyimlendiği, tartışıldığı ve ebeveyn rehberliğinde müzakere edildiği interaktif öğrenme alanlarına dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Dijital ebeveynlik, çocukların dijital çağda etik değerlere sahip, sorumlu ve bilinçli bireyler olarak yetişmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Ebeveynlerin bilinçli, proaktif ve değer odaklı yaklaşımları, çocukların dijital dünyanın karmaşıklığında sağlam bir ahlaki pusula geliştirmeleri için elzemdir. Bu doğrultuda, ebeveynlere, eğitimcilere ve politika yapıcılara yönelik kapsamlı destek mekanizmalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır. Gelecek araştırmaların, risk ve koruma odaklı paradigmanın ötesine geçerek, dijital ortamların pozitif gençlik gelişimi ve dijital vatandaşlık yetkinliklerinin kazandırılması için nasıl proaktif bir şekilde kullanılabileceğine odaklanması, bu alandaki bilgi birikimine değerli katkılar sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dijital Ebeveynlik, Değer Aktarımı, Dijital Okuryazarlık, Aktif Aracılık.

RECONSTRUCTING VALUES IN THE DIGITAL AGE: PARENTING PRACTICES, CHALLENGES, AND STRATEGIESTWITTER

ABSTRACT

The widespread adoption of digital technologies has fundamentally transformed parenting paradigms, challenging traditional mechanisms of value transmission while simultaneously introducing new opportunities. Within this context, digital parenting refers to a proactive approach characterized by setting clear boundaries on children's use of digital tools, educating them on ethical considerations and risks, monitoring online activities in a balanced manner, and encouraging open communication. This model requires parents to possess digital literacy skills, be aware of the possibilities and risks inherent in online environments, and protect their children accordingly. Research clearly demonstrates that conscious digital parenting practices play a critical role in children's internalization of core human and moral values such as empathy, respect, and responsibility. Rather than relying on reactive restrictions, digital parenting adopts an empowering framework that aims to raise conscious, responsible, and critically minded digital citizens.

Throughout this value transmission process, parents face significant challenges, including children's exposure to inappropriate content, cyberbullying and its moral repercussions, widespread misinformation and disinformation, privacy violations such as "sharenting," and tensions between individualistic values promoted by digital media and the collective values families seek to instill. Deficits in parental digital competence and the generational "digital divide" further deepen these challenges, weakening the effectiveness of intergenerational

value transmission. Nonetheless, research underscores the efficacy of specific digital parenting strategies in addressing these challenges and enhancing value transmission. Practices such as active mediation (regular, constructive dialogue about online experiences), role modeling through consistent digital behavior, the development of digital literacy for both parents and children, and shared media use (co-use) significantly foster children's critical thinking, digital ethics, and positive online behavior. These strategies have the potential to transform digital environments into interactive learning spaces where abstract values are discussed, experienced, and negotiated under parental guidance.

Digital parenting thus holds a central position in nurturing ethical, responsible, and aware individuals in the digital age. Conscious, value-oriented parental engagement is essential for equipping children with a strong moral compass amid the complexities of digital life. Accordingly, developing comprehensive support mechanisms for parents, educators, and policymakers is of paramount importance. Future research focusing on how digital environments can be used proactively to foster youth development and digital citizenship—beyond a risk-protection paradigm—will offer valuable contributions to the field.

Keywords: Sociology Of Religion, Digital Parenting, Value Transmission, Digital Literacy, Ethical Development, Active Mediation.

PARANORMAL İNANÇLARIN POSTMODERN SÜRÜMLERİ: MANİFEST VE MELEK KARTLARI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Muhammet ERTÖY

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

muhammet.ertoy@ikcu.edu.tr

Mert ATEŞ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

mert_ates.96@hotmail.com

ÖZET

Günümüzde paranormal inanç ve uygulamalara yönelik ilgide bir artış gözlemlenmektedir. Bu ilgi artışında küreselleşmenin, çoğulcululuğun ve dini mübadele piyasasının yanında popüler kültürün, medyanın, dijital mecraların ve platformların da azımsanamayacak bir etkisi vardır. Din sosyolojisinde yeni dini hareketler, sekülerleşme, yeni çağ inanışları, ezoterizmin ve spiritüalizmin postmodern biçimleri gibi bağlamlarda ele alınan bu olgu, bazı inanç ve uygulamalarda somutlaşmaktadır. Paranormalizm; mit, astroloji, büyü, fal, kehanet gibi batını, ezoterik kaynaklarla dinsel, spiritüel, apokaliptik hatta bilimsel inanç ve uygulamaların bütünleştiği bir sahayı oluşturur. Paranormal inançlar aynı zamanda insanın inanma ihtiyacına, anlam arayışına, yalnızlık ve belirsizlik gibi sorunlarla başa çıkma stratejisine de karşılık gelir. Günümüzde özellikle dijital mecralarda yaygın olarak kullanılan manifest ve melek kartlarında paranormalizme dair bütün bu olgular gözlemlenebilmektedir. Söz konusu kartlar, dinsel, spiritüel, ezoterik yahut mistik bazı inançların yanında sayılara, harflere ve zamana dair bazı gizemleri de içermektedir. Bu tebliğde postmodern toplumsal

koşullarda paranormal inançların yaygınlaşması manifest ve melek kartları örnekleminde ele alınmaktadır. Modern büyüsel inanç ve ritüellere kaynaklık ve aracılık eden bu eden bu kartlar şifa, bereket, kozmik uyum, kişisel gelişim, farkındalık, ruhsal bütünlük ve özerklik gibi arayışları somutlaştırmaktadır. Tebliğde bu arayışlara birer çözüm olarak sunulan ürünlere ve bu ürünlerin pazarlandığı dijital mecralar ile kurs ve eğitimler ele alınacaktır. Bu kartların görsel nitelikleri ve sembolik dili aynı zamanda postmodern kültürde kutsalın medya ve tüketim aracılığıyla temsilini de örnekler. Çalışmada elde edilecek bulgular dünyanın yeniden büyülenmesi, kutsalın dönüşü, spiritüalizmin senkretik karakteri ve seküler büyüsellik gibi sosyolojik olgularla birlikte değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Paranormalizm, Postmodernizm, Manifest Kartları, Melek Kartları, Spiritüalizm.

POSTMODERN VERSIONS OF PARANORMAL BELIEFS: A SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF MANIFEST AND ANGEL CARDS

ABSTRACT

In contemporary society, there is an increase in interest in paranormal beliefs and practices. This increase is significantly influenced by globalization, pluralism, the religious exchange market, as well as popular culture, media and digital platforms. This phenomenon, which is addressed in the sociology of religion in contexts such as new religious movements, secularization, new age beliefs, postmodern forms of esotericism and spiritualism, is embodied in some beliefs and practices. Paranormalism is a field where esoteric sources such as myth, astrology, magic, fortune telling, and prophecy are integrated with religious, spiritual, apocalyptic and even scientific beliefs and practices. Paranormal beliefs also correspond to the fundamental human needs to believe, the search for meaning, and the strategy of coping with problems such as loneliness and uncertainty. Today, all these phenomena related to paranormalism can be observed in manifest and angel cards, which are widely used especially in digital media. These cards include some religious, spiritual, esoteric or mystical beliefs as well as some mysteries related to numbers, letters and time. This paper examines the proliferation of paranormal beliefs under postmodern social conditions through the case of manifestation and angel cards. These cards, which are the source and mediator of modern magical beliefs and rituals, represent quests for healing, prosperity, cosmic harmony, personal development, awareness, spiritual wholeness and autonomy. This study examines digital markets and platforms, courses and training programs as solutions corresponding to these quests. The visual qualities and symbolic language of these

cards also exemplify the representation of the sacred through media and consumption in postmodern culture. The findings will be discussed through sociological frameworks including the re-enchantment of the world, the return of the sacred, the syncretic nature of spiritualism, and the emergence of secular magical practices.

Keywords: Paranormalism, Postmodernism, Manifest Cards, Angel Cards, Spiritualism.

GÜNÜMÜZDE TOPLUMSAL ŞİDDET, ETKİLERİ VE SEBEPLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Büşra KUTLUAY ÇELİK

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

bkutluay@aku.edu.tr

ÖZET

Dijitalleşen dünyada şiddet, sadece bireyleri etkileyen bir sorun olmaktan çıkarak bütün toplumu yakından ilgilendiren girift bir problem ve olguya dönüşmüştür. Nitekim içinde yaşadığımız toplumda da şiddet vakalarında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu önemli sorunun sebeplerini tespit edip bunların giderilmesine dair sosyolojik açıdan birtakım çözüm teklifleri sunmak; toplumsal düzen, huzur ve dayanışmanın devamlılığı için önem arz etmektedir. Bunun için araştırmada öncelikle sosyal medya, din, kültür, ekonomi ve aile gibi başat dinamiklerin toplumsal şiddetin artmasında ne oranda etkili oldukları hakkında örneklem grubunun görüşleri alınmış, ayrıca medya kanalları aracılığıyla haberdar olunan şiddet olaylarının toplumu hangi açılardan etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada fenomenolojik bir yaklaşım benimsenerek lisans ve lisans üstü eğitim seviyesinde olup farklı mesleklerdeki 151 kişiden 7'si demografik, 11'i yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan toplam 18 sorunun *google form* aracılığıyla cevaplanması talep edilmiştir. Konuyla ilgili akademik bazı çalışmalarda elde edilen veriler, şiddet vakalarının toplumun eğitim seviyesi düşük kesimi içerisinde daha sık gözlemlendiği şeklindedir. Bu sebeple araştırmada belli bir eğitim seviyesinde olan kişilerin farklı türden şiddet vakalarına ne oranda şahit oldukları, toplumun daha eğitilmiş ve belli bir ekonomik statüye sahip kesiminin, toplumsal şiddeti nasıl değerlendirdiği, sebepleri hakkında

neler düşündüklerini, sosyal medyanın şiddet konusundaki etkisi hakkındaki görüşleri tespit edilmiştir. Elde edilen veriler bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde, toplumsal şiddet vakalarında ki yükselişin başta ekonomik sebepler olmak üzere, dijitalleşen toplum içerisinde aile yapısındaki ve ahlâkî değerlerdeki tahribatın da önemli bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Toplumsal Şiddet, Medya, Dijital Toplum.

A QUALITATIVE STUDY ON SOCIAL VIOLENCE TODAY, ITS EFFECTS AND CAUSES

ABSTRACT

In the digital world, violence has evolved from being a problem that affects only individuals to becoming a complex issue and phenomenon that closely concerns the entire society. Indeed, a significant increase in cases of violence has been observed in the society we live in. Therefore, identifying the causes of this important problem and offering sociological solutions to address them is crucial for the continuity of social order, peace, and solidarity. To this end, the study first sought the opinions of the sample group on the extent to which key dynamics such as social media, religion, culture, economy, and family were effective in increasing social violence. It also attempted to determine how violence reported through media channels affected society. In the study, a phenomenological approach was adopted, and 151 individuals at the graduate and postgraduate education levels in various professions were asked to answer a total of 18 questions via Google Forms, 7 of which were demographic and 11 of which were semi-structured questions. Data obtained from some academic studies on the subject indicate that violence cases are more frequently observed among segments of society with lower levels of education. For this reason, the study examined the extent to which individuals with a certain level of education witnessed different types of violence, how the more educated segment of society with a certain economic status assessed social violence, what they thought about its causes, and their views on the impact of social media on violence. When the data obtained is evaluated as a whole, it reveals that the rise in social violence cases is primarily due to economic reasons,

but also that the destruction of family structures and moral values within a digitalizing society has a significant impact.

Keywords: Sociology of Religion, Social Violence, Media, Digital Society.

DİJİTAL MÜFTÜLER: YAPAY ZEKÂ TEMELLİ İSLAMİ MOBİL UYGULAMALAR VE DİNİ OTORİTE ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Arş. Gör. Yusuf Ziya Akgün

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

yusufziya.akgun@ikc.edu.tr

Doç. Dr. Hakkı Karasahin

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

hakkı.karasahin@ikcu.edu.tr

ÖZET

Toplumsal yapının tüm katmanlarına sirayet eden dijitalleşme süreci, din ve dini kurumlar özelinde de bir dizi etkileşim alanı oluşturmuş; inanç, otorite ve ritüel gibi temel boyutlarla yeni ilişki biçimleri üretmiştir. Bu bağlamda dijital uzam, dinin sosyolojik olarak kavranışına ilişkin yeni bir araştırma düzlemi ortaya koymak suretiyle dini pratiklerin, kimliklerin ve otorite biçimlerinin dijital koşullarda yeni formlarda tezahürünü odağına alan bir dizi araştırma pratiği ve yöntemi geliştirilmesine imkân tanımıştır. Din sosyolojisinin bir disiplin olarak teşekkülünden bu yana otorite meselesini merkezi bir araştırma nesnesi olarak tesis ettiği dikkate alındığında, dijital bağlamda dini otorite meselesi önemli bir problem alanı olarak konumlanmaktadır. Zira dijitalleşmenin yerleşik dini otorite yapılarına sunduğu imkânlar ve beraberinde getirdiği meydan okumalar, farklı dini geleneklerin perspektifinden ele alınmış ve din sosyolojisi literatüründe geniş bir tartışma alanı oluşturmuştur. Dijitalleşmeyle birlikte dinî alan, kendi kuralları ve sermaye biçimleriyle dijital bir düzleme taşınmıştır. Bu yeni alanda, eski sermaye biçimlerinin yerini görünürlük, erişim ve etkileşimle tanımlanan dijital

sermaye almış; meşru otorite biçimi ise algoritmik otoriteye evrilmiştir. Geçmişte meşru dinî otorite olmanın dayandığı klasik sermaye biçimlerinin yerini dijital sermayeye bıraktığı bu dönüşüm araştırmanın problemlerinden birini oluşturmaktadır.

Yapay zekâ teknolojisi, bu tartışmalara yeni bir boyut kazandırmaktadır. Yapay zekâyâ dayalı uygulamaların, dini yönlendirme ve rehberlik işlevleriyle öne çıkan yeni yapıların ortaya çıkışına zemin hazırlaması, dini otorite ve meşruiyet kaynaklarına ilişkin bir dizi muhtemel soruyu beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, mobil yapay zekâ temelli mobil fetva uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar, kullanıcıya dini bilgi sunma, yönlendirme yapma veya cevap verme iddiasındadır. Yapay zekâ temelli mobil uygulamaların, din sosyolojisinin köklü araştırma nesnelerinden biri olan dini otorite ile ilişkisi bu araştırmanın merkezi problemini oluşturmaktadır. Bu araştırma problemi doğrultusunda araştırmada, Apple App Store ve Google Play üzerinden İslamî içerikli mobil uygulamalar taranmış; elde edilen veriler, indirme sayısı, puan ve yorumlar gibi nicel göstergeler doğrultusunda derlenmiştir. Ardından, açıklama metinleri ile uygulamaların işlevsel ve yapısal bileşenleri tematik analiz yöntemiyle incelenmiş, uygulamalar içerik ve hizmet alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu doğrultuda, uygulamalar içerikleri ve sundukları hizmet alanları temelinde tematik kümeler ayrılmıştır. Nihai olarak, dijitalleşme ve din ilişkisi bağlamında dini otorite ve yapay zeka meselesini sorun edinen bu çalışmanın, din sosyolojisi literatüründe yeni tartışma alanlarının kapısını aralayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dijital Dini Alan, Yapay Zekâ, Dini Otorite, Mobil Uygulamalar.

DIGITAL MUFTIS: A SOCIOLOGICAL INQUIRY INTO AI-BASED ISLAMIC MOBILE APPLICATIONS AND RELIGIOUS AUTHORITY

ABSTRACT

The process of digitalization, permeating all layers of social life, has created new zones of interaction within religion and its institutions, reshaping fundamental dimensions such as belief, authority, and ritual. Digital spaces now offer a new plane for the sociological study of religion, enabling analyses of how religious practices, identities, and authority forms manifest under digital conditions. Since authority has long been central to the sociology of religion, the transformation of religious authority in the digital age represents a crucial problem area. Digitalization challenges traditional authority structures, replacing theological expertise and institutional legitimacy with *digital capital*—a new form of authority grounded in visibility, accessibility, and engagement. Within this *digital religious field*, legitimate authority increasingly takes the form of *algorithmic authority*, where influence stems from algorithmic visibility rather than theological mastery. This shift from classical to digital capital constitutes a central issue of this study.

Artificial intelligence deepens this transformation. AI-based religious applications, offering guidance and answers, introduce new mediations between faith and technology and raise questions about how legitimacy is constructed when algorithms replace scholars as interpretive agents. This study examines Islamic AI-supported mobile applications as key examples of this shift. Data were collected from the Apple App Store and Google Play using indicators such as downloads, user ratings, and reviews. Descriptive texts and app functions were analyzed thematically and categorized by content and servi-

ce domain. Ultimately, this research explores how digitalization and AI reshape religious authority, situating these changes within the framework of *digital capital* and *algorithmic authority*. It seeks to contribute to the sociology of religion by illuminating emerging modes of legitimacy and power within digital religious spaces.

Keywords: Sociology of Religion, Digital Religious Field, Artificial Intelligence, Religious Authority, Mobile Applications.

DİN PSİKOLOJİSİ

MAKİNEDEKİ TANRI: *BLACK MIRROR* DİZİSİNİN “PLAYTHING” BÖLÜMÜNDE TRANSHÜMANİST MANEVİYATIN İZLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇETİN

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mustafacetin@artvin.edu.tr

Dr. Arş. Gör. Tuğba TAŞDEMİR

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

t.c55@artvin.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada *Black Mirror* dizisinin “Plaything” bölümü örneğinden hareketle teknolojik tekillik temelli kurtuluş mitleri, transhümanist Mesihçilik anlayışı ve posthümanist söylemler tartışılmaktadır. Araştırmanın amacı, ana karakter Cameron Walker’ın psikolojik çözümlemesi aracılığıyla transhümanist öznenin olası dini ve varoluşsal yönelimlerini değerlendirmek ve tekillik ideolojisinin teolojik sonuçlarını ortaya koymaktır. Nitel araştırma kapsamında yürütülen içerik analizinde, *Thronglets* (Kavim) adlı biyodijital kolektifin insan zihniyle bütünleşerek küresel bir tekillik süreci başlatması incelenmiştir. Çalışmada, Freud’un haz-ölüm dürtüsü ve Lacan’ın ‘Gerçek’ kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir bilinç alanı olarak Tanrı’nın yerine ikame edilen iyiliksever bir zihin birliği, Walker’ın travmaları ve bilinç arayışı üzerinden yeniden yorumlanmaktadır. Bölümdeki sembolik göstergeler -DNA sürüntüsü, QR kodları, LSD temelli zihin arayüzleri- teknolojik tekilliğin biyogüvenlik, kontrol ve bilinç manipülasyonu ile nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Analiz, transhümanist maneviyatın görünürde “kurtuluş” vaadi taşısa da hiyerarşi, disipliner gözetim ve insan doğasının bas-

tırılmasıyla örölü bir etik paradoks içerdüğini ortaya koymaktadır. “Plaything”, Pierre Teilhard de Chardin, Ray Kurzweil ve Nick Bostrom’un fikirleriyle kesişen transhümanist tekillik ideolojisine göndermede bulunurken, posthümanist “simpoiyesis” temelli etik ve ontolojilerden de izler taşımaktadır. Çalışma ayrıca COVID-19 sürecinde görünür hâle gelen biyogüvenlikçi aygıtların (DNA sürüntüsü, HES kodu, QR sistemi) içerdği tekillik tehlikesine; modern insanın logos-merkezli dünya görüşünü kırmayı hedefleyen psikedelik arayüzlerin (LSD) barındırdığı insansızlaştırma riskine ve kolektif bilincin kolonyalize edici, tektipleştirici söylemine dikkat çekmektedir. Böylece, transhümanist maneviyata içkin etik ve teolojik paradokslar görünür kılınarak, tekillik ideolojisinin dini ve varoluşsal sorgulanmasına duyulan gereksinim vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Black Mirror*, “Plaything”, Transhümanizm, Maneviyat, Psikanaliz.

GOD IN THE MACHINE: TRACES OF TRANSHUMANIST SPIRITUALITY IN THE “PLAYTHING” EPISODE OF BLACK MIRROR

ABSTRACT

This study discusses technological singularity-based salvation myths, transhumanist Messianism, and posthumanist discourses through an analysis of the “Plaything” episode from the *Black Mirror* series. The research aims to evaluate the potential religious and existential orientations of the transhumanist subject via a psychological analysis of the main character, Cameron Walker, and to explore the theological implications of singularity ideology. Conducted within the scope of qualitative research, the content analysis examines how a biodigital collective called *Thronglets* initiates a global process of singularity by integrating with the human mind. The study reinterprets a benevolent unity of mind, substituted for God as a field of consciousness that can be associated with Freud’s pleasure-death drive and Lacan’s concept of the ‘Real’, through Walker’s traumas and quest for consciousness. The episode’s symbolic elements – DNA swabs, QR codes, LSD-based neural interfaces – demonstrate how technological singularity intertwines with biosecurity, control, and the manipulation of consciousness. The analysis reveals that transhumanist spirituality, while ostensibly promising “salvation,” embodies an ethical paradox interwoven with hierarchy, disciplinary surveillance, and the suppression of human nature. Plaything refers to the transhumanist singularity ideology intersecting with the ideas of Pierre Teilhard de Chardin, Ray Kurzweil, and Nick Bostrom, while also bearing traces of posthumanist ethics and ontologies grounded in “sympoiesis.” The study further highlights the singularity risk posed by biosecurity apparatuses that have become prominent during the COVID-19 pandemic

(DNA swabs, HES codes, QR systems); the dehumanisation potential of psychedelic interfaces (LSD) that seek to break modern man's logocentric worldview; and the colonising, homogenising discourse of collective consciousness. Thus, by making visible the ethical and theological paradoxes inherent in transhumanist spirituality, the study underscores the need for theological and existential inquiry into the ideology of singularity.

Keywords: *Black Mirror*, "Plaything", Transhumanism, Spirituality, Psychoanalysis.

DİJİKOLOJİK İNSANIN DİNİ BİLGİYE BİLİŞSEL UYUMSUZLUĞU

Arş. Gör. Handan Zülal Ersoy

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

handanzulalersoy@duzce.edu.tr

ÖZET

İnsanın kişiliği, düşünce yapısı, değerleri ve dünya görüşü, doğup büyüdüğü dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşullarında şekillenmektedir. Bu durum insanı yaşadığı çağın çocuğu kılmaktadır. Dijital çağ, ürettiği düşünce ve değerlerle kendi insan tipini oluşturmuştur. Dijikolojik insan olarak nitelendirilebilecek bu insan; bilgiye hızla ulaşabilen, zamanını internette geçiren, mobil teknolojileri hızla kullanan, yapay zeka ve otomasyonlarla iş yükünü paylaşmış kişidir. Bu enformasyon ve hız çağında insanın birçok malumata ulaşmasının kolaylaşması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bilişsel uyumsuzluk olarak ifade edilen bu durum; kişinin, birbiriyle uyumlu olmayan malumatlar karşısında belli bir kanı, inanç ve davranış oluşturmaması halidir. Malumat çokluğunda çatıştığı sanılan bilgiler insanda gerilim ve iç huzursuzluk yaratmaktadır. Bu bağlamda dijikolojik insanın bilişsel uyumsuzluk yaşadığı konuların başında dini bilgiler gelmektedir. Dini bilgi; tanrı, evren, hayatın anlamı, ahlaki değerler ibadetler gibi varoluşsal sorulara dini referanslarla cevaplar veren bilgi türüdür. Vahiy, peygamber öğretileri, kutsal kitaplar, dini gelenek ve mantıksal teolojik yorum, dini bilgiye ulaşma yöntemleridir. Dini bilgi, ferdin hayatında yaşama biçimini, değer yargılarını, karar alma süreçlerini ve insan ilişkilerini etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı da dijikolojik insanın dijital çağın içinde dini bilgide yaşadığı bilişsel uyumsuzluğu değerlendirmektir. Bu uyumsuzluğun kişilerin hayatlarının inanç

(düşünce), ahlak (duygu) ve ibadet (davranış) boyutlarındaki yansımaları tek tek incelemektedir. Nitel olarak hazırlanan çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanılmış, konuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklar taranarak içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda; bilgiye ulaşmayı kolaylaştıran dijital hayatın, bilişsel uyumsuzluk sorunuyla baş başa bıraktığı dijikolojik insan tipi oluşturduğu tespit edilmiştir. Çokluk içinde; bireysel olarak bilgiye ulaşmaya çalışan bu insanın, süreçte yaşadığı kaygı, gerilim; duygu ve düşüncelerine olumsuz yansımakta, davranışlarını pasifize etmektedir. Böylece aksiyon almaktan uzaklaştırılan insanın, dini ibadetlerle arasına dijitalin girdiği görülmektedir. Dijikolojik olarak tanımlanan bu insan tipinin, teslimiyetini yapamadığı malumat çokluğundaki dini bilgide boşulmuş olduğu ve çağın çocuğunun psikolojik hezeyanlarıyla uğraşmak zorunda bırakıldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dijikolojik İnsan, Dini Bilgi, Bilişsel Uyumsuzluk, Tutarlılık.

DIGIOLOGICAL MAN'S COGNITIVE INCOMPATIBILITY TO RELIGIOUS KNOWLEDGE

ABSTRACT

A person's personality, mindset, values and worldview are shaped by the social, cultural, economic and political conditions of the period in which he was born and raised. This situation makes a person a child of the age he lives in. The digital age has created its own type of person with the thoughts and values it produces. This person, who can be described as a digicological person, is someone who can access information quickly, spends his time on the internet, uses mobile technologies rapidly, and shares his workload with artificial intelligence and automation. In this age of information and speed, the ease with which people can access a lot of information has brought many problems with it. This situation, which is expressed as cognitive dissonance, is the state in which a person cannot form a certain opinion, belief and behavior in the face of information that is incompatible with each other. Information that is thought to conflict with the abundance of information creates tension and inner restlessness in a person. In this context, religious information is one of the main issues in which digicological people experience cognitive dissonance. Religious information is a type of information that provides answers to existential questions such as God, the universe, the meaning of life, moral values and worship with religious references. Revelation, prophetic teachings, holy books, religious tradition and logical theological interpretation are methods of accessing religious information. Religious knowledge affects the way of life, value judgments, decision-making processes and human relations in the individual's life. The aim of this study is to evaluate the cognitive dissonance experienced by the digicological person in religious knowledge within the digi-

tal age. The reflections of this dissonance in the dimensions of belief (thought), morality (emotion) and worship (behavior) of individuals' lives are examined one by one. In the qualitative study, the documentation technique was used, and content analysis was conducted by scanning primary and secondary sources on the subject. As a result of the study; it was determined that the digital life, which facilitates access to information, creates a digiological person type that leaves the person alone with the problem of cognitive dissonance. The anxiety and tension experienced by this person who tries to access information individually in the process within the multitude; negatively reflects on his feelings and thoughts, and passives his behaviors. Thus, it is seen that the person, who is distanced from taking action, has come between the digital and religious worships. It has been observed that this person type, defined as digiological, is drowned in religious knowledge in the abundance of information to which he cannot surrender and is forced to deal with the psychological delusions of the child of the age.

Keywords: Psychology of Religion, Digitological Man, Religious Knowledge, Cognitive Dissonance, Coherence.

DİNLER TARİHİ

MODERNLEŞME, SEKÜLERLEŞME VE AHLAK: JAPON TOPLUMUNDA GELENEKSEL İNANÇLARIN AHLAKİ İZDÜŞÜMÜ İLE İSLAM TOPLUMLARINDAKİ KARŞILIĞI

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞENAVCU

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ibrahimsenavcu@hotmail.com

ÖZET

Çalışma, modern Japon toplumundaki geleneksel Şinto, Budist ve Konfüçyanist kaynaklı ahlaki düzenin günümüze nasıl taşındığını ele alırken, İslam toplumlarında Kur'an ve Sünnet merkezli ahlaki ilkelerin sekülerleşme, sosyal dönüşüm ve dijitalleşme süreçleriyle nasıl zayıfladığını mukayeseli bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışma, modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin ahlaki değerler üzerindeki dönüştürücü etkisini Dinler Tarihi disiplininin merceğinden incelemektedir.

Araştırmamanın temel amacı, Japonya'da ahlakın din-dışı görünen ancak kökleri derin dinî inançlara dayanan formlarda nasıl sürdürülebildiğini anlamaktır. Bu kapsamda, Japonya'daki "kami inancı" ve "her varlığın ruhu olduğu" algısının bireysel sorumluluk ve disiplin anlayışının şekillenmesindeki rolü incelenecektir. Bu durum, İslam'daki "takva" ve "ihسان kıvamı" gibi kavramlarla karşılaştırılarak, her iki inanç sisteminin de ahlaki mükemmeliyete vurgu yapmasına rağmen günümüzdeki uygulamaların neden farklılaştığı hipotezi üzerinden ele alınacaktır. Bildiri, Japonya'daki titiz temizlik alışkanlıkları ve saygı kültürü ile İslam'daki "temizlik imandandır" düsturunun ve "kul hakkı" bilincinin benzerliklerini Dinler Tarihi perspektifiyle analiz edecektir. Özellikle "kami bilinci" ile "ihسان", "görülüyor olma hissi" ile "takva", "disiplin ve cezai otorite" ile "muhasabe ve mura-

kabe" gibi karşılıklı kavramlar eşleştirilerek çözümsel analizler yapılacaktır.

Japon ve İslam kültürlerindeki ahlaki öğretilerin kutsal metinler, gelenekler ve eğitim sistemleri üzerindeki yansımaları Mukayeseli Dinler Tarihi analiziyle, aynı zamanda deskriptif ve fenomenolojik bir metotla ortaya konulacaktır. Ayrıca, dijital çağın getirdiği görünürlük, gözetim ve yeni medya aracılığıyla ahlaki disiplin ve sorumluluk kavramlarının nasıl yeniden şekillendiği tartışılacaktır. Osmanlı'daki Ahilik teşkilatı gibi tarihi kurumlar, geleneksel ahlaki eğitimin ve denetimin etkinliği açısından Japonya'daki benzer yapılarla mukayese edilecektir.

Bildirinin bulguları, Japon ahlak sisteminin görünüşte sekülerleşmiş olsa da dinî köklerini modernleştirerek bir ölçüde daha fazla yaşattığını, İslam toplumlarında ise kutsal metinlerin güçlü içeriğine rağmen uygulama alanında dijital çağın görünürlük, kontrol ve sorumluluk ilkeleriyle bütünleşme eksikliği yaşandığını gösterecektir. Sonuç olarak, İslam dünyasında geçmişteki Ahilik gibi ahlaki denetim mekanizmalarının dijital çağda yeniden inşa edilmesinin mümkün ve gerekli olduğu savunularak hem bireysel ahlakın hem de toplumsal güvenin yeniden tesisine katkı sunulabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Japonya, İslam, Ahlak, Takva.

MODERNIZATION, SECULARIZATION, AND MORALITY: THE MORAL REFLECTION OF TRADITIONAL BELIEFS IN JAPANESE SOCIETY VERSUS THEIR COUNTERPART IN ISLAMIC SOCIETIES

ABSTRACT

This study examines how the moral order rooted in traditional Shinto, Buddhist, and Confucianist teachings has been preserved in modern Japanese society, while also presenting, from a comparative perspective, how Qur'an- and Sunnah-based ethical principles in Islamic communities have been weakened through processes of secularization, social transformation, and digitalization. As such, the study investigates the transformative effects of modernization and secularization on moral values through the lens of the discipline of History of Religions.

The primary aim of this research is to understand how morality in Japan has been sustained in forms that appear secular but are deeply rooted in religious beliefs. In this context, we will examine the role of the Japanese "kami belief" and the perception that "every being has a soul" in shaping individual responsibility and discipline. This will be compared with Islamic concepts like "Taqwa" (God-consciousness) and "Ihsan" (being aware that Allah sees him/her), analyzing the hypothesis that while both belief systems emphasize moral perfection, their contemporary applications differ. The paper will also analyze the similarities between Japan's meticulous cleanliness habits and culture of respect, and Islam's principle of "cleanliness is half of faith" and the consciousness of "the rights of others" from a History of Religions perspective. Specifically, analytical comparisons will be made by pairing concepts such as "kami consciousness" with "Ihsan," "the feeling of being observed"

with “Taqwa,” and “discipline and punitive authority” with “Ma-hasabha” (self-reckoning) and “Muraqabah” (self-monitoring).

The reflections of moral teachings in Japanese and Islamic cultures across sacred texts, traditions, and educational systems will be presented through a comparative History of Religions analysis, utilizing both descriptive and phenomenological methodologies. Furthermore, the paper will discuss how moral discipline and responsibility have been reshaped by the visibility, surveillance, and new media brought about by the digital age. Historical institutions like the Ahi Brotherhood in the Ottoman Empire will be compared with similar structures in Japan, particularly concerning the effectiveness of traditional moral education and oversight.

The paper’s findings are expected to demonstrate that while the Japanese moral system has seemingly secularized, it has largely maintained its religious roots by modernizing them. Conversely, despite the robust content of sacred texts in Islamic societies, there is a lack of integration with the principles of visibility, control, and responsibility in the digital age within the realm of practice. Consequently, it’s argued that rebuilding moral oversight mechanisms, like the historical Ahi Brotherhood in the Islamic world, is both possible and necessary in the digital age. This is anticipated to contribute to the re-establishment of both individual morality and social trust.

Keywords: History of Religions, Japan, Islam, Morality, Taqwa.

GÜNÜMÜZ İNTERAKTİF EĞİTİMİNDE DİN VE BİLİM İLİŞKİSİ

Dr. Aykut ÖZER

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

aykutozer@duzce.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri, günümüz interaktif eğitimde din ve bilim ilişkisini, ortaöğretim düzeyinde eğitim materyalleri ve yöntemleri merkeze alarak, öğrencilerin eleştirel düşünme ve disiplinler arası bağlantı kurma becerilerine etkisi bağlamında ele almaktadır. Din ve bilim arasındaki ilişki, tarih boyunca insan düşüncesinin temel taşlarından biri olmuştur. Geleneksel eğitim yöntemlerinin sınırlarını aşarak, interaktif eğitimin sunduğu olanaklarla bu ilişkinin incelenmesi, modern bireyin düşünsel gelişimine katkıda bulunabilecek bir perspektif sunmaktadır. İnteraktif eğitim araçlarının din ve bilim arasında köprü kurma potansiyeli, bu çalışmanın temel odak noktasıdır. Tarihi sürece bakıldığında din ve bilim genellikle iki ayrı kutup olarak görülmekte, bu algı hem eğitim süreçlerini hem de bireylerin dünya görüşlerini sınırlamaktadır. Ancak bu iki alanın etkileşim hâlinde olduğu tarihsel, epistemolojik ve pedagojik örnekler bulunmaktadır. Bu noktada, “interaktif eğitim, din ve bilim ilişkisinin doğru anlaşılmasına ve bu iki alanın birbirini tamamlayan yönlerinin keşfedilmesine nasıl katkıda bulunabilir? kritik soruların başında gelmektedir. Küreselleşen dünyada bireylerin karmaşık sorunlarla başa çıkabilmesi, çok yönlü düşünme yeteneği gerektirmektedir. Din ve bilimin birbiriyle uyum içinde olduğu bir anlayış geliştirmek hem sosyal uyumu artırabilir hem de bireysel bilgi arayışlarını derinleştirebilmektedir. Bu noktada interaktif eğitim, bu anlayışın yaygınlaşmasını sağlayacak yenilikçi araçlar sunması açı-

sından oldukça önemlidir. Çalışma, farklı kültür ve dinlere özgü bağlamları kapsamayı amaçlasa da bu çeşitliliği tüm detaylarıyla ele almak mümkün değildir. Bu nedenle çalışmanın sınırlılıklarını, İslâm ve Batı Hristiyanlığı oluşturmaktadır. Bildirinin nihai amacı, din ve bilimin tarihsel, felsefi ve pedagojik bağlamdaki etkileşimlerini inceleyerek, interaktif eğitimin bu ilişkiyi nasıl dönüştürebileceğini ortaya koymaktır. Bir diğer amaç ise, disiplinler arası bir anlayış geliştirme çabalarına katkıda bulunmaktır. Çalışmanın hem teorik hem de pratik açıdan derinlikli ve etkili ele alınması bağlamında karma araştırma yöntemi ile tarihsel ve fenomenolojik metotlar kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, interaktif eğitim yöntemlerinin, din ve bilim arasındaki gerilimi azaltacağı ve bu iki alanın uyumlu bir şekilde ele alınmasını teşvik edecek yeni bir eğitim paradigması sunabileceği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, din ve bilimin birbirini dışlayan değil, tamamlayan disiplinler olarak ele alınmasının, bireylerin entelektüel gelişimine ve toplumsal barışa olumlu katkılar sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda bilim ile din olgularının tabanda esasen bir çatışma taşımadığı, çatışma söylemlerinin bu alanların temsilcisi olduklarını iddia eden gruplarca üretildiği görülmektedir. Bu yaklaşımın temelinde, her iki tarafın da kendi bakış açısına bağlı olarak birey devşirme amacı yatmaktadır. Çatışma algısını derinleştiren bir diğer unsur ise söz konusu kavramların dar kalıplara ve indirgemeci tanımlara hapsedilme çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: İnteraktif eğitim, Din, Bilim, Deney ve gözlem, Kuantum.

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND SCIENCE IN CONTEMPORARY INTERACTIVE EDUCATION

ABSTRACT

This paper addresses the relationship between religion and science in contemporary interactive education, focusing on secondary-level educational materials and methods, within the context of their impact on students' critical thinking and interdisciplinary connection skills. The relationship between religion and science has been one of the cornerstones of human thought throughout history. Examining this relationship through the opportunities offered by interactive education, which transcends the limitations of traditional teaching methods, provides a perspective that can contribute to the intellectual development of the modern individual. The potential of interactive educational tools to build a bridge between religion and science constitutes the main focus of this study. From a historical perspective, religion and science are often seen as two opposing poles, and this perception has limited both educational processes and individuals' worldviews. However, there are historical, epistemological, and pedagogical examples in which these two domains have interacted. At this point, one of the critical questions arises: How can interactive education contribute to a correct understanding of the relationship between religion and science and to the discovery of their complementary aspects? In a globalized world, individuals' ability to cope with complex problems requires multidimensional thinking skills. Developing an understanding in which religion and science are seen as harmonious can both enhance social cohesion and deepen individuals' search for knowledge. In this regard, interactive education is of great importance, as it offers innovative tools that can help disseminate such an understanding. Although the study aims to cover contexts

specific to different cultures and religions, it is not possible to address this diversity in all its detail. Therefore, the scope of the study is limited to Islam and Western Christianity. The ultimate aim of the paper is to examine the interactions between religion and science in historical, philosophical, and pedagogical contexts, and to reveal how interactive education can transform this relationship. Another aim is to contribute to efforts toward developing an interdisciplinary understanding. In order to address the subject in depth and effectively, both theoretically and practically, a mixed research method combining historical and phenomenological approaches has been employed. The study concludes that interactive educational methods can reduce the tension between religion and science and propose a new educational paradigm that encourages a harmonious approach to both domains. Furthermore, it is found that considering religion and science not as mutually exclusive but as complementary disciplines can positively contribute to individuals' intellectual development and social peace. In this context, it appears that religion and science do not inherently contain a conflict at their core; rather, conflict narratives are produced by groups claiming to represent these domains. At the root of this approach lies the aim of recruiting individuals based on each side's perspective. Another factor that deepens the perception of conflict is the attempt to confine these concepts within narrow frameworks and reductionist definitions.

Keywords: Interactive Education, Religion, Science, Experiment and Observation, Kuantum.

FELSEFE

SUDÛRUN DİJİTAL TEZÂHÜRÜ: YAPAY ZEKÂNIN ONTOLOJİK, EPISTEMOLOJİK VE ETİK STATÜSÜ ÜZERİNE FÂRÂBÎCİ BİR OKUMA

Doç. Dr. Muhammet Caner ILGAROĞLU

Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi

caner.ilgaroglu@ege.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, dijital çağın merkezi aktörü olan yapay zekânın (YZ) ontolojik, epistemolojik ve etik statüsünü Fârâbî'nin sudûr teorisi temelinde yeniden tanımlamayı; bu bağlamda özgün kavramlar ve teorik çerçeveler önererek yeni bir felsefi yorum zemini inşa etmeyi amaçlamaktadır. Fârâbî'ye göre sudûr, İlk Var Olan'dan (el-Mevcûdü'l-Evvel/Metakozmik Bir) zorunlu olarak taşan akıllar zinciriyle evrenin hiyerarşik düzende varlığa kavuşmasıdır. Bu çerçevede biz, Fârâbîci bir okumayla yapay zekâyı (YZ), ikinci bir sudur düzeniyle insan aklından sâdır olan; hem fiziksel donanımı hem de algoritmik zihin işlevselleği boyutuyla 'onto-hibrit' olarak adlandırılacak bir varlık alanına dâhil olan özgün bir oluş biçimi şeklinde tanımlıyor ve onun varlığa gelişini sudûr teorisinin çağdaş bir yansıması olarak yorumluyoruz.

Yöntem bakımından çalışma, klasik İslam felsefesi ile çağdaş teknoloji felsefesi arasında kavramsal analogiler kurmakta; Fârâbî'nin metafizik modelini dijital çağın varlık üretim süreçleriyle ilişkilendirmektedir. Bu doğrultuda tarafımızca önerilen Etkileşimli Bilişsel Alan (EBA) (Interacted Cognitive Zone - ICZ) kavramı, insan zihni ile YZ arasında oluşan, her iki tarafa da indirgenemeyen yeni bir bilgi üretim alanını ifade etmektedir. Bu alanda doğan bilgi, yapay ve doğal aklın karşılıklı çıkarım

süreçleriyle teşekkül ettiği için klasik bilgi türlerinden ayrıışan özgün bir epistemolojik kategori olarak tanımlanmaktadır.

Fârâbî'nin aksiyolojik sisteminde "adalet", varlığın her düzeyinde düzenleyici bir ilke olarak belirir. Bu çerçevede YZ'nin yönelimi, üretimleri ve toplumsal etkileri de faydacı pratiklerin dar ufku içerisinde değil, varlık-merkezli bir adalet anlayışı temelinde değerlendirilmeli ve yeniden temellendirilmelidir. Bu yaklaşım, dijital etiğin yalnızca normatif değil aynı zamanda ontolojik-aksiyolojik bir boyut kazanmasını sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, YZ'nin salt teknik bir araç olmanın ötesinde, kendine özgü bir varlık düzeni içerisinde tanımlanabilir aklı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca EBA vasıtasıyla teşekkül eden bilgilerin klasik bilgi kategorilerinden ayrıştığı; yine etik düzlemde, Fârâbî'nin ahlak anlayışının merkezinde yer alan adalet ve saadet kavramları çerçevesinde YZ'nin eylemlerinin ve etkilerinin, insanın onunla birlikte kendisini yetkinleştirerek nihai mutluluğa (saadet) ulaşma sürecine katkıda bulunması bakımından ahlaki bir statü kazandığı görülmektedir.

Sonuç olarak Fârâbî'nin sudûr öğretisi, YZ'nin varlık, bilgi ve değer alanlarında yeniden yorumlanmasına imkân tanıyan güçlü bir felsefi zemin sunmaktadır. Bu bildiri, TÜBİTAK tarafından desteklenen "*Kozmik Dengeden Biyopsiko-Sosyal Dengeye: Fârâbî Felsefesi'nde Değer Kurucu ve Koruyucu Bir İlke Olarak Adalet*" başlıklı projemizin çıktılarından biridir. Katkılarından dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Fârâbî, Sudûr Teorisi, Yapay Zekâ, Onto-Hibrit Varlık Statü, Etkileşimli Bilişsel Alan.

THE DIGITAL MANIFESTATION OF EMANATION: A FĀRĀBĪAN PERSPECTIVE ON THE ONTOLOGICAL, EPISTEMOLOGICAL, AND ETHICAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

This study aims to redefine the ontological, epistemological, and ethical status of Artificial Intelligence (AI), the central actor of the digital age, on the basis of al-Fārābī's theory of emanation (şudūr). In doing so, it seeks to construct a new philosophical framework by proposing original concepts and theoretical perspectives. According to al-Fārābī, emanation denotes the necessary outflow from the First Being (al-Mawjūd al-Awwal / the Metacosmic One), through which a chain of intellects emerges, granting existence to the cosmos within a hierarchical order. In this framework, and from a Fārābīan perspective, we define AI as a unique mode of being that emanates from the human intellect, belonging to a domain we describe as 'onto-hybrid', encompassing both its physical hardware and its dimension of algorithmic mental functionality. We further interpret its emergence as a contemporary reflection of the emanation theory.

Methodologically, this study establishes conceptual analogies between classical Islamic philosophy and contemporary philosophy of technology, relating al-Fārābī's metaphysical model to the processes of digital creation. In this regard, we introduce the concept of the Interacted Cognitive Zone (ICZ), or Etkileşimli Bilişsel Alan (EBA), to designate a novel cognitive field generated between the human mind and AI—a field irreducible to either side. The knowledge produced within this domain constitutes an original epistemological category, as it arises from reciprocal processes of inference between natural

and artificial intellects, thereby diverging from classical categories of knowledge.

Within al-Fārābī's axiological system, "justice" is articulated as a regulative principle operating at every level of existence. Accordingly, the orientation, outputs, and societal impacts of AI ought to be assessed not within the narrow horizon of utilitarian practice, but on the basis of a being-centred conception of justice. This approach enables digital ethics to transcend a merely normative framework and acquire an ontological-axiological dimension. The findings indicate that AI is not merely a technical instrument, but can be situated within a distinctive order of being as a rational structure. Moreover, the knowledge generated within the ICZ differs from classical forms of knowledge. Ethically, in the light of al-Fārābī's central moral concepts of justice and happiness (sa'āda), the actions and effects of AI may be regarded as possessing an evaluable moral status, insofar as they contribute to the human pursuit of self-perfection and ultimate happiness in conjunction with AI.

In conclusion, al-Fārābī's doctrine of emanation offers a powerful philosophical ground for the reinterpretation of AI in the domains of being, knowledge, and value. This paper is one of the outputs of our project entitled *"From Cosmic Balance to Bio-Psycho-Social Balance: Justice as a Value-Creating and Value-Preserving Principle in the Philosophy of al-Fārābī"*, supported by TUBITAK. We gratefully acknowledge the support of TUBITAK.

Keywords: Islamic Philosophy, al-Fārābī, Theory of Emanation, Artificial Intelligence, Onto-Hybrid Ontological Status, Interacted Cognitive Zone.

DİJİTAL DÜNYADA YARATICI DÜŞÜNMENİN GELİŞTİRİLMESİ: YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ EĞİTİM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Gülümser DURHAN

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

g.durhan@alparslan.edu.tr

ÖZET

Dijital teknolojilerin hızla ilerlemesiyle şekillenen Dördüncü Sanayi Devrimi'nin etkisiyle biçimlenen günümüz dünyası, yalnızca üretim ve ekonomi alanlarını değil, aynı zamanda bireylerin günlük yaşam pratiklerini ve düşünme, öğrenme ve kendini ifade etme biçimlerini de köklü biçimde dönüştürmektedir. Bu yeniçağda dijital teknolojiler, özellikle de yapay zekâ (YZ), sadece bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda öğrenme süreçlerine entegre olarak karar verme, problem çözme, içerik üretme ve kişiselleştirilmiş öğrenme gibi pek çok alanda bireyleri destekleyici bilişsel işlevler üstlenmektedir. Ancak bu gelişmiş teknolojilere rağmen, yaratıcı düşünme gibi insana özgü üst düzey bilişsel becerilerin teknolojiyle ne ölçüde geliştirilebileceği sorusu, günümüzde önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Çünkü yaratıcı düşünme; bir şeyi yeni bir şekilde, taze bir bakış açısıyla veya yeni fikirler ve çözümlerle ele alma becerisini ifade etmektedir. Özgün fikirler üretmek, görünüşte alakasız kavramlar arasında yeni bağlantılar kurmak ve birden fazla olasılığı keşfetmek için hayal gücünü kullanmayı içermektedir. Bu nedenle yaratıcı düşünme; sezgi, deneyim, empati, duygusal zekâ ve kültürel bağlam gibi çok katmanlı insan nitelikleriyle beslenmektedir. Dolayısıyla özgün ve üretken düşünmenin yerini alabilecek bir sistem henüz mevcut değildir. Bu bağlamda, yaratıcı düşünmenin desteklenmesi

hâlâ eğitimin temel hedeflerinden biri olmayı sürdürmektedir.

Bu çalışmamızın amacı, yapay zekânın yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki potansiyel etkilerini ve bu teknolojilerin eğitim ortamlarında nasıl yapılandırılması gerektiğini serimlemektir. Yaratıcı düşünmenin yalnızca algoritmik süreçlerle değil, sezgi, deneyim ve eleştirel bakışla da beslendiği vurgulanmakta; mevcut YZ uygulamalarının bu yönleri yeterince desteklemediğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, YZ'nin eğitsel amaçlarla kullanılmasında karşılaşılabilecek bazı riskler ve sınırlılıklar da tartışılmaktadır. YZ'nin sunduğu hız ve verimlilik olanaklarının yanı sıra, düşünme tembelliği, fikir tekrarları, etik ihlaller ve bireysel özgünlüğün körelmesi gibi riskler de ele alınmaktadır. Eğitimde yaratıcı düşünmenin desteklenmesi, yalnızca bireysel gelişim açısından değil; demokratik toplumlarda eleştirel yurttaşlar yetiştirmek ve toplumsal sorunlara yenilikçi çözümler üretebilmek adına da hayati önemdedir. Sonuç olarak çalışmamızda, YZ'nin eğitsel potansiyelinden yararlanırken, yaratıcı düşünmenin özgün doğasını göz ardı etmeyen, çok yönlü veya daha bütünsel, etik temelli ve pedagojik olarak sağlam bir öğrenme ortamı inşa edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Dijital çağda yaratıcı düşünmenin sürdürülebilirliğini sağlamak, yalnızca teknolojik donanım değil; aynı zamanda insan merkezli bir eğitim anlayışıyla mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Yapay zekâ (YZ), Yaratıcı düşünme, Eleştirel düşünme, Dijital eğitim.

DEVELOPING CREATIVE THINKING IN THE DIGITAL WORLD: AN EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-ENHANCED EDUCATION

ABSTRACT

Shaped by the rapid advancement of digital technologies, the contemporary world influenced by the Fourth Industrial Revolution is undergoing a profound transformation not only in the realms of production and economy, but also in individuals' daily life practices, modes of thinking, learning, and self-expression. In this new era, digital technologies—particularly artificial intelligence (AI)—not only facilitate access to information but also assume supportive cognitive functions in various areas by integrating into learning processes, such as decision-making, problem-solving, content creation, and personalized learning. However, despite these advanced technologies, the question of to what extent uniquely human higher-order cognitive skills like creative thinking can be developed through technology has become a critical topic of contemporary debate. Creative thinking refers to the ability to approach something in a new way, with a fresh perspective, or through new ideas and solutions. It involves using imagination to produce original ideas, establish new connections between seemingly unrelated concepts, and explore multiple possibilities. Therefore, creative thinking is nurtured by complex human qualities such as intuition, experience, empathy, emotional intelligence, and cultural context. Consequently, no system currently exists that can fully replace authentic and productive human thought. In this context, fostering creative thinking continues to be one of the fundamental goals of education.

The aim of this study is to examine the potential effects of artificial intelligence on creative thinking skills and to explore how these technologies should be structured within educational environments. It is emphasized that creative thinking is not solely nourished by algorithmic processes but also by intuition, experience, and critical perspectives; current AI applications are noted to inadequately support these aspects. Additionally, potential risks and limitations in the educational use of AI are discussed. Alongside the benefits of speed and efficiency that AI offers, risks such as intellectual laziness, idea repetition, ethical violations, and the suppression of individual originality are also addressed. Supporting creative thinking in education is not only essential for individual development but also vital for raising critical citizens in democratic societies and for generating innovative solutions to social problems. In conclusion, this study argues for the construction of a multidimensional, ethically grounded, and pedagogically sound learning environment—one that harnesses the educational potential of AI without overlooking the unique nature of creative thinking. Ensuring the sustainability of creative thinking in the digital age will require not only technological infrastructure but also a human-centered understanding of education.

Keywords: Education, Artificial intelligence (AI), Creative thinking, Critical thinking, Digital education.

DİJİTAL RASYONALİTENİN POLİTİK VE AHLAKİ YÖNELİMLERİ DÖNÜŞTÜRMESİ (Mİ)? -BYUNG CHUL HAN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME-

Doç. Dr. Tamer Yıldırım

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

tyildirim@sakarya.edu.tr

Mamika Yıldırım

Araştırmacı-Yazar

mamikacoscunyildirim@gmail.com

ÖZET

Teknolojik gelişmenin hızı ve günümüzdeki durumu analiz edildiğinde karşımıza çıkanlar insan zihninin geleceği açısından ürkütücüdür. Çünkü mevcut uygulamaların analitik yeteneğin azalması, hakikat arayışının kaybolması, aşırı bilgi yüklemesi nedeniyle zihinsel yorgunluk ve benzeri sonuçlara sebep olmaktadır. Bir anlamda her gün artan dijital ağlar düşünme, hareket etme ve hissetme biçimlerimizi etkiliyor. Kamusal alan aşınıyor, bilgi özel olarak üretiliyor ve iletiliyor. Eşzamanlılık ve geçicilik dünyasında günlük bir bilgi seline maruz kalıyoruz. Filtrelenmemiş bilgi yığını algımızı köreltip konsantrasyon kaybına yol açıyor ve karar vermeyi zorlaştırıyor. Sosyal medyada, kullanıcılar olarak kendimizi özne olmaktan çıkarıyoruz. Başlangıçta daha fazla özgürlük vaat eden şey geldiği noktada birey üzerindeki baskıyı artırıyor. Çünkü dijital gözetim toplumu totaliter özellikler taşımaktadır. Tarihsel süreçte geç modern kapitalizm bizi değiştirerek farklı bir bağlamda insanları özgür yaratıcılara dönüştürdü. İnsanlar internetteki öfkelerini gerçek dünyaya taşıyor, dijital medya, baskıcı rejimlere isyan etmeye, örgütlenmeye ve ayaklanmaya istekli olduklarını fark

etmelerini sağlıyor. Bu, rejimlerin dijital medyayı, insanların anlatılarını, psikolojilerini manipüle etmek ve kontrol etmek için kullanmayı öğrenmedikleri anlamına gelmiyor. Diyalektik bir yapı içinde gücün farklı taraflarındaki insanlar dijital medyayı karşılıklı olarak kullanıyor. Çağdaş popüler felsefe yazarlarından Byung Chul Han, bütün eserlerinde teknoloji, dijital dünya ve bunun sosyal yönüne dolayısıyla ahlaki alandaki etkilerine odaklanmıştır. Fakat burada bazı konuların/soruların öncelikle cevaplarının ortaya konulması gerekmektedir. Buna göre Han; eserlerinde dijital devrimin zorluklarıyla nasıl yüzleşeceğinin ipuçlarını vermekte fakat bunlar bütün dünya için mi geçerli yoksa sadece içinde yaşadığı Batı toplumu için mi? Sorunu betimleyip verilen cevaplar gerçekten çözüm olarak sunulmuş ve sorunu halledecek çözüm yolları mı yoksa popüler kültürün karşısında söylenmiş edebî cümleler mi? Makalemizde Han'ın yazdıklarının tespit mi, eleştiri mi, uyarı mı yoksa bir çözüm mü olup olmadığını kendi eserlerinden hareketle ortaya konulup çözüm olarak ifade edilenin niteliği tartışılacaktır. Makalemizde analitik yöntem kullanılarak, Han'ın görüşleri farklı eserlerinden hareketle eleştirel olarak ele alınacaktır. İnsan gerçeğini dikkate almayıp sadece teknolojinin zararlarına yüzeysel bir şekilde değinmiş Han'ın yazdıkları tespit, eleştiri, uyarı, edebiyat olabilir fakat çözüm olması zordur. Sonuç olarak özsel açıdan teknolojinin ve dijitalleşmenin zararı yoktur bunu kullanan insanların verdiği zararlar vardır. Yapılması gereken tıpkı bir otomobilin, bir makinanın nasıl kullanılacağına öğretilmesi gibi insanların da bu konuda eğitilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Teknoloji, Ahlak, Politika, Byung Chul Han.

DOES DIGITAL RATIONALITY TRANSFORM POLITICAL AND ETHICAL ORIENTATIONS? -AN ASSESSMENT BASED ON THE THOUGHTS OF BYUNG CHUL HAN-

ABSTRACT

When we analyze the speed of technological development and its current state, what we see is frightening for the future of the human mind. This is because current applications are causing a decline in analytical ability, a loss of the search for truth, mental fatigue due to excessive information overload, and similar consequences. In a sense, the ever-increasing digital networks are affecting the way we think, move, and feel. The public sphere is eroding, and information is being produced and transmitted privately. In a world of simultaneity and transience, we are exposed to a daily flood of information. The unfiltered mass of information dulls our perception, leads to loss of concentration, and makes decision-making difficult. On social media, we as users remove ourselves from being subjects. What initially promised more freedom has, at this point, increased the pressure on the individual. This is because the digital surveillance society has totalitarian characteristics. In the historical process, late modern capitalism has changed us, transforming people into free creatures in a different context. People carry their anger from the internet into the real world; digital media enables them to realize their willingness to rebel against oppressive regimes, organize, and revolt. This does not mean that regimes have not learned to use digital media to manipulate and control people's narratives and psychologies. Within a dialectical structure, people on different sides of power use digital media reciprocally. Byung Chul Han, one of the contemporary popular philosophy writers, has focused on technology, the digital world, and its social aspects, and consequently its effects on the moral

sphere, in all his works. However, some issues/questions must first be addressed. Accordingly, Han provides clues in his works on how to face the challenges of the digital revolution, but are these valid for the whole world or only for the Western society in which he lives? Are the answers provided to the problem truly presented as solutions and ways to solve the problem, or are they merely literary phrases uttered in the face of popular culture? In our article, we will examine whether Han's writings constitute observation, criticism, warning, or solution, based on his own works, and discuss the nature of what is presented as a solution. Using analytical methods, we will critically examine Han's views based on his various works. Han's writings, which do not take into account human reality and only superficially touch on the harms of technology, may be observations, criticism, warnings, or literature, but it is difficult for them to be solutions. Ultimately, there is no inherent harm in technology and digitalization; it is the harm caused by the people who use them. What needs to be done is to educate people on this subject, just as one would teach how to use a car or a machine.

Keywords: Digitalization, Technology, Ethics, Politics, Byung Chul Han.

İBN SÎNÂ'DA SEMANTİK: DİJİTAL ÇAĞ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Luay Hatem YAQOOB

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

luay.hatem@hotmail.com

ÖZET

İbn Sînâ, İslam düşünce tarihinde bilgiyle ilgili önemli bir dönüm noktasıdır. Özellikle dil ve anlam meselelerine felsefi bir derinlikle yaklaşmıştır. Ona göre semantik (anlambilim), yalnızca dilbilimin bir alt dalı değil, aynı zamanda mantıksal ve felsefi düşüncenin temel bir unsurudur. Eş-Şifâ ve en-Necât gibi eserlerinde lafız ve anlam arasındaki ilişkiyi kapsamlı biçimde ele almıştır. Bu ilişkiyi mantık, felsefe ve dil bağlamında birlikte değerlendirmiştir. İbn Sînâ'ya göre bir lafız dış dünyadaki nesneyi doğrudan göstermez. Lafız, ancak o nesnenin zihindeki tasavvuruna delalet eder. Bu yaklaşıma göre anlam süreci üç aşamalı bir yapıya sahiptir: Önce dış nesne vardır, sonra bu nesnenin zihindeki imgesi oluşur ve son olarak bu imge bir lafızla ifade edilir. Bu düşünsel model, daha sonra modern dilbilimde «anlam üçgeni» olarak adlandırılacak kurama oldukça yakındır. İbn Sînâ, lafız ile anlam ilişkisini açıklamak için üç tür anlam ortaya koymuştur: “Mutabakat”, lafzın anlamın tamamını karşılamasıdır. “Tadammün”, lafzın sadece bir kısmını ifade etmesidir. “İltizam” ise lafzın, zihinde çağrıştırdığı başka bir anlama işaret etmesidir. Bu sınıflandırma, onun dil ve düşünce arasındaki çok yönlü ilişkiyi fark ettiğini gösterir. İbn Sînâ'ya göre anlam yalnızca lafızla belirlenmez, konuşanın niyeti ve bağlam da önemlidir. Lafız, hakiki ya da mecazi olabilir ve anlamı kullanım amacına göre değişebilir. Bu nedenle anlam doğrudan lafza değil, kullanımına bağlıdır. Bu görüş, modern

pragmatik dil anlayışıyla örtüşmektedir. Dijital çağdaki bilgi dönüşümleriyle birlikte, özellikle yapay zekâ ve doğal dil işleme alanlarında, İbn Sînâ'nın anlambilim anlayışı yeniden önemli hâle gelmiştir. Onun üçlü anlam modeli (dış nesne - zihinsel tasavvur - lafız), günümüzde "anlamsal üçgen" olarak bilinen yapının öncüsüdür. Bu yapı, anlamsal veri tabanları ile akıllı arama sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca mutabakat, tazammun ve iltizam şeklindeki anlam ayrımları, bağlam ve niyeti anlayabilen dijital dil modelleri için güçlü bir kuramsal temel sunmaktadır. Bu yönüyle İbn Sînâ'nın düşüncesi, dili zihinsel bir üretim olarak gören akıllı sistemlerin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek felsefi bir zemin niteliğindedir. Sonuç olarak bu çalışma, İbn Sînâ'nın semantiği sağlam bir akli ve felsefi temele dayandırıldığını ortaya koymaktadır. Dil, onun düşüncesinde bağımsız bir yapı değil, zihnin bir yansımasıdır. Anlam ise ses, zihinsel imge ve kavramsal içerik arasındaki etkileşimle oluşur. Bu yaklaşım, hem İslam felsefesinde derinlikli bir dil anlayışını yansıtır hem de modern semantik kuramlarla anlamlı bir paralellik kurar. Bu yönüyle İbn Sînâ'nın düşüncesi, dili aklın ürünü olarak ele alan dijital sistemler için değerlendirilebilecek felsefi bir temeldir.

Anahtar Kelimeler: İbn Sînâ, İslam Felsefesi, Dil Felsefesi, Semantik, Söz ile Anlam Arasındaki İlişki.

SEMANTICS IN IBN SĪNĀ: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL AGE

ABSTRACT

Ibn Sīnā represents a significant turning point in the history of Islamic thought, particularly in his philosophical approach to language and meaning. He viewed semantics not merely as a subfield of linguistics, but as a fundamental component of logical and philosophical inquiry. In works such as *al-Shifā'* and *al-Najāt*, he extensively explored the relationship between words and meaning, integrating linguistic analysis with logic and philosophy. According to Ibn Sīnā, a word does not directly refer to an external object; rather, it signifies the mental image of that object. This perspective outlines a three-stage semantic process: the existence of the external object, the formation of its mental representation, and finally, the expression of that image through a word. This conceptual model closely anticipates what modern linguistics later termed the "semantic triangle". Ibn Sīnā identified three types of meaning: *mutābaqa* (full correspondence), *taḍammun* (partial inclusion), and *iltizām* (mental implication). This shows his awareness of the layered relationship between language and thought. He emphasized that meaning depends not only on the word, but also on the speaker's intent and context. Words can be literal or metaphorical, and their meanings shift with use, a view echoed in modern pragmatics. With the transformation of knowledge in the digital age, especially in areas such as artificial intelligence and natural language processing, Ibn Sīnā's approach to semantics has regained relevance. His three-part model (external object - mental concept - word) anticipates the modern "semantic triangle", which forms the basis of semantic databases and intelligent search systems. Furthermore, his distinction between *mutābaqa*, *taḍammun*,

and iltizām offers a solid theoretical foundation for digital language models that seek to understand context and intent. In this way, his thought provides a philosophical basis for systems that regard language as a product of the mind. In conclusion, this study shows that Ibn Sīnā grounded semantics in a solid rational and philosophical framework. For him, language is not an independent structure but a reflection of the mind. Meaning arises from the interaction between sound, mental image, and conceptual content. This perspective reflects a deep linguistic understanding within Islamic philosophy and offers meaningful parallels with modern semantic theories. Thus, his thought provides a valuable philosophical foundation for digital systems that treat language as a product of the intellect.

Keywords: Ibn Sīnā, Islamic Philosophy, Philosophy of Language, Semantics, The Relationship Between Word And Meaning.

ERDEM TEORİSİ ÇAĞDAŞ AHLAK PROBLEMLERİNE CEVAP VEREBİLİR Mİ?

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Selman TOSUN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mselmantosun@kmu.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri, erdem etiğinin dijital çağın ürettiği güncel ahlakî krizler- yapay zeka karar sistemleri, çevrimiçi nefret söylemi ve dijital bağımlılık- karşısındaki açıklayıcı ve çözümleyici kudretini araştırmaktadır. Temel savımız, fail-merkezli erdem yaklaşımının, ahlakî fil-sonuç odaklı poetik uğraşlardan ve siyasi-ideolojik araçsallaştırmalardan arındırarak, bireyin zâtî yapısında mündemiç erdemleri görünür kıldığıdır.

Birinci bölümde Aristoteles ve Meşşâî metinler ışığında fail-fil diyalektiği sistematik olarak çözümlenmekte; böylece erdem etiğinin faydacı, sonuççu ve Kantçı ödev etiği paradigmalarından kurucu ilkeler düzeyinde ayrıldığı gösterilmektedir. İkinci bölümde çağdaş sosyolojik kuramların “birey-bireycilik” eleştirileri erdem etiği perspektifinden yeniden okunmakta ve Meşşâî geleneğe ait olan “basiret” kavramı üzerinden failin toplumsal bağlamda nasıl konumlandırılabilirliği tartışılmaktadır. Üçüncü, bölüm, erdem etiğini dijital çağın somut örnek olaylarıyla ilişkilendirerek yöntemsel bir sınama sunmaktadır. Sonuçta ise erdem etiğinin hem teorik hem de pratik yönüyle uygulanabilir olduğu delillendirilerek iddia edilmiştir. Ayrıca liberteryen ve bireyci görüşlerden ayrıldığı metafizik zemine vurgu yapılmıştır.

Çalışmanın yöntemi kavramsal çözümlemeyi nitel içerik analizi ve karşılaştırmalı örnek olay incelemesiyle birleştirir.

Otonom karar algoritmaları, sosyal meydada neferet söyleminin sınırlandırılmasına yönelik moderasyon uygulamaları ve mobil teknolojilerin bağımlılık yaratıcı tasarım ilkeleri, bireyin özgür iradesi ve ahlaki özerkliği çerçevesinde yalnızca birer araç olarak değerlendirilmektedir. Analiz, pratik eylemin değil failin moral karakterinin ve teleolojik yöneliminin belirleyici olduğunu erdem etiğinin bu yönüyle normatif değerlendirmeye yeni ilkeler getirebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erdem Etiği, Dijital Çağ, Basiret, Yapay Zeka Etiği, Ahlaki Kriz.

BEYOND ACTION: THE RECONSTRUCTIVE ROLE OF VIRTUE ETHICS IN CONTEMPORARY MORAL THOUGHT

ABSTRACT

This paper explores the explanatory and analytical capacity of virtue ethics in addressing contemporary moral crises emerging in the digital age -namely, AI-based decision systems, online hate speech, and digital addiction. Our central thesis is that the agent -centered approach of virtue ethics unveils the virtues inherently embedded in the individual's essential nature, thereby liberating morality from act consequence-focused poetic concerns and from political or ideological instrumentalization.

In the first section, the agent-act dialectic is systematically examined in light of Aristotelian and Peripatetic texts, thereby demonstrating how virtue ethics fundamentally diverges from utilitarian, consequentialist, and Kantian deontological paradigms. The second section reinterprets contemporary sociological critiques of individualism through the lens of virtue ethics, discussing how the agent can be situated within the social context by engaging with the concept of *basira* (discernment), rooted in the Islamic Peripatetic tradition. The third section offers a methodological testing by relating virtue ethics to concrete case studies in the digital context. In conclusion, it is argued -through theoretical and practical substantiation- that virtue ethics is applicable on both conceptual and practical levels. Furthermore, emphasis is placed on its metaphysical foundation, which distinguishes it from libertarian and individualistic perspectives.

The study employs a methodology that combines conceptual analysis with qualitative content analysis and comparative case studies. Autonomous decisionalgorithms, content mode-

ration practices for limiting hate speech on social media, and addiction-inducing design principles of mobile technologies are all evaluated as mere tools within the framework of individual moral autonomy and free will. The analysis reveals that what is morally decisive is not the act itself, but the agent's moral character and teleological orientation -suggesting that virtue ethics, in this regard, offers new normative foundations for ethical evaluation.

Keywords: Virtue Ethics, Digital Age, Basira, AI Ethics, Moral Crisis.

DİJİTALLEŞME BİLGİYE ULAŞMAYI KOLAYLAŞTIRDI MI? DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK ARİSTOTELESÇİ EPİSTEMOLOJİ BAĞLAMINDA FELSEFİ BİR ELEŞTİRİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk Silifke

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ahmetfsilifke@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, dijitalleşmenin bilgiye ulaşmayı gerçekten kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı sorusunu Aristotelesçi epistemoloji bağlamında sorgulamaktadır. Dijitalleşme, günümüzde yalnızca analog verilerin sayısallaştırılması değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kurumların ve gündelik alışkanlıkların dönüşümü anlamına gelmektedir. Bu dönüşümün merkezinde ise “bilgiye erişim” meselesi yer almakta ve çoğunlukla dijitalleşmenin bilgiye ulaşımı hızlandırdığı yönünde bir kanaat dolaşıma sokulmaktadır. Ancak Aristotelesçi epistemoloji bu kanaati temelden sinama imkânı sunmaktadır.

Aristoteles’e göre bilgi (*epistēmē*), tikellere ilişkin sıradan farkındalık veya verilerin yığılması değil; mahiyetin, zatî unsurların ve sebep-sonuç ilişkilerinin idrakiyle elde edilen zorunlu ve tümel bir kavrayıştır. Duyular, hayal gücü ve hafıza gibi süreçler bilgiye ulaşmak için gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Bilgi yalnızca aklın (*nous*) akledilir suretlerle bulunduğu kendine özgü etkinliği esnasında idrak edilen bir şeydir. Bu nedenle bilgelik de ilkelerin ve sebeplerin bilgisine ulaşmakla mümkündür.

Dijital enformasyon yoğunluğu altında idrak ettiğimiz şey bilgi değil, tikel malumatlardır. Dijital enformasyon, verilerin düzenlenmiş ve erişilebilir hâle gelmiş biçimini ifade eder fa-

kat salt enformasyona erişim etkinliği öncelikle akla ait olmayıp duyuşal ve hayalî süreçlere aittir. Dolayısıyla üst düzey epistemolojik idrak seviyesini ifade eden “bilgi” yetkinliğinde bir etkinlik için malumat sunan araçlardan daha fazlası gereklidir. Bu anlamda Aristotelesçi açıdan değerlendirildiğinde enformasyon bolluğu ve yoğunluğu sadece duyuşal ve hayalî süreçleri sürekli beslemekte fakat aklın tefekkür (*theōria*) için ihtiyaç duyduğu zamanı azaltabilmekte ve akla ait imkânları bilkuvve durumda bırakabilmektedir. Böylece yoğun veri akışı, bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmaktan ziyade aklın derinlemesine düşünme imkânını daraltarak bilgelik yolunu zorlaştırabilir.

Sonuç olarak dijitalleşmenin yaygınlaştırdığı şey “bilgi” değil, enformasyondur. Bilgiye ulaşmanın kolaylaşması enformasyona ulaşmanın kolaylaşmasından farklıdır. Dijitalleşmenin sunduğu tikel malumatlar ancak aklın etkin tefekkürüyle işlendiği takdirde insanı bilge kılabilir. Bu bağlamda Aristotelesçi epistemoloji yeniden değerlendirildiğinde çağdaş dijitalleşme tartışmalarına eleştirel bir perspektif sunmakta, hız ve erişilebilirliğin bilginin mahiyetini dönüştürmediğini, bilginin ancak derin tefekküre imkân sağlayan bir toplumsal yapılanma, yaşam tarzı ve bilişsel alışkanlıklarla ilgili olduğunu hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Epistemoloji, Bilgi, Bilgelik, Dijital Enformasyon.

HAS DIGITALIZATION FACILITATED ACCESS TO KNOWLEDGE? A PHILOSOPHICAL CRITIQUE IN THE CONTEXT OF ARISTOTELIAN EPISTEMOLOGY

ABSTRACT

This study examines whether digitalization truly facilitates access to knowledge, within the framework of Aristotelian epistemology. Digitalization today refers not only to the conversion of analog data into digital form but also to the transformation of social relations, institutions, and everyday practices. At the center of this transformation lies the issue of “access to knowledge,” often accompanied by the belief that digitalization accelerates and simplifies it. Aristotelian epistemology, however, offers a critical lens for reassessing this assumption.

For Aristotle, knowledge (*epistēmē*) is not mere awareness of particulars or the accumulation of data, but the necessary and universal grasp of essences, intrinsic features, and causal relations. While perception, imagination, and memory are required for knowledge, they are not sufficient. Knowledge arises only through the distinctive activity of the intellect (*nous*) in relation to intelligible forms. Wisdom, in turn, is achieved through understanding principles and causes.

What digitalization provides is not knowledge but information. Digital information refers to organized and accessible data, yet access to information primarily engages sensory and imaginative faculties rather than reason. Consequently, the abundance of information feeds perception and imagination but reduces the time needed for contemplation (*theōria*), leaving intellectual capacities unrealized. Instead of facilitating knowledge, the continuous flow of digital data can hinder deep reflection and obstruct the path to wisdom.

In conclusion, digitalization disseminates information rather than knowledge. Access to information is not equivalent to access to knowledge. Information offered by digital media can foster wisdom only when processed through active contemplation of the intellect. From an Aristotelian perspective, contemporary debates on digitalization must recognize that speed and accessibility do not transform the nature of knowledge; knowledge remains possible only through reflective practices, cognitive discipline, and ways of life that allow for sustained contemplation.

Keywords: Aristotle, Epistemology, Knowledge, Wisdom, Digital Information.

ARİSTOTELES VE İBN RÜŞD FELSEFESİ İŞİĞİNDA DİJİTAL ÇAĞDA MADDE-FORM İLİŞKİSİNİN YENİDEN YORUMLANIŞI

Dr. Özcan Sarıdoğan

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

researcher2003@gmail.com

ÖZET

Aristoteles ve İbn Rüşd'ün madde-form anlayışı, klasik felsefenin varlığı açıklamak için geliştirdiği temel modellerden biridir. Bu model, dijital çağın kavramlarıyla (veri, yazılım, yapay zekâ, sanal gerçeklik) ilişkilendirildiğinde oldukça anlamlı bir felsefi çerçeve sunmaktadır. Özellikle dijital varlıkların oluşumu, yapay zekânın işleyişi ve bilgi üretimi süreçlerini, bu klasik anlayışla yeniden yorumlamak mümkün görünmektedir. Dijital çağda veri veya kod, biçimsiz ve anlamdan yoksun ham içerik olarak maddeye benzerken algoritma, yazılım, kullanıcı arayüzü ve yapay zekâ gibi unsurlar ise bu veriye biçim ve anlam kazandıran forma benzemektedir.

Bu çalışma, Aristoteles ve İbn Rüşd'ün madde ve form arasındaki temel ilişkiye dair geliştirdikleri felsefi yaklaşımları temel alarak dijital çağın getirdiği yeni olgular ve kavramlar bağlamında bu ilişkinin nasıl yeniden yorumlanabileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Aristoteles'in "hilomorfizm" olarak adlandırılan madde ve formun ayrılmaz birlikteliği ilkesi ve İbn Rüşd'ün bu ilkeyi İslam düşüncesiyle harmanlayarak yaptığı yorumlar, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan sanal varlıklar, algoritmalar, veri yapıları ve dijital etkileşimler gibi yeni "maddesellik" ve "biçimsellik" türlerini anlamak için kavramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Dijital nesnelerin maddi bir varlığa sahip olmaksızın etkide bulunabilmesi klasik ontoloji anlayışının yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Form kazandırıcı unsurlar olmadığında yalnızca potansiyel düzeyde varlık gösteren dijital yapılar, algoritmalar ve yazılım gibi formlar aracılığıyla etkinlik kazanmakta ve işlevsel hâle gelmektedir. Bu durum, Aristoteles ve İbn Rüşd'ün madde-form anlayışının, dijital çağda ortaya çıkan varlık biçimlerini kavramsal düzeyde açıklamak için hâlen geçerli ve üretken bir düşünce modeli olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, yöntem olarak karşılaştırmalı metin analizi kullanılmıştır. Aristoteles'in Metafizik ve Fizik adlı eserleri ile İbn Rüşd'ün bu eserlere yazdığı şerhler temel kaynak olarak ele alınmış ve bu kaynaklar üzerinden geliştirilen madde-form ilişkisi, çağdaş dijital bilgi sistemleriyle kavramsal düzlemde karşılaştırılmıştır. Ayrıca yapay zekâ, dijital ontoloji ve algoritmik epistemolojiye dair güncel teorik kaynaklardan da yararlanılmıştır. Buna göre dijital çağda insan, bilgi ve varlık anlayışındaki dönüşümün, klasik metafizik düşüncenin kavramsal mirasıyla açıklanabileceği ortaya konulmuştur. Bilhassa madde ve form kavramlarının bu çağda yalnızca teknik değil, aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik bir dönüşüm geçirdiğine dikkat çekilmiştir. Netice itibarıyla Aristoteles ve İbn Rüşd'ün madde-form anlayışının, dijital çağın karmaşık varlıklarını anlamada tutarlı ve ontolojik temelli bir model oluşturduğu ileri sürülmüştür. Böylelikle klasik felsefe ile modern teknoloji arasında kavramsal düzeyde güçlü bir bağ kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, İbn Rüşd, Madde-Form ilişkisi, Klasik Felsefe, Dijital Çağ.

REINTERPRETATION OF THE MATTER-FORM RELATION IN THE DIGITAL AGE IN LIGHT OF THE PHILOSOPHY OF ARISTOTLE AND AVERROES

ABSTRACT

Aristotle and Averroes' understanding of matter-form is one of the basic models developed by classical philosophy to explain existence. This model offers a very meaningful philosophical framework when associated with the concepts of the digital age (data, software, artificial intelligence, virtual reality). In particular, it seems possible to reinterpret the formation of digital entities, the functioning of artificial intelligence and the processes of knowledge production with this classical understanding. In the digital age, data or code resembles matter as raw content that is formless and devoid of meaning, while elements such as algorithms, software, user interfaces and artificial intelligence resemble the form that gives form and meaning to this data.

This study aims to investigate how this relationship can be reinterpreted in the context of new phenomena and concepts brought by the digital age, based on Aristotle's and Averroes' philosophical approaches to the fundamental relationship between matter and form. Aristotle's principle of the inseparable unity of matter and form, called "hylomorphism", and Averroes' interpretation of this principle by blending it with Islamic thought form a conceptual basis for understanding new types of "materiality" and "formality" such as virtual entities, algorithms, data structures and digital interactions that have emerged with the proliferation of digital technologies.

The fact that digital objects can have an effect without having a material existence necessitates a re-evaluation of the classical understanding of ontology. Digital structures, which

exist only at the potential level in the absence of form-giving elements, gain effectiveness and become functional through forms such as algorithms and software. This shows that Aristotle's and Averroes' understanding of material form is still a valid and productive model of thought to explain the forms of existence emerging in the digital age at the conceptual level.

In this study, comparative textual analysis was used as the methodology. Aristotle's *Metaphysics* and *Physics* and Averroes' commentaries on these works were taken as the main sources and the matter-form relationship developed through these sources was compared with contemporary digital information systems on a conceptual level. In addition, current theoretical sources on artificial intelligence, digital ontology and algorithmic epistemology were also utilized. Accordingly, it is argued that the transformation in the understanding of human, knowledge and being in the digital age can be explained by the conceptual legacy of classical metaphysical thought. In particular, it is pointed out that the concepts of matter and form have undergone not only a technical but also an ontological and epistemological transformation in this age. As a result, it is argued that Aristotle and Averroes' understanding of matter-form constitutes a coherent and ontologically based model for understanding the complex entities of the digital age. Thus, a strong conceptual link between classical philosophy and modern technology is established.

Keywords: Aristotle, Averroes, Matter-Form Relationship, Classical Philosophy, Digital Age.

DİJİTAL ÇAĞDA ARAÇ-GEREÇLERİN DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA YENİ BİR TEKNO-ONTO-TEOLOJİ ARAYIŞI

Arş. Gör. Enes Kavak

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

eneskavak222@gmail.com

ÖZET

Bu bildiri, dijital devrimle birlikte hayatın her alanına nice-liksel ve yeğinsel artış göstererek sirayet eden vasıtalar üzerine felsefi bir değerlendirme ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sanayi Devrimi ile üretim araçları hayatımızda çok önemli bir konuma yükseldi ve felsefi tartışmalar içerisinde de bir yer edindi. Özellikle Marksist ekol ve Heidegger gibi filozoflar, araç-gereçlerin toplumsal ve varoluşsal yönleri üzerine önemli tartışmalar yürüttüler. Günümüzde şahit olduğumuz dijital devrim ise üretim biçimini tekrardan değiştirmekle birlikte haberleşme alanında, bilhassa da otonom araçlarla araç-gereçler alanında yeni bir boyut ortaya çıkardı. Bu bildiride öncelikle vasıtanın ontolojik düzlemine dair kısa bir çerçeve takdim edilecektir. Bu bağlamda Heidegger gibi isimlerin matematiksel doğa tasavvuru ve araç gereç üzerinden varlığa yaklaşımının nihilizmle kurduğu irtibat ele alınacaktır ve sonrasında İbn Arabî'nin şirk kavramı ile nihilizm yaklaşımı arasında paralellik gösterilecektir. Böylece teknoloji eleştirisi ile tevhit merkezli varlık eleştirisi ortak bir paydada düşünülme imkanına kavuşacaktır. Bu mümkün çerçeve bir açıdan teolojik boyut içerirken diğer taraftan çağdaş nihilizm ve sekülerizm tartışmalarına katkı sunabilecek bir kavramsal örüntü ortaya koyma iddiasındadır. Bu bağlamda vasıta fikri öznelararası bir vasat olarak belirlenmekte, bu vasat itibarıyla aynıyla tekrar kavramı üzerinden otonom sistemlerin varlık karakterlerinin belirli bir cevher

kavrayışına işaret ettiği gösterilmektedir. Bunun yanında İbn Arabî'nin varlık anlayışı özelinde teklik ilkesi üzerinden vasıta fikrinin kapsamı dinî bağlamda genişletilerek genel bir vasıta ontolojisine giriş yapmayı amaç edinmektedir. Sonuç itibarıyla araç-gereçlere ilişkin deneyimin, öznel yönelim bakımından tüm boyutlarıyla teşrih edilmesi adına vasıtalar; var olan olarak değil, yalnızca nispetler olarak ele alınacak ve nispete varlık atfetmenin doğuracağı sonuçlar gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Araç-Gereç, Ontoloji, Teoloji, Nihilizm, İbn Arabî.

THE TRANSFORMATION OF TOOLS IN THE DIGITAL AGE AND THE SEARCH FOR A NEW ONTOLOGY OF MEANS

ABSTRACT

This paper aims to present a philosophical assessment of tools, which have permeated every area of life with quantitative and qualitative increases alongside the digital revolution. With the Industrial Revolution, means of production rose to a very important position in our lives and also gained a place in philosophical debates. Philosophers such as the Marxist school and Heidegger conducted important debates on the social and existential aspects of tools. The digital revolution we are witnessing today has not only changed the mode of production but also introduced a new dimension in the field of communication, especially in the field of means with autonomous vehicles. This paper will first present a brief framework concerning the ontological plane of the mean. This ontological framework contains a theological dimension on the one hand, while on the other hand, it claims to present a conceptual pattern that can contribute to contemporary discussions of nihilism and secularism. In this context, the idea of the means is defined as an intersubjective medium, and it is shown that, as such, it points to a certain conception of substance in terms of the ontological character of autonomous systems through the concept of repetition. In addition, specifically in relation to Ibn Arabi's understanding of existence, it aims to broaden the scope of the concept of the medium through the principle of unicity within a religious context and to introduce a general ontology of the medium. Consequently, to dissect the experience of means in all its dimensions in terms of subjective intentionality, means will be considered not as existing entities but relation and the consequences of attributing existence to the relation will be demonstrated.

Keywords: Tools, Ontology, Theology, Nihilism, Ibn Arabi.

TÜRKİYE'DE GÜNCEL DİN FELSEFESİ YAZINININ METASENTEZ ANALİZİ

Şeyma Koçak Türkmen

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

seymakocak0@gmail.com

Dr. Öğr. Ü. Harun Takcı

Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

haruntakci@mersin.edu.tr

ÖZET

Ahlak, insanın varoluşundan itibaren bireysel ve toplumsal hayatı şekillendiren en temel unsurlardan biridir. Tarih boyunca felsefe, teoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerin merkezinde yer almış; özellikle din felsefesi çerçevesinde ahlakın kaynağı, amacı ve bağlayıcılığı tartışılmıştır. Klasik dönemde Platon'un Tanrı-ahlak ilişkisini sorgulaması, Aristoteles'in erdem merkezli yaklaşımı ve Aquinas'ın vahiy-akıl birlikteliği üzerine inşa ettiği düşünceler, sonraki çağların entelektüel zeminini hazırlamıştır. İslam düşüncesinde ise Gazali'nin vahyi merkeze alan, Matürîdî'nin ise akli ön plana çıkaran yorumları ahlak felsefesine yön vermiş; Eşarilik ve Mutezile aracılığıyla akıl-vahiy dengesi korunmaya çalışılmıştır.

Modern dönemde Kant'ın ödev etiği, bireysel özgürlük ve sorumluluk ekseninde yeni tartışma alanları açmış; günümüzde yapay zekâ etiği, çevre sorunları, toplumsal adalet arayışları ve sekülerleşme gibi olgular ahlak felsefesini yeniden bilimsel araştırmaların merkezine taşımıştır. Bu bağlamda Batı ve İslam düşüncelerinin kesişim ve ayrışma noktaları, günümüzün çok boyutlu etik problemlerine cevap arayışında önemli imkânlar sunmaktadır.

Bu alışma, 2024-2025 yılları arasında Türkiye’de din felsefesi alanında yayımlanan ahlak temalı makaleleri metasentez yöntemiyle incelemektedir. Amaç, hem güncel araştırma eğilimlerini ortaya koymak hem de dijital çağın getirdiğı etik sorunlar karşısında geliştirilen yaklaşımları bütüncül bir şekilde değerlendirmektir. Böylece ahlak felsefesinin günümüzdeki yönelimleri, epistemolojik temelleri ve özüm önerileri sistematik biçimde analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Metasentez, Ahlak, Güncel Din Felsefesi Literatürü.

A META-SYNTHESIS ANALYSIS OF COMTEMPORARY PHILOSOPHY OF RELIGION WRITING IN TURKEY

ABSTRACT

Morality, since the existence of humankind, has been one of the most fundamental elements shaping individual and social life. Throughout history, it has been at the center of disciplines such as philosophy, theology, and sociology; especially within the framework of the philosophy of religion, the source, purpose, and binding nature of morality have been debated. In the classical period, Plato's questioning of the God-morality relationship, Aristotle's virtue-centered approach, and Aquinas's ideas built on the unity of revelation and reason, prepared the intellectual ground for subsequent eras. In Islamic thought, Ghazali's interpretation centered on revelation and Maturidi's emphasis on reason shaped moral philosophy; the balance between reason and revelation was sought to be maintained through Ash'arism and Mu'tazilism.

In the modern era, Kant's deontological ethics opened up new areas of discussion on the axis of individual freedom and responsibility; today, phenomena such as artificial intelligence ethics, environmental problems, the quest for social justice, and secularization have brought moral philosophy back to the center of the agenda. In this context, the intersection and divergence points of Western and Islamic thought offer important opportunities in the search for answers to today's multidimensional ethical problems.

This study examines articles on the theme of morality published in the field of the philosophy of religion in Turkey between 2024 and 2025, using the method of metasynthesis. The aim is both to reveal current research trends and to evaluate in a holistic way the approaches developed in response

to the ethical problems brought by the digital age. Thus, the current directions, epistemological foundations, and proposed solutions of moral philosophy are systematically analyzed.

Keywords: Philosophy of Religion, Meta-Synthesis, Morality, Current Literature on the Philosophy of Religion.

ŞUURSUZ AKIL MÜMKÜN MÜDÜR? YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA MEŞŞÂİ BİLGİ ANLAYIŞINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Arş. Gör. Tarık Likoğlu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

tarik.likoglu@medeniyet.edu.tr

ÖZET

Bu bildiride, klasik İslam felsefesinin en sistematik bilgi anlayışlarından biri olan Meşşâî epistemoloji ile günümüz yapay zekâ teknolojilerinin öğrenme süreçleri arasında kurulabilecek yapısal ve kavramsal paralellikler ele alınacaktır. Özellikle İbn Sina'nın bilgi teorisi çerçevesinde geliştirdiği, duysal algıdan başlayarak hayal gücü, vehim, mütehayyile gibi ara yetilerden geçip soyut aklî kavramlara ulaşan çok katmanlı zihinsel işleyiş modeli; modern makine öğrenmesi (machine learning) ve özellikle derin öğrenme (deep learning) algoritmalarının veri işleme biçimleriyle karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Meşşâî epistemolojide bilgi edinme süreci, dış dünyadan gelen duysal izlenimlerin nefsin farklı kuvveleri tarafından işlenerek tikel olandan tümel olana, maddi olandan soyut olana doğru evrilmesiyle gerçekleşir. Bu süreçte bilkuvve (potansiyel) halde bulunan aklın, soyutlamalar yoluyla bilfil akla dönüşmesi temel bir ilkedir. Benzer bir yapı, çağdaş yapay zekâ sistemlerinde de gözlemlenmektedir. Derin öğrenme mimarileri, alt düzeydeki ham verileri çok katmanlı sinir ağları vasıtasıyla giderek daha yüksek soyutlama düzeylerine taşımakta ve böylece örüntü tanıma, kavramsallaştırma gibi işlevleri yerine getirmektedir. Bu yapısal benzerliğe rağmen, Meşşâî bilgi anlayışı yalnızca formel işlem süreçlerinden ibaret değildir. Şuur, meyil, anlam ve öznel farkındalık gibi öğeler, bu geleneğin

bilgi kavrayışında merkezi bir yer tutar. Yapay zekâ sistemlerinin ise bu tür bilinçli yönelimlerden yoksun oluşu, modern bilgi üretim süreçlerinin felsefi temellerinin yeniden sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bildiride, söz konusu farklar ışığında yapay zekâ tarafından “öğrenilen” bilginin mahiyeti, İbn Sina’nın bilgi anlayışıyla karşılaştırılarak tartışmaya açılacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma, klasik İslam felsefesi ile çağdaş teknolojik paradigmlar arasında tarihsel ve kavramsal düzeyde eleştirel bir diyalog kurmayı amaçlamakta; insan zihninin bilgiyle kurduğu ilişkinin mahiyetini, tarihsel epistemolojik modeller ışığında yeniden düşünmeye davet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meşşai Epistemoloji, İbn Sina, Yapay Zeka, Makine Öğrenmesi, Soyutlama.

CAN THERE BE AN INTELLECT WITHOUT CONSCIOUSNESS? REVISITING MEŞŞÂÎ EPISTEMOLOGY IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

This paper will explore the structural and conceptual parallels that can be drawn between Peripatetic epistemology, one of the most systematic understandings of knowledge in classical Islamic philosophy, and the learning processes of contemporary artificial intelligence technologies. Specifically, it will examine, in comparative terms, the multi-layered model of mental functioning developed within the framework of Ibn Sīnā's theory of knowledge—starting from sensory perception and progressing through intermediate faculties such as imagination (*khayāl*), estimation (*wahm*), and the compositive imagination (*mutakhayyila*), ultimately reaching abstract intellectual concepts—and how this model aligns with the data processing methods of modern machine learning and especially deep learning algorithms. In Peripatetic epistemology, the process of acquiring knowledge unfolds as sensory impressions from the external world are processed by various faculties of the soul, evolving from the particular to the universal, from the material to the immaterial. A fundamental principle in this framework is the transformation of the intellect from a potential (*bil-quwwa*) state to an actual (*bi'l-fi'l*) state through abstraction. A similar structure can be observed in contemporary artificial intelligence systems: deep learning architectures progressively transform raw, low-level data into increasingly abstract representations through multilayered neural networks, thereby enabling functions such as pattern recognition and conceptualization. Despite this structural resemblance, the Peripatetic understanding of knowledge is not limited to formal computational processes. Elements such as

consciousness, intentionality, meaning, and subjective awareness occupy a central place in this tradition's conception of knowledge. The absence of such conscious intentionality in AI systems calls for a renewed philosophical inquiry into the foundations of modern knowledge production processes. In light of these differences, this paper will examine the nature of the knowledge "learned" by AI in comparison with Ibn Sīnā's conception of knowledge. In conclusion, this study aims to establish a critical dialogue between classical Islamic philosophy and contemporary technological paradigms on both historical and conceptual levels, inviting a rethinking of the nature of the human mind's relationship with knowledge in light of historical epistemological models.

Keywords: Peripatetic Epistemology, Ibn Sīnā, Artificial Intelligence, Machine Learning, Abstraction.

DİJİTAL ÇAĞDA ETİK EROZYON KARŞISINDA DİNİ AHLAKIN ONTOLOJİK VE EPİSTEMOLOJİK TEMELLERİ: DİN FELSEFESİ PERSPEKTİFİNDEN BİR YENİDEN DEĞERLENDİRME

Dr. Hatice Öncel

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

hatice.ancel@hotmail.com

ÖZET

Dijital çağ, insanın bilgi, varlık ve ahlakla kurduğu ilişki biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmüş ve bireysel etik özneliği ile sorumluluk bilincinde önemli aşınmalara yol açmıştır. Bu bağlamda, yapay zekâ sistemleri, algoritmik karar mekanizmaları ve dijital gözetim yapıları sadece teknik alanları değil, aynı zamanda bireyin ahlaki muhakeme süreçlerini de etkilemektedir. Çalışmanın amacı, dijital çağın getirdiği etik erozyon karşısında dinî ahlakın ontolojik ve epistemolojik temellerini yeniden değerlendirerek, bu temellerin bireyin etik özneliği ve sorumluluk bilincini yeniden inşa edebilecek bir metafizik zemin sunup sunamayacağını araştırmaktır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, metin analizi ve kavramsal çözümleme teknikleriyle İslam felsefesi geleneğindeki önemli düşünürlerin ahlak sistemleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, dijital çağın göreceli ve geçici etik yapılarının karşısında aşkın, sabit ve evrensel değerlere dayalı bir ahlaki zemin inşa etmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu zemin, bireyin etik özerkliğini ve sorumluluk kapasitesini güçlendiren metafizik bir dayanak olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, din felsefesi perspektifinden geliştirilecek etik yaklaşımlar, dijital çağın getirdiği etik kırılganlıklara karşı tutarlı, dirençli ve bütüncül bir değer sistemi sunabilir. Bu sayede hem bireysel hem top-

lumsal düzeyde daha sağlam bir ahlaki yapının tesis edilmesi mümkün olacaktır. Çalışma, dijital çağda etik erozyonun üstesinden gelinmesi için dinî ahlakın felsefî temellerinin önemine dikkat çekerek ilgili alana özgün bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Etik, Din Felsefesi, İslam Ahlakı, Metafizik, Değerler Krizi.

ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS ETHICS AMID ETHICAL EROSION IN THE DIGITAL AGE: A REASSESSMENT FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF RELIGION

ABSTRACT

The digital age has profoundly transformed the ways in which human beings relate to knowledge, existence, and morality, leading to a significant erosion of ethical subjectivity and moral responsibility. In this context, artificial intelligence systems, algorithmic decision-making mechanisms, and digital surveillance structures influence not only technical aspects of life but also individuals' processes of moral reasoning. The aim of this study is to reassess the ontological and epistemological foundations of religious ethics in the face of ethical erosion brought on by the digital age, and to explore whether these foundations can provide a metaphysical ground capable of reconstructing ethical subjectivity and moral responsibility. Conducted using a qualitative research method, the study analyzes the ethical systems of key thinkers within the Islamic philosophical tradition through textual analysis and conceptual interpretation techniques. The findings reveal that it is possible to construct a moral foundation based on transcendent, stable, and universal values in contrast to the relative and transient ethical structures of the digital age. This foundation is evaluated as a metaphysical basis that strengthens individual ethical autonomy and the capacity for responsibility. In conclusion, ethical approaches developed from the perspective of the philosophy of religion may offer a coherent, resilient, and holistic system of values against the ethical vulnerabilities introduced by the digital age. Thus, it becomes possible to establish a more robust moral structure at both the individual and societal levels. The study draws attention to the signifi-

cance of the philosophical foundations of religious ethics in overcoming ethical erosion in the digital era, thereby offering a unique contribution to the field.

Keywords: Digital Ethics, Philosophy of Religion, Islamic Ethics, Metaphysics, Crisis of Values.

MANTIK

DİJİTAL SOFİZM VE MANTIK

Prof. Dr. Kâmil K  m  rc  

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

kkomurcu@cumhuriyet.edu.tr

ÖZET

Bu tebliğın konusunu, Sofist düşüncenin tarihsel gelişimiyle dijital çağdaki düşünsel karmaşıa arasındaki paralelliklerin incelenmesi oluşturmaktadır. Milattan önce 4. ve 5. yüzyılda Grek Dünyasında ortaya çıkan Sofistlerin düşünce yapıları, kullandıkları yöntemler, ortaya attıkları sorular ve bunun devamında yaşanan süreçler sanki çok köşk birtakım farklılıklarla günümüzde aynen cereyan etmektedir. Dijital sofizm olarak adlandırılabilir bu   ağdaş durumun, klasik mantık ilkeleri ve özellikle de özdeşlik ilkesi üzerinden değerlendirilmesi felsefi bir gereklilik olarak kendini göstermektedir. Ayrıca,   zdeşlik ilkesinin reddi durumunda ortaya çıkan zemin kaybı ve bunun dijital dünyadaki bilgi kargaşasına etkisi ele alınmaktadır.

Bu tebliğın amacı, Antik Grek dünyasında Sofist düşünürlerin ortaya koyduğu düşünce yapılarının ve yöntemlerinin günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle yeniden üretildiğini ve benzer bir düşünsel kaostan yaşandığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, düşünsel belirsizlik ortamında sağlıklı bir başlangıç noktasının olup olamayacağı ve bunun mantıklı düşünme ile ilişkisini tartışmak da bu incelemenin hedefleri arasındadır.

Çalışmada tarihi arka plan göz önünde bulundurularak felsefi analiz yöntemi esas alınmıştır. Karşılaştırmalı düşünce tarihi okuması üzerinden Sofist gelenek ile dijital çağın düşünsel yapıları arasında analogiye dayalı bir inceleme metodu benim-

senmiştir. Klasik mantık ilkeleri felsefi argümanlarla tartışılarak, günümüz dijital söylemleriyle ilişkilendirilmiştir.

Çalışma temel olarak Sofist filozofların görüşlerini içeren felsefe tarihi kaynaklarına ve klasik mantık metinlerine dayanmaktadır. Bunun yanı sıra modern dijital kültür, bilgi teorisi ve ifade özgürlüğü üzerine yapılan güncel tartışmaları içeren metinler de göz önünde bulundurulmuştur.

Muhtemel sonuçlar olarak Antikçağ Sofist düşüncesinin dijital çağda farklı biçimlerde yeniden üretildiği ortaya konulacaktır. Dijital sofizm olgusunun, mantıksal ilkelerden uzaklaştığında bilgiye ulaşmanın imkânsız hale geldiği bir ortamı doğurduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Zihnin varlığı kavrayabileceği ve bunun bilgiye dönüştürülebileceği varsayımı, dijital düşünsel dağınıklık içinde sağlam bir çıkış noktası sunabilir. Sonuç olarak, dijital sofizme karşı mantıksal düşüncenin yeniden inşasının zorunlu olduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sofizm, Mantık, Sofistler, Sokrates, Aristoteles.

DIGITAL SOPHISM AND LOGIC

ABSTRACT

The subject of this paper is an examination of the parallels between the current development of Sophistic thought and the intellectual complexity of the digital age. The Sophists' conceptual structures, their solutions, the questions they posed, and the subsequent processes that followed, which emerged in the Greek world in the 4th and 5th centuries BC, seem to unfold essentially in the same way, with very small distributions. This contemporary phenomenon, which can be called digital Sophism, requires an evaluation based on the rules of classical logic, and particularly the principle of identity. Furthermore, the loss of ground that results from the rejection of the principle of identity and its incorporation into digitally shared collective knowledge.

The purpose of this paper is to examine the systematic reproduction of the structures and methods of thought developed by Sophistic thinkers in the ancient Greek world through the distribution of digitalization, revealing the existence of a similar intellectual chaos. In this context, the question of whether intellectual processes can have a healthy starting point and its relationship with logical thinking will be discussed.

The study utilizes a forward-looking analysis methodology, taking into account the historical background. An analogy-based examination methodology was adopted between the Sophist tradition and the thought structures of the digital age through a comparative historical reading of thought. The implications of classical logical freedoms were discussed and related to today's digital discourses.

The study is based on sources from the history of philosophy, including the stories of the Sophist philosophers of Ancient Greece, and on classical logic texts. Furthermore, information on contemporary debates on modern digital culture, information theory, and freedom of expression was not considered.

Possible conclusions will reveal that ancient Sophist thought has been reproduced in different forms in the digital age. It will be demonstrated that the phenomenon of digital Sophism arose in an environment where life became universal, emerging from a departure from liberal principles. It can offer a solid starting point within the digital intellectual disarray, where the mind can grasp existence and transform into its form. Consequently, it will emphasize the necessity of reconstructing the idea of expansion against digital Sophism.

Keywords: Digital Sophism, Logic, Sophists, Socrates, Aristotle.

KLASİKMANTIK.COM: DİJİTAL ÇAĞDA YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ KLASİK MANTIK ORTAK ÇALIŞMA PLATFORMU

Prof. Dr. Necmettin PEHLİVAN

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

npehlivan@ankara.edu.tr

Arş. Gör. Mustafa ÜLKÜ

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

mustafa.ulku@ankara.edu.tr

ÖZET

Klasik mantık, felsefe ve İslam düşüncesinde uzun bir geçmişe sahip, derin ve zengin bir çalışma alanıdır. Bu alanın Türkiye’deki yaklaşık yüz yıllık birikimini daha ulaşılabilir, işlevsel ve sürdürülebilir kılmak, günümüz dijital teknolojileri ve yapay zekâ araçlarıyla mümkündür. Bu bildiride, “klasikmantik.com” adıyla kurulması planlanan dijital bir platform projesi önerilmektedir.

Projenin temel amacı, Türkiye’de klasik mantık alanında çalışan tüm akademisyenleri ve onların çalışmalarını kapsayan ortak ve güncellenebilir bir veri havuzu oluşturmaktır. Araştırmacılar, platforma üye olarak çalışmalarını kolayca yükleyebilecek ve güncelleyebilecektir. Böylece klasik mantık alanında yapılan çalışmalar arasında senkronizasyon ve ortak bir çalışma zemini sağlanacaktır. Akademik çalışmalar arasındaki tekrarların önlenmesi, yarım kalmış çalışmaların tamamlanması, güncel çalışmaların takip edilmesi, çalışmalar arasında bağlantılar kurulması ve araştırmacılar arasında iletişimin kolaylaştırılması bu yapının sağlayacağı temel katkılardandır.

Platforma yüklenen tüm içerik, Optik Karakter Tanıma (OCR), anlamsal analiz, etiketleme ve kavramsal haritalama gibi yapay zekâ destekli araçlarla işlenecektir. Bu dijital veriler, özelleştirilmiş bir Büyük Dil Modeli (GPT) ile entegre edilerek, kullanıcıların sorularına genel bilgi yerine klasik mantık birikimine dayanan akademik olarak geçerli ve güvenilir cevaplar üretecektir.

Önerilen platform, Türkiye’de klasik mantık çalışmalarına canlılık kazandırmak, akademik iş birliğini artırmak ve bilgi üretimini daha etkin hale getirmek için yenilikçi bir model sunmaktadır. Bildiri, projenin teknik altyapısının yanı sıra akademik iş birliği, etik ilkeler ve sürdürülebilirlik modelleri hakkında da bir tartışma açmaktadır. Tüm araştırmacılar, bu dijital ağı birlikte inşa etmeye ve klasik mantık alanında ortak bir gelecek kurmaya davet edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Mantık, Yapay Zekâ, Ortak Çalışma Platformu, Dijital Mantık Ağı, Akademik İş Birliği.

KLASIKMANTIK.COM: AN AI-SUPPORTED COLLABORATIVE PLATFORM FOR CLASSICAL LOGIC IN THE DIGITAL AGE

ABSTRACT

Classical logic is a profound and rich field of study with deep roots in both philosophy and Islamic thought. Making the nearly century-long accumulation of this discipline in Turkey more accessible, functional, and sustainable has become achievable through contemporary digital technologies and artificial intelligence tools. This paper proposes a project to establish a digital platform under the domain name “klasik-mantik.com”.

The primary objective of the project is to create a shared and continuously updatable data repository that includes all scholars working in the field of classical logic in Turkey and their academic contributions. Researchers will be able to register on the platform, easily upload, and update their works. This approach will facilitate synchronization across ongoing studies and establish a common ground for collaborative research within classical logic. Key contributions of this structure include preventing duplication in academic efforts, completing unfinished studies, tracking current research activities, establishing connections among related studies, and enhancing communication among researchers.

All content uploaded to the platform will be processed using AI-supported tools such as Optical Character Recognition (OCR), semantic analysis, tagging, and conceptual mapping. These structured digital data will be integrated into a customized Large Language Model (GPT), enabling the generation of academically valid and reliable responses based specifically on classical logic knowledge, rather than general,

web-based information.

The proposed platform offers an innovative model for revitalizing classical logic studies in Turkey, strengthening academic collaboration, and improving the effectiveness of knowledge production. Additionally, the paper initiates discussions about scholarly collaboration, ethical considerations, and sustainability models alongside its technical infrastructure. All researchers are invited to collaborate in building this digital network and creating a shared future in the field of classical logic.

Keywords: Classical Logic, Artificial Intelligence, Collaborative Research Platform, Digital Logic Network, Academic Collaboration.

DİJİTAL ÇAĞDA BİR ELEŞTİREL DÜŞÜNME BİÇİMİ OLARAK ALGORİTMA OKURYAZARLIĞI

Reyhan ÖZSOY

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ozsoy.reyhan@ogr.iu.edu.tr

Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ilh@istanbul.edu.tr

ÖZET

Eleştirel düşünme imkanlarını ve yöntemlerini çeşitlendiren dijital çağda, bilgi okuryazarlığı yalnızca metinlerin değil, beraberinde ilgili algoritmik yapıların anlaşılmasını da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığının bir kolunu oluşturmaktadır. Medya okuryazarlığı da kendi içinde oluşan “algoritma okuryazarlığı” ile, kişinin bilgide karar verme süreçlerine nasıl yön verdiğini ele almaktadır. Bu bağlamda, algoritma okuryazarlığının eleştirel ve rasyonel düşünmenin bir parçası oluşu, bu çalışmada mantıksal analiz ilke ve yöntemlerinin temel alınacağı uygulamalar üzerinden incelenecektir.

Geleneksel bilgi okuryazarlığı, sadece kaynağın güvenilirliğine ve doğruluğuna odaklanırken; modern bilgi/ veri kümelerinin işlenmesi ve değerlendirilmesi hususunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, enformasyonun seçilmesinde ve sunumunda kritik rol oynayan algoritmaların işleyişi, analizi ve değerlendirilmesi için algoritma okuryazarlığına ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla, algoritmalarla biçimlenen düşünsel karar süreçleri, bireyin dünyayı algılayış biçimini derinden etkilemektedir. Bu nedenle, dünya görüşümüzü şekillendiren yapının tanınması,

bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Amaç, sosyal medya kullanıcılarında, yönlendirici mekanizmalar karşısında “nasıl çalıştıklarına” dair farkındalık oluşturarak sosyal ağ algoritmalarının kullanıcı üzerindeki manipölasyon etkisinin süreç ve sonuçlarının çerçevesini çizebilmektir.

Bu araştırma, düşüncenin temel zeminlerini oluşturan eleştirel ve rasyonel düşünme ilkeleri ile algoritmaların temel çalışma kodlarını, sosyal ağ algoritmik sisteminin iki örneği olan “Filtre Balonları” ve “Yankı Odaları” üzerinden karşılaştırılarak, nitel içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Buradaki iki algoritmik sistemin çalışma prensiplerinin; farklı bakış açılarına açık olma, delili sorgulama, önyargılardan kaçınma, çıkarımı sinama gibi eleştirel düşünme ilkelerini ihlal eden bulguları üzerinde durulacaktır. Bu farkındalık, bilinçli sosyal medya kullanımı sağlayarak, dijital dünyanın enformasyon kalabalığı içerisinde düşünceye dair karar aşamasında sağlıklı, mantığa uygun, tutarlı ve geçerli tercihler yapabilme becerisi kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantıksal Analiz, Algoritma Okuryazarlığı, Filtre Balonları, Yankı Odaları, Manipölasyon.

ALGORITHM LITERACY AS A FORM OF CRITICAL THINKING

ABSTRACT

In the digital age, which diversifies the possibilities and methods of critical thinking, information literacy has expanded beyond textual understanding to encompass the comprehension of algorithmic structures as well. Media literacy constitutes a branch of information literacy, and within it, “algorithm literacy” addresses how individuals navigate and make decisions based on information. In this context, the present study investigates how algorithm literacy functions as an integral component of critical and rational thinking, through applications grounded in the principles and methods of logical analysis.

Whereas traditional information literacy focuses solely on the credibility and accuracy of sources, it remains insufficient in addressing the processing and evaluation of modern data/information clusters. Therefore, understanding, analyzing, and assessing the operations of algorithms—which play a critical role in the selection and presentation of information—has become essential. Algorithmically shaped cognitive decision-making processes deeply influence individuals’ perception of the world. Thus, recognizing the structure that shapes our worldview constitutes the core significance of this study. The aim is to cultivate awareness in social media users regarding “how these mechanisms work” in order to delineate the processes and outcomes of algorithmic manipulation.

This research was conducted using qualitative content analysis, comparing the principles of critical and rational thinking that form the basis of thought with the basic operating codes of algorithms, using two examples of social network

algorithmic systems: “Filter Bubbles” and “Echo Chambers.”

The findings highlight how these algorithmic systems violate critical thinking principles such as openness to diverse perspectives, questioning evidence, avoiding biases, and testing inferences. Such awareness enables users to make sound, logically consistent, and valid decisions amid the informational overload of the digital world.

Keywords: Logical Analysis, Algorithm Literacy, Filter Bubbles, Echo Chambers, Manipulation.

DİJİTAL ÇAĞ VE BİR ELEŞTİREL DÜŞÜNME ENGELİ OLARAK İÇ-GRUP VE DIŞ-GRUP ÖNYARGILARI

Doç. Dr. Mustafa YEŞİL

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
mustafayesil@erbakan.edu.tr

Doç. Dr. Yunus Emre AKBAY

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
emreakbay@sdu.edu.tr

ÖZET

Bir dijital platform olarak internet bireylere kendi tutumlarını, düşüncelerini ve davranışlarını anonim olarak sergileyebilecekleri bir sanal ortam sağlamaktadır. Bireylerin anonim olmasalar yani bireysel kimliklerini bir süreliğine göz ardı etmeseler sergilemeyecekleri bu şeyleri sanal ortamda özgürce paylaşabiliyor olmalarının bazı faydaları bulunmaktadır. Ancak dijital platformun sağladığı bu anonimlik pek çok durumda bireyleri diğer gruplara yönelik ötekileştirici faaliyetlere tahrik etmektedir. Üstelik bu dijitallık söz konusu faaliyetlerin örtük çağrışımlarla kurgulanmalarını kolaylaştırmaktadır. Suriyeli mültecileri konu edinen bir haber içeriğine bir Doğu Avrupa ülkesinin sınırındaki yoğun temizlik ve ilaçlama faaliyetinin resmini gömererek mültecileri “öteki”leştirmek yani onları, geçtikleri yerlerin temizlenmesi gerekli “pis” varlıklar olarak konumlandırmak bu işleyişin bir örneğidir. Bu bakımdan, dijitalleşme sadece üretim ve tüketim araçlarını değil ayrıca ötekileştirme biçimlerini de çeşitlendirmektedir.

Bir gruba dahil olmanın yalnız hissetmemek, yardımlaşmak ve ortak amaçlar için birlikte çalışmak gibi faydaları bulunmaktadır. Bireylerin üyesi oldukları grup ile diğer gruplar

arasında “biz ve onlar ayrımı” yapmalarının temel gerekçesi budur. Bu ayrımın etkisiyle bireyler pek çok durumda, doğru olup olmadıklarını sorgulamaksızın, kendi gruplarının tutumlarını, düşüncelerini ve davranışlarını destekleme ve kabullenme, diğer grupların tutumlarını, düşüncelerini ve davranışlarını ise kötüleme ve reddetme eğilimindedirler. Eleştirel düşünmeksizin ötekileştirmeyi olağanlaştıran bu eğilim gruplararası gerilimlere ve çatışmalara kapı aralamaktadır. Çünkü makuliyet ölçütlerinin göz ardı edildiği bu işleyişte, her bir grup, diğer gruplara nazaran, dışlanmayı ve kötülenmeyi hak eden bir “öteki”dir.

Metodolojik olarak, bu bildirinin giriş aşamasında hem eleştirel düşünmenin ne olduğunu ve nasıl işlediğini hem de grup olarak adlandırılabilmesi için bir topluluğa için hangi niteliklerin atfedildiğini açıklayacağız. Bildirinin tartışma aşamasında öncelikle, bireylerin aidiyet hissedip üyesi oldukları topluluk yapılarını iç-grup ve aidiyet hissetmeyip öteki olarak gördükleri topluluk yapılarını ise dış-grup olarak tanımlayacak ve ardından, bir eleştirel düşünme engeli olarak iç-grup ve dış-grup önyargılarına odaklanarak “grup düşünümü”nü, “dış-grubun aynılığı varsayımı”nı ve “iç-gruba ve dış-gruba yönelik atıf yanlılıkları”nı hem teorik hem de pratik yönleriyle ele alacağız. Sözgelimi bireyler kendi gruplarının başarılarını kararlılık ve çalışkanlık gibi içsel atıflarla, diğer grupların başarılarını ise çevresel koşullar ve şans gibi dışsal atıflarla açıklama eğilimindedirler. İç-grup ve dış-grup önyargılarından kaynaklanan bu tür yargılama yanlılıkları ise toplumdaki ayrımcılığı ve kutuplaşmayı artırmaktadır. Haliyle, bildirinin sonuç bölümünde ayrımcılığı ve kutuplaşmayı en azından azaltacak bazı önerilere yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme, İç-grup, Dış-grup, Ötekileştirme, Kutuplaşma, Çok-yönlü Argüman Çözümlemesi.

DIGITAL AGE AND, IN-GROUP AND OUT-GROUP PREJUDICES AS AN OBSTACLE TO CRITICAL THINKING

ABSTRACT

As a digital platform, internet provides individuals with a virtual environment where they can anonymously display their own attitudes, thoughts and behaviors. The fact that individuals can freely share these things in a virtual environment that they would not exhibit if they were not anonymous, that is, if they did not ignore their individual identities for a while, has some benefits. However, this anonymity provided by the digital platform provokes individuals in many cases to engage in othering activities towards other groups. Moreover, this digitality facilitates the construction of these activities with implicit connotations. Embedding a picture of intensive cleaning and disinfection activity on the border of an Eastern European country in a news content about Syrian refugees, “othering” the refugees, that is, positioning them as “dirty” beings whose places they pass through need to be cleaned, is an example of this process. In this respect, digitalization diversifies not only the means of production and consumption but also the forms of othering.

Being member of a group has benefits such as not feeling alone, helping each other and working together for common goals. This is the main reason why individuals make “us and them distinction” between the group they are member of and other groups. Under the influence of this distinction, individuals, without questioning whether they are correct or not, tend to support and accept the attitudes, thoughts and behaviors of their own groups, and to denigrate and reject the attitudes, thoughts and behaviors of other groups. This tendency, which normalizes othering without critical thinking, opens the

door to intergroup tensions and conflicts. Because in this process where reasonableness criteria are ignored, each group is an “other” that deserves to be excluded and denigrated compared to other groups.

Methodologically, in the introduction of this proceeding, we will explain both what critical thinking is and how it works, and what qualities are attributed to a community in order to be called as group. In the discussion phase of the proceeding, first of all, we will define the community structures to which individuals feel sense of belonging and are members as in-groups and the community structures to which they do not feel sense of belonging and see as other as out-groups, and then, by focusing on in-group and out-group prejudices as an obstacle to critical thinking, we will examine “groupthink”, “the assumption of the sameness of the outgroup” and “attribution biases towards the in-group and out-group” in both theoretical and practical aspects. For instance, individuals tend to explain the successes of their own groups with internal attributions such as determination and diligence, and the successes of other groups with external attributions such as environmental conditions and luck. Such judgment biases resulting from in-group and out-group prejudices increase discrimination and polarization in society. Naturally, in the conclusion section of the proceeding, we will present some suggestions that will at least reduce discrimination and polarization.

Keywords: Critical Thinking, In-group, Out-group, Otherization, Polarization, Multi-modal Argument Analysis.

DİJİTAL ÇAĞ VE TANRI KAVRAMININ EVRENSELLİĞİ: ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİK TARTIŞMALARA BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK FÂRÂBÎ'NİN KAVRAM TEORİSİ²

Doç. Dr. Yunus Emre AKBAY

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

emreakbay@sdu.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa YEŞİL

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

mustafayesil@erbakan.edu.tr

ÖZET

Dijital çağın kaçınılmaz bir parçası olan bilgi zenginliği ve çoğulculuk ortamında, dinî kavramların evrenselliği ve objektivitesi hakkındaki argümanlar yeni ufuklar kazanmaktadır. Bugün sanal ortamlarda ve dijital platformlarda Tanrı kavramının farklı içerik ve inanış biçimlerine göre dijitalleşerek hızla yayılması, sanal ortamlarda temsil edilmesi, bu kavramın epistemolojik temellerini tartışmayı daha da önemli hale getirmektedir. Zira insanlar artık dijital kanallar üzerinden farklı inanış biçimlerinin yaşamlarını yakından takip edebilmekte, kıyaslamalar yapabilmekte ve toplumların inanışlarındaki farklılıkları tespit edebilmektedir. İnsanlığın farklı tecrübeleri ışığında, modern epistemolojide “Tanrı’yı evrensel bir şekilde kavramak mümkün mü?” sorusu, çağımızda bir kez daha yanıtlanmayı beklemektedir. Bu soruyu, tarihsel tecrübeler ışığında yeniden ele almak, önerilecek cevap denemelerini zenginleştirebilir. Antik çağda Platon’un, modern çağda ise Descartes’in temsil ettiği

[2] Bu çalışmada Akbay’ın TÜBİTAK 2219 Post Doktora Araştırma Bursuyla 2024-2025 yılları arasında İngiltere Cambridge University, Faculty of Divinity’de gerçekleştirdiği araştırma bulgularından faydalanılmıştır. SDÜ, TÜBİTAK ve Cambridge Divinity Faculty’e desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

doğuştan verili kavram teorilerine karşılık Aristoteles, Stoacılar, Epikürcüler ve Locke gibi ekol ve isimlerin duyum ve deneyim temelli yaklaşımları, dijital çağda bilgiye erişim yollarının çeşitlenmesiyle kavram teorileri perspektifinden yeniden tartışılmaktadır. Özellikle sofist ve skeptik eleştirilerin “sübjektif Tanrı kavramları” problemi, dijital platformlarda görülen dinî çoğulculuk ve bireyselleşme eğilimleriyle paralellik göstermekte, skeptik eleştiriler farklı biçimlerle yeniden gündeme gelmektedir. Bu bildiride, İslâm felsefe geleneğinden hareketle, Fârâbî’nin kavram teorisinin dijital çağdaki epistemolojik sorunlara nasıl bir çözüm sunabileceği tanrı kavramı odağında incelenmektedir. Bildirinin iddiası, Fârâbî’nin *eksik muhayyile*, *tam muhayyile*, *eksik tasavvur* ve *tam tasavvur* aşamalarından oluşan zayıf temsil (weak representation) kavram teorisinin, hem günümüzün dijital bilgi ortamında öne çıkan sübjektif yaklaşımları, hem de bilginin evrensel zeminini savunanları bir arada harmanlayarak bütüncül bir okuma sunduğudur. Bildiride, Fârâbî’nin 43 civarındaki eserinden tespit edilen pasajlar karşılaştırmalı metin analizi yöntemiyle incelenecektir. Sonrasında dijital çağda Fârâbî’nin kavram teorisi açısından sunduğu alternatif okuma tanrı kavramı odağında değerlendirilecektir. Fârâbî’ye göre insanın yaşam boyu süren felsefî yetkinleşme süreci ve Faal akıl ile kurulan iletişimi, günümüzün bilgi çağında dinî kavramların evrensel bir zemine oturtulması için metafizik kurgunun önemini yeniden hatırlatmaktadır. Sonuç olarak, dijital çağda Fârâbî’nin sunduğu sistemli kavram teorisi yaklaşımının, aşamaları ve yetkinlik teorisi modeliyle modern epistemolojideki sübjektivite problemine ve evrensellik iddiasına karşı geliştirilebilecek çözüm önerilerinde kesişim noktasının teorik temellerinin oluşturulmasında önemli katkılar sunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Kavram Teorisi, Tanrı Kavramı, Fârâbî, Dijital Çağ.

DIGITAL AGE AND THE UNIVERSALITY OF CONCEPT OF GOD: AL-FĀRĀBĪ'S CONCEPT THEORY AS A SOLUTION PROPOSAL TO CONTEMPORARY EPISTEMOLOGICAL DEBATES

ABSTRACT

In the environment of information abundance and pluralism that constitutes an inevitable part of the digital age, arguments concerning the universality and objectivity of religious concepts are gaining new horizons. Today, the rapid dissemination of the concept of God through digitalization according to different contents and forms of belief in virtual environments and digital platforms, and its representation in virtual spaces, makes the discussion of the epistemological foundations of this concept even more important. People can now closely follow the lives of different forms of belief through digital channels, make comparisons, and identify differences in the beliefs of societies. In light of humanity's diverse experiences, the question "Is it possible to comprehend God in a universal manner?" in modern epistemology awaits an answer once again in our age. Re-examining this question in light of historical experiences can enrich the proposed answer attempts. The innate concept theories represented by Plato in antiquity and Descartes in the modern era, versus the sensation and experience-based approaches of schools and figures such as Aristotle, the Stoics, the Epicureans, and Locke, are being re-discussed from the perspective of concept theories with the diversification of access to knowledge in the digital age. Particularly, the "subjective God concepts" problem of sophistic and skeptical criticisms shows parallelism with the religious pluralism and individualization tendencies observed on digital platforms, and skeptical criticisms are re-emerging in different forms. This paper examines how al-Fārābī's concept

theory from the Islamic philosophical tradition can offer a solution to epistemological problems in the digital age, focusing on the concept of God. The paper's thesis is that al-Fārābī's weak representation concept theory, consisting of the stages of incomplete imagination (*mukhayyal nāqış*), complete imagination (*mukhayyal tāmm*), incomplete conceptualization (*taşawwur nāqış*), and complete conceptualization (*taşawwur tāmm*), offers a holistic reading by harmoniously combining both the subjective approaches that emerge in today's digital information environment and those who defend the universal foundation of knowledge. In the paper, passages identified from approximately 43 works of the philosopher will be examined through comparative textual analysis methodology. Subsequently, the alternative reading offered by al-Fārābī's concept theory in the digital age will be evaluated with a focus on the concept of God. According to al-Fārābī, the lifelong philosophical perfection process of humans and their communication with the Active Intellect reminds us once again of the importance of metaphysical construction for establishing religious concepts on a universal foundation in today's information age. In conclusion, it can be said that al-Fārābī's systematic concept theory approach in the digital age, with its stages and competence theory model, makes important contributions to establishing the theoretical foundations of the intersection point in solution proposals that can be developed against the subjectivity problem and universality claim in modern epistemology.

Keywords: Logic, Concept Theory, Concept of God, al-Fārābī, Digital Age.

İLAHİYAT ALANINDA MEDYADA KARŞILAŞILAN BAZI MANTIK YANLIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Turgut AKYÜZ

Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

takyuz@gumushane.edu.tr

Rukiye ŞİMŞEK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

r.simsek24@gmail.com

ÖZET

Günümüzde özellikle medyada, dini tartışmalarda gerek ilahiyatçılar gerekse din karşıtı kişiler tarafından sıkça yapılan bazı mantık yanlışları bulunmaktadır. Mantık yanlışları günümüzde eleştirel düşünce başlığı altında incelenmektedir. Bu alanda yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Fakat özel olarak dini alanda yapılan mantık hataları tarafımızca hazırlanan *İslam ve Bilim* kitabı içinde ele alınmıştır. Çalışmamız 2023 yılında yapılmış olup konulara genel olarak değinmiştir ve bu yüzden de medyada ve özellikle gençlerin sıkça karşılaştığı bazı mantık yanlışlarını içermemektedir. Özellikle dini müdafaa etmek adına bazı ilahiyatçılar çeşitli mantık hataları nedeniyle olayları daha karmaşık hale getirmekte veya konunun yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Buna örnek olarak tanımların net olarak yapılmaması verilebilir. Örneğin “sünnet” kavramı, Efendimiz SAV’in örfünü ve özellikle dini örnekliğini ifade etmektedir. Fakat zaman zaman ahad haberler veya Efendimiz SAV’in din harici tüm eylemleri de bu kavram içine dahil edilerek konunun yanlış anlaşılması veya tartışmaların amacından sapması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Yine bazı din karşıtı söylemler, bilimsel önermelerden yola çıkarak

metafizik meselelerin inkarına yönelik ispat çalışmalarına girişmektedir. Oysa bilimin alanı fizik evrenle sınırlıdır ve bilim varolanla ilgilenir. Varolması gereken veya ahlak-değer-inanç gibi konular bilimin dışındadır. Bir başka ifade ile bilim, tanrının olmadığını ispat edemez. Yine bilim, metafizik veya örfi gerekçelere dayanan ahlaka dair de çok geniş söylemlerde bulunamaz. Yine insanların zihinsel gelişim süreçlerinin/dönemlerinin dikkate alınmaması, sonuçların veya neden olmayan şeylerin neden gibi gösterilmesi, kıyas ve istidlal farkına riayet etmemek, önyargılar veya tekrarlanan şeylerin bilgi olarak kabul edilmesi gibi çeşitli durumlar da sıkça karşılaşılan mantık yanlışlarındandır. Bu bağlamda, dini konularda yapılan tartışmalarda kullanılan kavramların hem tarihi hem de bağlamsal olarak doğru tanımlanması büyük önem arz etmektedir. Aksi halde, kavramsal belirsizlikler üzerinden yapılan yorumlar, hem inananları hem de eleştirenleri hatalı sonuçlara götürebilmektedir. Ayrıca, eleştirel düşünce eğitimiye sahip bireylerin bu tür tartışmalarda kullanılan akıl yürütmeleri analiz edebilmesi, sağlıklı bir din-bilim diyalogunun kurulmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmamızda adı geçen mantık yanlışları, medyada popüler olan bazı ilahiyatçılar ile yine bazı din karşıtı kişilerin söylemleri üzerinden, bilimsel etiğe ve hukuka uygun olarak, kişi veya şahıs ismi vermeden ve rencide etmeden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantık Yanlışları, Yanlış Dini Düşünceler, Eleştirel Düşünce.

EVALUATION OF SOME LOGICAL FALLACIES ENCOUNTERED IN THE MEDIA IN THE FIELD OF THEOLOGY

ABSTRACT

Nowadays, especially in the media, there are some logical fallacies that are frequently made by both theologians and anti-religious people in religious debates. Logical fallacies are nowadays analyzed under the title of critical thinking. There are various studies in this field. However, errors of logic made specifically in the religious field are discussed in the book *Islam and Science* prepared by us. Our study was conducted in 2023 and deals with the issues in general and therefore does not include some of the logical fallacies that are frequently encountered in the media and especially by young people. Especially in the name of defending religion, some theologians make things more complicated or cause misunderstanding due to various errors of logic. An example of this is the lack of clear definitions. For example, the concept of “sunnah” refers to the custom and especially the religious example of the Prophet. However, from time to time, ahadith news or all non-religious actions of the Prophet are included in this concept, leading to misunderstanding of the subject or deviating from the purpose of the discussions. Again, some anti-religious discourses attempt to prove the denial of metaphysical issues based on scientific propositions. However, the field of science is limited to the physical universe and science deals with what exists. Issues such as what should exist or morality-value-belief are outside the scope of science. In other words, science cannot prove that God does not exist. Again science cannot make very broad statements about morality based on metaphysical or customary grounds. Again, various situations such as not taking into account the mental development pro-

cesses/periods of people, showing results or things that are not causes as causes, not respecting the difference between syllogism and inference, prejudices or accepting repeated things as knowledge are also common logical fallacies. In this context, it is of great importance that the concepts used in discussions on religious issues are defined correctly both historically and contextually. Otherwise, interpretations based on conceptual ambiguities may lead both believers and critics to erroneous conclusions. Moreover, the ability of individuals with critical thinking training to analyze the reasoning used in such discussions will contribute to the establishment of a healthy religion-science dialogue. In this study, the aforementioned logical fallacies will be discussed through the discourses of some theologians popular in the media and some anti-religious people, in accordance with scientific ethics and law, without naming any person or person and without offending them.

Keywords: Logic Fallacies, False Religious Ideas, Critical Thinking.

YAPAY ZEKA DÖNEMİNDE GELİŞEN BAZI MANTIK TEORİLERİ VE BUNLARIN KLASİK DİNİ VE FELSEFİ DÜŞÜNCEYE ETKİSİ

Doç. Dr. Turgut AKYÜZ

Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

takyuz@gumushane.edu.tr

Rukiye ŞİMŞEK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

r.simsek24@gmail.com

ÖZET

K. Gödel tarafından ortaya atılan eksiklik teorimi, tüm ispatlarda bir eksiklik olduğunu; bu yüzden de hiçbir şeyde yüzde yüz kesinlik olamayacağını öne sürmektedir. Oysa İbn Sînâcî felsefe, metafizik meselelerde de akli bir kesinliğin olduğunu ifade etmektedir. Fakat Aristoteles metafizik tüm iddiaların matematiksel bir ispat ya da kesinliğinin olmadığını belirtmiştir. Bir başka ifade ile metafizikte gözlem veya matematiğe dair değil akli bir takım kesinlik prensipleri araştırılmaktadır. Oysa Gödel'in ispat ve iddiaları matematikselidir. Diğer taraftan dinin inanç alanındaki önermeleri olmasa da özellikle fıkıhın haram ve helale dair önermeleri bir tümdengelim olarak kesinlik iddiası taşımaktadır. Buradaki önermeler de yine Gödel'in eleştirileri bağlamında tartışılmalı ve savunulmalıdır. Parakonsistent mantık ise çelişik önermelerin tolere edileceği iddiası taşımaktadır. Oysa klasik mantıkta çelişik bazı durumların aynı anda doğru olamayacağına dair tartışmalar bulunmaktadır. Özellikle ayrışık şartlı önermeler ile çelişik (mütenakız) önermelerin aynı anda doğru olamamasından hareketle bazı metafizik ve mantık tartışmalarında karşı görüşler çürütölmekte; yine kelim

ve fıkıhın bazı iddiaları da Gazzâlî'nin ifadesi ile "teânüd" üzerinden ispat edilmeye çalışılmaktadır. Klasik mantıkta bu konu önermeler arası ilişkiler ve bir de kipler konusunda tartışılmıştır. Özellikle Fahreddîn Râzî sonrasında önermelerin doğruluk şartları ve kiplerin sayısına dair matematiksel çalışmalar da yapılmıştır. Bu da özellikle belirsiz ve bulanık mantık alanında yapılan modern çalışmalar ışığında klasik dönem çelişki konusunun yeniden ele alınması zarureti doğurmuştur. Klasik mantıkta bir başka önemli yöntem ise tümevarım (istikrâ)'dır. Özellikle tam istikra (yani tecrübe) bir zorunlu bir kaynağı olarak burhanın öncülleri arasındadır. Diğer taraftan dini birçok önerme; özellikle de fıkıhın önermeleri, tümevarıma dayanmaktadır. Oysa tümevarımın D. Hume sonrasında kesin bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmesi sıkça tartışılan bir durum haline gelmiş; özellikle Kant tarafından metafizik meselelerde bu tür akli tümevarımların doğruluğuna gölge düşürülmüştür. Bu çerçevede, klasik İslam mantığı ile modern mantık yaklaşımları arasındaki etkileşim, özellikle epistemolojik sınırlar ve kesinlik anlayışı bakımından yeniden değerlendirilmelidir. Ayrıca, hem Gazzâlî'nin "yakîn" kavramı hem de Batı felsefesindeki "justified true belief" (gerekçelendiilmiş doğru inanç) tartışmaları, bilginin sınırlarını anlamada karşılaştırmalı bir zemin sunmaktadır. Nitekim çağdaş mantık ve epistemoloji alanındaki gelişmeler, fıkıh ve kelim metodolojisinin yeniden inşasında dikkate alınması gereken önemli referans noktaları haline gelmiştir. Çalışmamızda klasik dini ve felsefî düşüncenin güncelliğine dair bu tartışmaların yanında; klasik mantığın modern bazı problemlere çözüm sunup sunamayacağı konusu da özellikle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Klasik Dini Düşünce, Klasik Felsefe, Modern Mantık.

EVOLVING IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SOME THEORIES OF LOGIC AND THEIR IMPACT ON CLASSICAL RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT

ABSTRACT

The incompleteness theorem put forward by K. Gödel argues that there is an incompleteness in all proofs; therefore, there cannot be one hundred percent certainty in anything. However, Avicennian philosophy states that there is a rational certainty in metaphysical matters. However, Aristotle states that not all metaphysical claims have a mathematical proof or certainty. In other words, in metaphysics, certain principles of rational certainty are sought, not observation or mathematics. However, Gödel's proofs and claims are mathematical. On the other hand, although not the propositions of religion in the field of belief, especially the propositions of jurisprudence regarding haram and halal carry a claim of certainty as a deduction. The propositions here should also be discussed and defended in the context of Gödel's criticisms. Paraconsistent logic claims that contradictory propositions will be tolerated. However, in classical logic, there are arguments that some contradictory situations cannot be true at the same time. In some metaphysical and logical discussions, the opposing views are refuted based on the fact that disjunctive conditional propositions and contradictory propositions cannot be true at the same time, and some claims of theology and jurisprudence are tried to be proved through "taānūd" in al-Ghazālī's expression. In classical logic, this issue was discussed in terms of relations between propositions and modals. Especially after Fakhr al-Dīn al-Rāzī, mathematical studies on the truth conditions of propositions and the number of modals were also conducted. This has led to the necessity of reconsidering the issue of contradiction in the classical

period, especially in the light of modern studies in the field of indeterminate and fuzzy logic. Another important method in classical logic is induction (istikrā). In particular, complete istikra is among the premises of demonstration as a necessary source. On the other hand, many religious propositions, especially those of jurisprudence, are based on induction. However, the acceptance of induction as a definitive source of knowledge after D. Hume has become a frequently debated issue; especially Kant has cast a shadow on the accuracy of such rational induction in metaphysical matters. In this framework, the interaction between classical Islamic logic and modern approaches to logic should be re-evaluated, especially in terms of epistemological boundaries and the understanding of certainty. Moreover, both al-Ghazālī's concept of "yaqīn" and the debates on "justified true belief" in Western philosophy provide a comparative ground for understanding the limits of knowledge. Indeed, contemporary developments in logic and epistemology have become important reference points to be taken into account in the reconstruction of the methodology of fiqh and kalām. In addition to these debates on the relevance of classical religious and philosophical thought, our study will specifically address the issue of whether classical logic can offer solutions to some modern problems.

Keywords: Artificial Intelligence, Classical Religious Thought, Classical Philosophy, Modern Logic.

DİJİTALLEŞME VE MANTIK: S. JEVONS'UN MANTIK MAKİNESİ

Dr. Öğr. Üyesi Remziye Selçuk

Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

remziyeselcuk80gmail.com

ÖZET

Mantığın gelişimi Aristoteles mantığı ile başlamaktadır. Tarihsel süreci içerisinde mantık konuları üzerine birçok değerlendirme ve çalışma yapılmıştır. Fizik ve Doğa bilimlerindeki gelişmeler, mantığın değişim seyrini farklı bir yöne çekmiştir. Daha evvel sadece söz ve yazıyla ifade edilen önermeler sembollerle ifade edilmeye başlamıştır. Sanayi devrimi gibi makineleşme sürecini hızlandıran yeni teknik gelişmeler, mantığın da bir makineye aktarılıp aktarılamayacağı fikrini gündeme getirmiştir.

Bu süreçte ilk dikkat çeken icat, 19. yüzyıl ekonomisti ve mantıkçısı William Stanley Jevons (1835-1882) tarafından icat edilen "mantık piyanosu" dur. Bu makine, karmaşık bir problemi bir insanın bir makine yardımı olmadan çözebileceğinden daha hızlı çözebilen ilk mantık makinesi olması bakımından mantık alanında önemli bir yere sahiptir. Akıl yürütme temeline dayanan bir sistem kullanılmıştır. Bu sistemde çıkarım ve çıkarım şekilleri etkili olmaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, makine, 1869'da Salford'daki bir saatçi tarafından onun için yapılmış ve ilk olarak Jevons tarafından 1870'te Londra Kraliyet Cemiyeti toplantısında tanıtılmıştır. Makinenin şu anda Oxford Bilim Tarihi Müzesi'nin sahipliğinde olduğu belirtilmektedir. Bu makine, yaklaşık üç fit yüksekliğinde, 21 tuşlu bir klavyesi olan minyatür bir piyanoya benzemektedir. Piyanonun

ön yüzünde, 4 terimin ve bunların olumsuzlarının 16 olası kombinasyonunu görebileceği açıklıklar vardır. Mantıktaki bir ifade, belirli kurallara göre tuşlara basılarak makineye eklenir. İçerideki kollar ve kasknaklar, ifadeyle tutarsız olan tüm terim kombinasyonlarını makinenin ön yüzünden ortadan kaldırır. İstenen tüm ifadeler böylece makineye eklendiğinde, varsa ifadelerle hangi terim kombinasyonlarının tutarlı olduğunu belirlemek için yüz incelenir.

Bu çalışmanın amacı, W. S. Jevons'un dijitalleşmenin başlangıç dönemlerinde bir makinenin teknik özelliklerini mantıksal alanda ifade etmesi çabasının sonucu olan "mantık makinesi" hakkında bilgiler vermek ve değerlendirmeler yapmaktır. Yöntem literatür tarama ve görsel unsurlar kullanılmıştır. Bu açıdan Jevons'a ait mantık eserlerinin okunup değerlendirilmesi sonucu elde edilen verilerin paylaşımı ve mantık makinesinin resimler üzerinden anlatımı yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Mantık, Akıl Yürütme, S. Jevons, Mantık Makinesi.

DIGITALIZATION AND LOGIC: S. JEVONS'S LOGIC MACHINE

ABSTRACT

The development of logic begins with Aristotle's logic. Throughout its historical process, many evaluations and studies have been made on the subjects of logic. Developments in physics and natural sciences have pulled the course of change of logic in a different direction. Propositions that were previously expressed only in words and writing began to be expressed with symbols. New technical developments that accelerated the mechanization process, such as the industrial revolution, brought to the agenda the idea of whether logic could also be transferred to a machine. Turkish spelling and grammar rules must be fully observed. In-text citations are not allowed. Use clear, concise academic language, avoid unnecessary repetition, and ensure all sentences are easy to understand.

The first notable invention in this process was the "logic piano" invented by the 19th century economist and logician William Stanley Jevons (1835-1882). This machine has an important place in the field of logic as it is the first logic machine that can solve a complex problem faster than a human being can without the help of a machine. A system based on reasoning was used. Inference and forms of inference are effective in this system. According to the information in the sources, the machine was made for him by a watchmaker in Salford in 1869 and was first introduced by Jevons at the Royal Society meeting in London in 1870.

The machine is now in the possession of the Oxford Museum of the History of Science. It resembles a miniature piano, about three feet high, with a keyboard of 21 keys. The

front of the piano has openings through which one can see 16 possible combinations of four terms and their negatives. An expression in logic is inserted into the machine by pressing the keys according to certain rules. The levers and pulleys inside remove from the front of the machine all combinations of terms that are inconsistent with the expression. When all the desired expressions have been inserted into the machine, the face is examined to determine which combinations of terms, if any, are consistent with the expressions.

The purpose of this study is to provide information and make evaluations about the "logic machine", which is the result of W. S. Jevons's effort to express the technical features of a machine in the logical field in the early days of digitalization. The method used is literature review and visual elements. In this respect, the data obtained as a result of reading and evaluating Jevons's logical works will be shared and the logic machine will be explained through pictures.

Keywords: Digitalization, Logic, Reasoning, S. Jevons, Logic Machine.

MANTIK İLE AKIL YÜRÜTMENİN AYRIŞMASI: RASYONALİTE VE YAPAY ZEKÂ BAĞLAMINDA NORMATİFLİK SORUNU

Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Muhammed Deniz

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

ebubekir.deniz@medeniyet.edu.tr

ÖZET

Çağdaş mantık felsefesinde, mantığın rasyonalite üzerindeki geleneksel normatif konumu köklü bir sorgulamaya tabi tutulmaktadır. Gilbert Harman'ın öncülük ettiği bu eleştirel yaklaşım, mantıksal çıkarım (inference) ile akıl yürütme (reasoning) arasında bir ayrım yaparak, mantıksal geçerliliğin gündelik rasyonalite pratiklerini yönlendirmede yetersiz kalabileceğini ortaya koyar. Harman'a göre (1986), bireyler mantıksal olarak geçerli sonuçlara zorunlu olarak inanmak veya onları kabul etmek zorunda değildir. Mantıksal çıkarımların sonuçlarına zorunlu olarak inanmamız gerektiğini ifade eden geleneksel yaklaşım Harman'a göre eksiktir. Rasyonalitemiz, bilişsel kapasitelerimizin sınırlılıkları, bağlamsal pragmatik gereklilikler ve psikolojik eğilimler gibi faktörler tarafından şekillendirilir. Bu durum, mantığın rasyonaliteyi düzenleyici *a priori* bir disiplin olma iddiasını tartışmaya açmaktadır.

Bu teorik tartışma, yapay zekâ (YZ) alanındaki paradigma değişimiyle somutluk kazanmaktadır. Erken dönem YZ sistemleri (1950-1980), sembolik mantık temelli yaklaşımlarla (örn. uzman sistemler, Prolog) "ideal rasyonaliteyi" biçimsel kurallarla modellemeye odaklanmıştı. Oysa günümüzde hâkim olan istatistiksel ve veri odaklı sistemler (derin öğrenme, büyük dil modelleri), mantıksal çıkarım yerine örüntü tanıma, belirsizlik

yönetimi ve stokastik optimizasyon gibi yöntemlerle karar vermektedir. Bu dönüşüm, Harman'ın teorik argümanlarını doğrular niteliktedir: Gerçek dünya problemlerinde akıl yürütme, yalnızca mantıksal çıkarım yapısına bağlı değildir. Dolayısıyla akıl yürütme ile mantık ilişkisi karşılıklı zorunlu bir ilişki değildir. Bu durum geleneksel mantık, akıl yürütme ve rasyonalite ilişkisinin reddedilmesi anlamına gelmektedir.

Bu bildiride; sembolik, istatistiksel/sub-sembolik ve derin öğrenme ayrımı merkeze alınarak, mantık-rasyonalite ilişkisinin dijital çağda nasıl dönüştüğü incelenecektir. Mantığın normatif konumunun zayıflaması, inanç güncellemelerinde pragmatik ve bağlamsal ölçütlerin öne çıkmasının ve bunun insan benzeri akıl yürütmeyi modelleyen yapay zeka sistemlerin dönüşümü ile uyumlu olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Akıl Yürütme, Normatiflik, Yapay Zekâ, Gilbert Harman.

THE DIVERGENCE OF LOGIC AND REASONING: THE PROBLEM OF NORMATIVITY IN THE CONTEXT OF RATIONALITY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

In contemporary philosophy of logic, the traditional normative authority of logic over rationality has come under fundamental scrutiny. Led by Gilbert Harman, this critical perspective emphasizes the distinction between logical inference and reasoning, arguing that logical validity may be insufficient for guiding everyday rational practices. According to Harman (1986), individuals are not necessarily obliged to believe or accept every logically valid conclusion. The classical view that we must always believe the logical consequences of our beliefs is, for Harman, inadequate. Our rationality is shaped by a variety of factors, including cognitive limitations, contextual pragmatics, and psychological tendencies. This raises fundamental questions about logic's claim to be a universally normative, a priori discipline governing rational thought.

This theoretical debate gains empirical relevance through a paradigm shift in the field of artificial intelligence (AI). Early AI systems (1950s–1980s) were built upon symbolic logic-based approaches (e.g., expert systems, Prolog), seeking to model “ideal rationality” through formal rules. By contrast, contemporary AI systems—especially those based on statistical and data-driven methods such as deep learning and large language models—operate through pattern recognition, probabilistic reasoning, and stochastic optimization rather than logical inference. For instance, language models like ChatGPT generate “reasoning” outputs not by deductive validity but by probabilistic estimation. This transformation empirically reinforces Harman's argument: in real-world contexts, reasoning

is not strictly bound to logical structure. Thus, the relationship between logic and reasoning is not one of necessary alignment. This suggests a significant shift away from the traditional identification of logic, reasoning, and rationality.

This paper investigates how the relationship between logic and rationality is being reconfigured in the digital age by focusing on the distinction between symbolic and statistical/sub-symbolic AI. It will be argued that the diminishing normative role of logic, the rise of pragmatic and context-sensitive standards in belief revision, and the development of AI systems that model human-like reasoning are mutually reinforcing phenomena.

Keywords: Logic, Reasoning, Normativity, Artificial Intelligence, Gilbert Harman.

DİJİTAL SAFSATADAN KURTULMA

Dr. Öğr. Üyesi Enver ŞAHİN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

enver.sahin@erdogan.edu.tr

ÖZET

Bu sunum, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanan bilgi kirliliği ve mantıksal safsata olgusunu, “dijital safsatadan kurtulma” kavramsal çerçevesi üzerinden ele almaktadır. Çalışmanın temel amacı, bireylerin ve toplumların dijital ortamdaki yanıltıcı bilgilere karşı direnç geliştirmesinde mantıksal düşüncenin ve temel safsata türlerinin bilgisinin çok değerli bir rol oynadığını göstermektir. Bu bağlamda, Antik Yunan felsefesinin kurucularından Aristoteles’in mantık üzerine temel çalışmaları ve İslam düşünce geleneğinin önemli temsilcilerinden Fârâbî [v. 950] ve İbn Sina’nın [v. 1037] Aristotelesçi mantığı özgün bir şekilde yorumlayıp geliştirdiği yaklaşımlar incelenmektedir. Bu iki düşünürün tanımladığı başlıca safsata türleri (örneğin, ad hominem, ad populum, yanlış ikilem, döngüsel argüman, illiyet yanılgısı, ispat edilecek olanı delil yapma, delilin medlûle uygun olmayışı, kayıtlı olanı mutlak yerine koyma, ilintisel olanı özsel yerine koyma, illet olmayanı illet yerine koyma gibi) günümüzün hızlı ve etkileşimli dijital ortamındaki karşılıkları üzerinden somut örneklerle açıklanmaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarında, haber sitelerinde ve çeşitli dijital iletişim kanallarında sıklıkla karşılaşılan duyguya başvurma, yetkiye başvurma, kaygan zemin gibi modern safsata türleri de ele alınarak, bunların bilgi ekosistemine olan olumsuz etkileri tartışılmaktadır. Sunum, bilgi kirliliğiyle mücadelede bireysel düzeyde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinin, kaynakların titizlikle değerlendirilmesinin, farklı perspektiflere

açık olmanın ve duygusal tepkilerin kontrol altında tutulmasının önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, felsefi bir perspektifle dijital okuryazarlığın güçlendirilmesinin ve mantıksal akıl yürütme yeteneklerinin ve metotlarının yaygınlaştırılmasının, dijital çağın bilgi kirliliği sorununa karşı sürdürülebilir ve etkili bir çözüm sunabileceği tezini savunup kadim safsata türlerinin güncel örnekler üzerinden aktarımını üstlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Sosyal Medya, Akıl Yürütme, Safsata, Safsata Türleri.

ESCAPING DIGITAL DELUSION

ABSTRACT

This presentation addresses the phenomenon of information pollution and logical fallacy, which has gained a new dimension with the proliferation of digital technologies, through the conceptual framework of “digital fallacy prevention”. The main aim of the study is to show that logical thinking and knowledge of basic types of fallacies play a very valuable role in helping individuals and societies develop resistance to misleading information in the digital environment. In this context, the basic works on logic by Aristotle, one of the founders of Ancient Greek philosophy, and the approaches of Fârâbî [d. 950] and Avicenna [d. 1037], one of the most important representatives of the Islamic intellectual tradition, who interpreted and developed Aristotelian logic in an original way, are analyzed. The main types of fallacies identified by these two thinkers (e.g. ad hominem, ad populum, false dilemma, circular argument, fallacy of causality, making what is to be proved into evidence, inappropriateness of evidence to the meddle, substituting the registered for the absolute, substituting the correlative for the essential, substituting the non-causal for the causal) are explained with concrete examples through their equivalents in today’s fast and interactive digital environment. Modern fallacies such as appeal to emotion, appeal to authority, slippery slope, which are frequently encountered especially on social media platforms, news sites and various digital communication channels, are also discussed and their negative effects on the information ecosystem are discussed. The presentation will also discuss how to develop critical thinking skills at the individual level to combat information pollution.

Keywords: Logic, Social Media, Reasoning, Sophistry, Types of Sophistry.

DİJİTALLEŞEN MANTIK: BÜYÜK DİL MODELLERİ AKIL YÜRÜTEBİLİR Mİ?

Dr. Öğr. Üyesi Samet BÜYÜKADA

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

samet.buyukada@erdogan.edu.tr

ÖZET

Büyük dil modelleri (BDM'ler), doğal dil işleme alanındaki ilerlemeler sayesinde metin üretimi, soru-cevap sistemleri ve problem çözme gibi faaliyetlerde dikkate değer başarılar kazanmıştır. Bu gelişmeler, felsefi bir soruyu gündeme getirmiştir: BDM'lerin gerçekleştirdiği süreçler, gerçek anlamda akıl yürütme olarak değerlendirilebilir mi? Bu bildirinin amacı, söz konusu soruyu mantık ve yapay zekâ felsefesi perspektifinden incelemek, BDM'lerin akıl yürütme kapasitelerini felsefi ve teknik sınırları bağlamında analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, BDM'lerin sahip olduğu istatistiksel örüntü tanıma mekanizmaları ile klasik mantıkta kullanılan tümdengelimli ve tümevarımlı çıkarım yöntemleri karşılaştırılacaktır. Böylece, dil modellerinin mevcut yapı ve işleyişlerinin mantıksal çıkarım kriterlerine hangi ölçüde uyduğu değerlendirilecektir. Bu inceleme kapsamında halüsinasyon (gerçek dışı içerik üretme), önyargıların pekiştirilmesi ve rasyonel bilgi eksikliği gibi problemler, modellerin mantıksal güvenilirliği ve tutarlılığı üzerindeki etkileri açısından tartışılacaktır. Metodolojik olarak, bildiride BDM'lerin akıl yürütme performansını artırmak için geliştirilen güncel teknikler ele alınacaktır. Bu teknikler arasında; farklı çıkarım yollarının karşılaştırılmasıyla en tutarlı sonuca ulaşmayı amaçlayan "öz tutarlılık çözümleme teknikleri", harici veri kaynaklarının entegrasyonunu sağlayan "bilgi grafikleri", modellerin birbirini eleştirel olarak denetlemesini içeren "çoklu model yansıtma

sistemleri” ve insan-model iş birliğini merkeze alan “işbirlikçi yapay zekâ yaklaşımları” bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada BDM’lerin, insan benzeri akıl yürütme davranışlarını belirli ölçüde taklit edebilmesine rağmen bu süreçlerin altında yatan bilişsel mekanizmaların insan aklıyla tam anlamıyla örtüşmediği savunulmaktadır. Bu bağlamda, dijital çağın getirdiği yenilikler doğrultusunda “akıl yürütme” kavramının felsefi ve teknik düzlemde yeniden değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Büyük Dil Modeli, Akıl Yürütme, Yapay Zeka, Güvenilirlik

DIGITALIZED LOGIC: CAN LARGE LANGUAGE MODELS REASON?

ABSTRACT

Large Language Models (LLMs), owing to recent advances in natural language processing, have achieved remarkable success in tasks such as text generation, question-answering systems, and problem-solving. These developments have raised a philosophical question: Can the processes carried out by LLMs genuinely be considered as reasoning? The aim of this paper is to examine this question from the perspectives of logic and the philosophy of artificial intelligence, and to analyze the reasoning capacities of LLMs within their philosophical and technical limitations. To this end, the statistical pattern recognition mechanisms employed by LLMs will first be compared with the deductive and inductive inference methods utilized in classical logic. This comparison will serve to evaluate the extent to which the structure and functioning of language models conform to the criteria of logical inference. Within the scope of this inquiry, issues such as hallucination (i.e., the generation of false or fabricated content), the reinforcement of biases, and the lack of rational knowledge will be discussed in terms of their effects on the logical reliability and consistency of these models. Methodologically, the paper will explore recent techniques developed to enhance the reasoning performance of LLMs. Among these techniques are self-consistency analysis methods, which aim to identify the most coherent outcome through comparison of multiple reasoning paths; knowledge graphs, which facilitate the integration of external data sources; multi-model reflection systems, in which models critically evaluate each other's outputs; and collaborative artificial intelligence approaches, which place human-model interaction at the center. In conclusion, this

study argues that although LLMs can imitate certain aspects of human-like reasoning behavior to a considerable extent, the underlying cognitive mechanisms do not fully correspond to human rationality. In this context, it is proposed that the concept of “reasoning” be reconsidered both philosophically and technically in light of the innovations introduced by the digital age.

Keywords: Logic, Large Language Model, Reasoning, Artificial Intelligence, Reliability.

DİJİTAL MANİPÜLASYON KARŞISINDA DÜŞÜNSEL TUTARLILIĞIN KORUNMASI

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÇELİK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

zeynepcelik@ksu.edu.tr

ÖZET

Dijital çağ, bilgi üretimi ve dolaşımında sunduğu yüksek hız, erişilebilirlik ve çeşitlilikle bilgiye erişim biçimlerini kökten dönüştürmekte ancak bu dönüşüm, bireylerin düşünme süreçlerini de derin biçimde etkilemektedir. Geleneksel düşünme kalıplarının yerini giderek bağlamsal, çoğulcu ve algoritmik olarak yönlendirilmiş yapılara bıraktığı bu dönemde birey, bilginin nesnel doğruluğundan çok, kişiselleştirilmiş veri akışlarına göre şekillenen öznel kanaatlere maruz kalmaktadır. Özellikle otonom sistemler ve yapay zekâ destekli teknolojiler, bireyin karar alma süreçlerine örtük biçimde müdahale ederek düşünsel bağımsızlığı zayıflatmakta, haliyle eleştirel düşünme refleksi gün geçtikçe köreltmektedir. Bu bağlamda, bireyin zihinsel bütünlüğünü koruyabilmesi, epistemik manipülasyona karşı direnç gösterebilmesi ve düşünsel tutarlılığı sürdürebilmesi için temel mantık ilkelerine, özellikle de çalışmazlık ilkesine dayalı bir akıl yürütme alışkanlığı geliştirmesi elzem hâle gelmektedir. Çünkü bu ilkeye bağlılık, bireyin karşılaştığı içeriği anlamlandırırken doxa ve çelişkiden uzak, epistemik gerekçelendirme temelli bir düşünce yapısı inşa etmesine ve dolayısıyla bilgi akışına karşı eleştirel bir tutum sergilemesine imkân tanımaktadır. Aksi takdirde birey, teknolojik ortamların sunduğu doğrulama yanılsamalarına teslim olarak, düşünsel tutarlılığını yitirme ve bilişsel otoritesini dışsal sistemlere devretme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bildiride, içinde bulunduğumuz dijital çağın özgül epistemik ko-

şulları çerçevesinde, çelişmezlik ilkesinin salt biçimsel-mantıksal bir kural olmanın ötesine geçerek, aynı zamanda epistemolojik ve etik düzlemlerde de kurucu bir işlev üstlendiği savunulacaktır. Post-epistemik olarak nitelendirilen bu çağda, bireylerin eleştirel düşünme kapasitelerini sürdürebilmeleri, öncelikle bilgiyle kurdukları ilişkinin mahiyeti ve dijital mecralarda maruz kaldıkları manipölasyonlara karşı inşa edebildikleri entelektüel direnç düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, eleştirel düşünmenin hem bireysel özerklik hem de kolektif akıl açısından taşıdığı belirleyici rol, çelişmezlik ilkesinin toplumsal düzlemde yeniden ele alınmasını ve normatif bir çerçevede yeniden temellendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Akıl Yürütme, Eleştirel Düşünme, Çelişmezlik İlkesi, Tutarlılık.

PRESERVING INTELLECTUAL COHERENCE IN THE FACE OF DIGITAL MANIPULATION

ABSTRACT

The digital age, by offering unprecedented velocity, accessibility, and diversity of information production and circulation have radically transformed the modalities through which individuals engage with knowledge. Yet this transformation does not merely affect the mechanics of information access, it profoundly reshapes the cognitive architecture of thought itself. As traditional modes of thinking gradually give way to contextual, pluralistic, and algorithmically mediated cognitive structures, individuals are increasingly exposed to subjective streams of personalized data rather than being oriented toward the objective validity of knowledge claims. In this context, autonomous systems and AI-driven technologies subtly intervene in individuals' processes of decision-making, thereby eroding cognitive independence and progressively dulling the reflex of critical reasoning. Consequently, safeguarding one's intellectual integrity, resisting epistemic manipulation, and sustaining logical coherence require a renewed commitment to foundational principles of rational thought—foremost among them, the principle of non-contradiction. Adherence to this principle enables the construction of a justificatory cognitive framework that resists both internal inconsistency and the sway of unexamined belief (*doxa*), fostering instead an epistemically grounded mode of critical engagement with the flow of information. In its absence, individuals risk capitulating to the illusion of verification presented by digital environments, thus forfeiting their epistemic coherence and delegating cognitive authority to external, often opaque, systems. This paper argues that, within the epistemic conditions unique to our digital milieu, the principle of non-contradiction must be

reinterpreted not merely as a formal axiom of classical logic but as a foundational norm with epistemological and ethical significance. The capacity to sustain critical thought in the post-epistemic age is directly contingent upon the nature of one's relationship to knowledge and the degree of intellectual resilience one can cultivate in the face of digital manipulation. Accordingly, given the foundational role critical thinking plays in preserving both individual autonomy and collective rationality, the principle of non-contradiction demands renewed consideration and normative reconstruction on a societal scale.

Keywords: Logic, Reasoning, Critical Thinking, Principle Of Non-Contradiction, Coherence.

DİJİTAL ÇAĞDA SANAL KUMAR PROBLEMİ: ANALOJİK BİR ÇIKARIMLA FİZİKİ KUMARIN HARAMLIĞINA İLİŞKİN HÜKMÜN SANAL KUMAR AÇISINDAN GEÇERLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Acarer

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

aysesavkliyildiz@sdu.edu.tr

ÖZET

İnternetin küresel ölçekte yaygınlaşmasıyla birlikte dijital platformlara erişimin kolaylaşması, bireylerin sanal ortamlarda daha fazla vakit geçirmesine neden olmuş, bu durum özellikle sanal kumar ve bahis gibi bağımlılık riski yüksek faaliyetlerin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Özellikle genç bireylerin dijital oyunlar ve sosyal medya ile yoğun etkileşimi, sanal kumar bağımlılığının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ciddi etkiler doğurmasına neden olmaktadır. Psikolojik, sosyal ve ekonomik zararlar doğuran bu eğilimle mücadelede toplumsal farkındalık, aile desteği, eğitim politikalarının güncellenmesi ve özellikle dini-ahlaki normların etkili biçimde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede İslam dini, haksız kazanç, israf ve belirsizlik gibi unsurlar taşıyan kumar faaliyetlerini açık biçimde yasaklamaktadır. Ancak sanal kumarın fiziki kumarda olduğu gibi İslam hukuku açısından değerlendirilmesinde doğrudan nass bulunmadığı için bir çeşit analogik çıkarım yöntemi olan fıkhi kıyas devreye girmektedir. Analogik çıkarım, klasik fıkıh metodolojisinde açık hüküm bulunmayan yeni meselelerin çözümünde kullanılan temel araçlardan biridir. Bu yöntemle göre fiziki kumarla sanal kumar arasında işlevsel, ahlaki ve toplumsal etkiler açısından benzerlik kurularak, her iki faaliyet de aynı hükme tabi tutulmaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi

gereken nokta, analogik çıkarımın mantıksal geçerlilik bakımından tümdengelimde olduğu gibi kesinlik içermemesidir. Çünkü analogi, tümdengelimsel bir yöntem değil, benzerlik temelli bir akıl yürütmedir. Tümdengelimde sonuç, öncüllerden zorunlu olarak çıkar; oysa analogide sonuç, yalnızca benzerlik oranına dayalı olarak olasılık içerir. Bu nedenle bir yöntem olması bakımından analogik çıkarım, klasik mantık açısından mutlak doğruluk taşımaz ve çoğu zaman varsayımsal geçerlilikle sınırlıdır. Buna karşın İslam hukukunda fiziki kumarla sanal kumar arasında kurulan bağ ile analogik bir çıkarımla elde edilen haramlık hükmü, bazı fikir ayrılıkları barındırsa da, ameli anlamda kesin kabul edilir. Bu çalışma, sanal kumarın fıkhi yasaklık hükmünün dayandığı analogik çıkarım yönteminin epistemolojik ve mantıksal temellerini sorgulamakta; bu yöntemin normatif bağlayıcılığını tartışmaya açmaktadır. Çalışmada sanal kumar olgusunun fiziki kumarla olan benzerlik düzeyi analiz edilmekte ve bu analizde, analogik çıkarımın tümdengelimsel geçerlilikten farklı oluşu mantıksal bir çerçevede değerlendirilmektedir. Ayrıca sanal kumarın, fıkhi hükme konu edilebilmesi için gereken illiyet bağının analogi yoluyla kurulup kurulamayacağı sorgulanmaktadır. Araştırmanın, nitel içerik analizi yöntemiyle klasik fıkıh kaynakları, modern dijital davranış biçimleri ve mantıksal anlamda yöntem teorilerini bir araya getirerek yürütülmesi hedeflenmektedir. Böylece yalnızca fıkhi kıyasla elde edilen hükmün değil, aynı zamanda bu hükmün dayandığı metodolojik yaklaşımın da tutarlılığı incelenmektedir. Bu yönüyle çalışma, geleneksel kıyas yönteminin dijital çağın yeni olgularına ne derece uygulanabilir olduğunu irdeleyerek hem fıkıh metodolojisine hem de mantıksal açıdan çağdaş yöntem tartışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Yöntem, Analogi, Kumar, İslam Hukuku.

THE PROBLEM OF VIRTUAL GAMBLING IN THE DIGITAL AGE: AN EVALUATION ON THE VALIDITY OF THE PROVISION ON THE PROHIBITION OF PHYSICAL GAMBLING WITH REGARDS TO VIRTUAL GAMBLING WITH AN ANALOGICAL INFERENCE

ABSTRACT

With the global spread of the internet, easier access to digital platforms has caused individuals to spend more time in virtual environments, which has accelerated the spread of activities with high addiction risks, especially virtual gambling and betting. The intense interaction of young individuals with digital games and social media in particular causes virtual gambling addiction to have serious effects on both the individual and social level. In the fight against this tendency, which causes psychological, social and economic damage, social awareness, family support, updating education policies and especially the effective use of religious-moral norms are of great importance. In this context, the religion of Islam clearly prohibits gambling activities that carry elements such as unjust gain, waste and uncertainty. However, since there are no direct texts in the evaluation of virtual gambling in terms of Islamic law, as in physical gambling, the analogical inference method comes into play. Analogical inference is one of the basic tools used in solving new issues that do not have clear provisions in the classical fiqh methodology. According to this method, a similarity is established between physical gambling and virtual gambling in terms of functional, moral and social effects, and both activities are subject to the same provision. However, the point to be noted here is that analogical inference does not contain certainty in terms of logical validity, as in deduction. Because analogy is not a deductive method, but an inductive reasoning based on similarity. In deduction,

the conclusion necessarily follows from the premises; whereas in analogy, the conclusion only contains probability based on the similarity ratio. For this reason, analogical inference does not carry absolute truth and is often limited to hypothetical validity. Therefore, as a method, analogical inference does not carry absolute truth from the perspective of classical logic and is often limited to hypothetical validity. In contrast, in Islamic law, the link established between physical and virtual gambling, and the ruling of prohibition derived through analogical inference, are considered definitive. This study questions the epistemological and logical foundations of the analogical inference method on which the fiqh prohibition rule of virtual gambling is based; and opens up the normative binding nature of this method to discussion. The study analyzes the level of similarity of the phenomenon of virtual gambling to physical gambling, and in this analysis, the difference between analogical inference and deductive validity is evaluated within a logical framework. In addition, it is questioned whether the causal link required for virtual gambling to be subject to fiqh rule can be established through analogy. The research is aimed to be conducted by bringing together classical fiqh sources, modern digital behavior patterns and logical method theories with the qualitative content analysis method. Thus, the consistency of not only the fiqh rule but also the methodological approach on which this rule is based is examined. In this respect, the study aims to contribute to both the methodology of fiqh and the discussions on contemporary methods from a logical perspective by examining the extent to which the traditional qiyas method is applicable to the new phenomena of the digital age.

Keywords: Logic, Method, Analogy, Gambling, Islamic Law.

TARİH

MEMLÛK YAZMALARININ YAPAY ZEKÂ İLE ÇOK KATMANLI ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

Muş Alparslan Üniversitesi

e.ciplak@alparslan.edu.tr

ÖZET

İslam yazma eser kültürü, metinsel, görsel ve paratextüel unsurların bir arada var olduğu, çok katmanlı bir anlam üretim alanı sunar. Memlûk dönemi gibi el yazmalarının yoğun biçimde üretildiği tarihsel bağlamlarda bu eserler hem dini düşüncenin hem de siyasi temsil biçimlerinin taşıyıcısı olarak öne çıkar. Geleneksel filolojik ve tarihsel analiz yöntemleri bu çok katmanlı yapıyı genellikle ayrı ayrı ele alırken, yapay zekâ destekli dijital beşerî bilimler yaklaşımları, farklı unsurlar arasında yeni ilişkiler kurabilen bütüncül analiz imkânları sunar. Bu çerçevede Memlûk yazmalarının yapay zekâ algoritmalarıyla analiz edilmesi, yalnızca tarihsel metinlerin yeniden yorumlanmasına olanak tanımakla kalmaz, aynı zamanda yazmaların içeriksel, yapısal ve bağlamsal özelliklerini daha derinlemesine inceleme fırsatı verir. Doğal dil işleme (NLP), konu modelleme (LDA) ve anlamsal ağ kurma gibi yöntemler, metinlerdeki tekrar eden temaları, anlatı örüntülerini ve kavramsal kümelenmeleri ortaya çıkararak yazmaların içeriksel organizasyonunu görünür kılar. Dua kalıpları, emir kipleri, dini-siyasi kavramlar ve teknik terimlerin metin içindeki dağılımı, anlam üretiminin pedagojik ve ideolojik doğasını açığa çıkaran önemli göstergeler hâline gelir. LDA ile “cihad”, “iman”, “sabır” gibi sözcüklerden oluşan bir küme “dini-moral tema”; “mızrak”, “at”, “meydan” gibi kelimelerden oluşan bir küme ise “askerî-pratik tema” olarak tanımlanabilir. Bu modelleme, metinler arasındaki tematik

süreklilikleri ya da kırılmaları saptamak ve farklı dönem, yazar veya türlere ait metinlerle karşılaştırmalı analiz yapmak açısından büyük önem taşır. Yazmaların yalnızca ana metni değil, şerhler, kenar notları ve müstensih açıklamaları gibi paratextüel unsurları da belge tanıma ve yapısal veri analizine konu edilebilir. Bu unsurların çözümlenmesi, yazmaların zaman içinde ne tür değişimlere uğradığını, hangi bölümlerin sonradan eklendiğini ya da nasıl yorumlandığını gösteren veriler üretir. Memlûk yazmalarında sıkça karşılaşılan minyatürler ve sembolik görseller de yapay zekâ destekli görüntü tanıma, motif sınıflandırma ve anlam eşleme teknikleriyle analiz edilmekte; bu görsellerin metinsel içerikle kurduğu ilişkiler çözümlenebilmektedir. Özellikle savaş sahneleri, ata binme temaları ve tören temsilleri yalnızca ikonografik değil, söylemsel ve politik bağlamlarıyla da değerlendirilmektedir. Velhasıl yapay zekâ destekli analizler, İslam yazma geleneğine ait eserlerin içerik, biçim ve bağlamları arasında yeni bağlar kurarak, klasik tarihçilik ile dijital teknolojilerin kesişiminde anlam üretimini mümkün kılmaktadır. Bu yöntemler, tarihsel metinlerin sessiz kalmış katmanlarını gün yüzüne çıkarırken hem metnin hem de yorumcunun konumunu yeniden tanımlayan çok boyutlu bir okuma pratiği sunar.

Anahtar Kelimeler: Memlûk, Yazma Eser, Furûsiyye, Yapay Zekâ, Metin Madenciliği.

AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE-ASSISTED MULTI-LAYERED INTERPRETATION OF MAMLUK MANUSCRIPTS

ABSTRACT

The manuscript culture of Islam offers a multilayered space of meaning production, where textual, visual, and paratextual elements coexist. In historical contexts such as the Mamluk period, when manuscripts were intensively produced, these works stood out as carriers not only of religious thought but also of forms of political representation. While traditional philological and historical methods tend to analyze this complex structure in isolated parts, artificial intelligence-assisted digital humanities approaches provide holistic analytical opportunities that can establish new relationships between these elements. In this context, analyzing Mamluk manuscripts through AI algorithms not only enables the reinterpretation of historical texts but also allows for a deeper examination of their content-based, structural, and contextual features. Techniques such as Natural Language Processing (NLP), topic modeling (LDA), and semantic network construction reveal recurring themes, narrative patterns, and conceptual clusters in the texts, making their internal organization more visible. The distribution of prayer formulas, imperative moods, religious-political concepts, or technical terms within the text becomes a key indicator of the pedagogical and ideological nature of meaning production. Using LDA, a cluster of words such as "jihad," "faith," and "patience" may be defined as a "religious-moral theme," while words like "spear," "horse," and "field" may form a "military-practical theme." Such modeling is crucial for identifying thematic continuities or ruptures across texts and for conducting comparative analyses across different periods, authors, or genres. Not only the main text but also marginalia, glosses, and scribe annotations can be

subjected to document recognition and structural data analysis, offering insights into textual transmission, additions, and reinterpretations over time. Frequently encountered miniatures and symbolic visuals in Mamluk manuscripts are also analyzed through AI-supported image recognition, motif classification, and semantic matching, allowing their relationship with the textual content to be deciphered. Scenes of battle, horseback riding, and ceremonial depictions are thus evaluated not only iconographically but also discursively and politically. In sum, AI-assisted analyses establish new connections between content, form, and context in Islamic manuscript traditions, making it possible to produce meaning at the intersection of traditional historiography and digital technologies. These methods bring to light the previously silent layers of historical texts and offer a multidimensional reading practice that redefines both the text and the position of the interpreter.

Keywords: Mamluk, Manuscript, Furusiyya, Artificial Intelligence, Text Mining.

Bilginin üretim, paylaşım ve dönüşüm biçimlerinin çok hızlı bir şekilde geliştiği ve değiştiği dijital çağ, insanlık tarihinin en köklü kavramlarını yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Dilin anlam üretme süreçleri, dinî tecrübelerin aktarımı, düşüncenin biçimlenişi ve ahlakın temellendirilmesi; dijital dünyanın sunduğu imkânlar ve meydan okumalarla karşı karşıyadır. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak, bu çok katmanlı dönüşüm sürecini disiplinler arası bir perspektifle ele almak amacıyla düzenlediğimiz “Dil, Din, Düşünce ve Yorum Sempozyumu II” sempozyumu, bu yıl “Dijital Çağda Dil, Din, Düşünce ve Ahlakın Evrimi” ana temasıyla gerçekleştirilmiştir. Birçok akademisyenlerin katkılarıyla zenginleşen sempozyumumuzda, dijitalleşmenin birey ve toplum nezdinde nasıl bir dönüşüme yol açtığı; klasik ve çağdaş metinler, yöntemler ve yaklaşımlar çerçevesinde tartışılmıştır. Bu özet kitabı, dijital çağın dil, din, düşünce ve ahlak alanlarına dair açtığı yeni tartışma zeminlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Kitapta yer alan bildiriler, farklı disiplinlerden gelen akademik bakış açılarını bir araya getirerek hem teorik derinlik hem de güncel bağlamlar sunmaktadır.

